

reketleri sonucu, yani iradeleri dışında devrimci bilince varmaları ile sosyalist teorinin öğrenilerek, irade ile kazanılan bilinçli hareketi arasındaki farkın, *Ne Yapmalı?*'da özel olarak tartışıldığı bilinir, ve bugün, Aybar'ın, kendiliğindenliği abartan görüşlerini, *Manifesto*'nun Fransızca çevirisinde yer alan "*spontané*" sözcüğüne dayandırdığı da açıktır, ve bu nedenle de, bu sözcüğün yanlış çevrilmiş olması ayrı bir önem taşır.

Autonome ise, proletaryanın özerk, ve bu anlamda da bağımsız hareketidir. Burada, "irade" dışlanmış değildir, özerk hareketlerin irade işe karışmadan yapıldığı kesenkes söylenemez.

Independent ise, bağımsız demektir, proletaryanın hareketinin bağımsız bir hareket olacağı ifade edilir. Bu, hem Almanca özgün metne uygundur, hem Engels'in gözden geçirdiği bir metin olması bakımından yeğlenmesi gerekir ve hem de Marx ve Engels'in, proletaryanın bağımsız hareketini, bağımsız partisi ile gerçekleştireceğini vurguladıkları metinlere uygun düşmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Engels, bir yanlış anlamayı önlemek için, İngilizce metne eklediği bir sözcükle, proletaryanın hareketinin, "bilinçli, bağımsız hareketi" olacağına kesinlik kazandırmıştır.

Şimdi, "proletaryanın bilinçli, bağımsız hareketi"ni, "proletaryanın kendiliğinden hareketi" olarak, yani iradesi dışında bir hareketi olarak aktardınız mı, bir yanlış çeviriyi abartarak, marksizmi çarpıtmaya koyulabilirsiniz.

Bir hareketin bilinçli ve bağımsız yapılması ile, irade dışı, irade işe karışmadan, kendiliğinden olması tamamen farklı şeylerdir ve üstelik, böyle bir tümce, işçi sınıfının sosyalist bilince, öğrenerek değil, iradesi dışında, kendiliğinden vardığını tanıtlamak için, tartışmaya getirilirse, bu yanlışlık daha da büyük bir önem kazanır.

Şimdi bu noktada, bize verdiği yanıtta der ki Aybar, "Burada belirtilmek istenen proletarya hareketinin özerk ya da bağımsız oluşu değildir. ... Burada belirtilmek istenen, kocaman bir çoğunluk oluşturan proletarya hareketinin ne başka bir kimseye bağlı olmaması, ne de özgürce yönetilmemesidir. Belirtilmek istenen, hareketin gücünü kendi kendinden alan, işçi sınıfının öz-deviniminden kaynak-

lanan bir hareket oluşudur." (s. 162.)

"*Spontané*"yi, bu sözcüğe uygun biçimde "kendiliğinden", yani "irade işe karışmadan yapılan hareket" olarak çeviren Aybar, şimdi "*gücünü* kendi-kendinden alan hareket"e dönüştürmekte bir sakınca görmemiştir. Oysa, çeviride "irade" dışlandığı halde, bize verdiği yanıtta "yorum"da, "irade"nin dışlanması dışlanmışmıştır. Dahası var: *Cumhuriyet*'te yazdığı yazıda, *Manifesto*'daki tümceyi alarak, bundan, proletaryanın, "devrimci hareketini, kimsenin vasilığı altında olmadan" sürdüreceği örgüt modeline kavuşturulması gerektiği anlamını çıkararak, merkezci bir örgüt tarafından ele geçirildiği öne sürülen proletaryanın hareketinin, "lokomotifin arkasındaki vagonların hareketi gibi bağımlı bir harekete dönüştürüldüğünü" söyler. Burada "vasi" de, "lokomotif" de, leninist partidir. Aybar'ın, *Manifesto*'dan sözkonusu tümceyi aktarması, özünde, bu "leninist parti"nin, işçi sınıfının kendiliğinden, yani iradesi dışında devrimci bilince varmasını engellediğini tanıtlamak içindir. Biz, daha önceki yazımızda, Aybar'ın bu yorumunu öne çıkararak, *Manifesto*'nun sözkonusu tümcesindeki "bağımsız" sözcüğünün "kendiliğinden" olarak çevrilmesinden ortaya çıkan bir yanlışın, böyle bir çarpıtmaya yolaçacağını söylemiştik. *Cumhuriyet*'teki yazısında bu tümceden yola çıkarak, proletaryanın devrimci hareketinin kimsenin "vasilığı altında" olmaması gerektiğini, vasilik altında, yani leninist partinin önderliğinde olduğu için de proleter hareketin "bağımlı harekete" dönüştüğünü söyleyen Aybar, şimdi, bize verdiği yanıtta, *Manifesto*'nun sözkonusu tümcesinde, proletaryanın "özerk ya da bağımsız" hareketinin sözkonusu olmadığını, "başka bir kimseye bağlı olmaması" anlamında anlaşılamayacağını söylüyor.

Bilmeyiz, hangi yorumuna inanmalı? *Cumhuriyet*'te yazdığı gibi, *Manifesto*'nun sözkonusu tümcesinden çıkardığı proletaryanın hareketinin "vasilik altında" olmaması, vasilik altında olursa "bağımlı" hale geleceği şeklindeki yorumuna mı, yoksa, bize verdiği yanıtta okuduğumuz gibi, aynı tümceden, proletaryanın hareketinin "özerk ya da bağımsız hareket" olması anlamının çıkarılamayacağı, "başka bir kimseye bağlı olmadığı" anlamının çıkarılamayacağı

yorumuna mı? Eskiler, bu tür karşıt görüşlerin savunulması karşısında “Dilin kemiği yok ya!” derlerdi. Onun gibi, Aybar da, aynı tümceyi birbirinin tam karşıtı iki yorumla okurlarına sunabilmektedir. Nitekim, tam da bu yorumunu, şu sözlerle sürdürür: “Ülke yazarı gibi dogmacı Stalincilerin, bir türlü anlamak istemedikleri, marksizmin bir bilim olduğu ve doğrunun, yanlışın, ustaların sözlerine göre değil, dışımızdaki gerçeğe göre saptanacağıdır.” (s. 162.) Öyle anlaşılıyor ki, Aybar, *Manifesto*’nun bir tümcesindeki, kendi çevirisine uygun olarak “kendiliğinden hareketi”, hem “bağımsız hareket” olarak yorumlayıp, ve hem de “bağımsız hareket” olarak yorumlanamayacağını söyleyerek, “dogmacılığa” karşı olduğunu sergilemeye çalışmış olmalıdır. Doğru ve yanlış, ustaların sözlerine göre saptanamayacağı için, Marx ve Engels’in sözü, birbirine karşıt iki anlamda saptanabilmekte; doğru ve yanlış, dışımızdaki gerçeğe göre saptanacağı için, Aybar kendi dışındaki gerçeği değiştiremeyeceğine göre, her yazısında kendi düşüncelerini gerçekten değiştirerek, dogmacılığa karşı olduğunu pek berrak bir biçimde kanıtlamaktadır.

VIII. KONU-DIŞI AYRINTILAR ÜZERİNE

Aybar, “Benim ileri sürdüğüm iddialar —diyor—, küfürlü Lenin’in metinleriyle çürütülemez. Bu iddialar, gerçeklerin doğruladığı iddialardır. Bunlar gereken ciddiyetle, küfür filan etmeden, efendice incelenmelidir, tartışılmalıdır. Ama fikir alışverişi, sol kitaplar ticareti gibi üç kâğıda getirilebilecek işlerden değildir. Bayraktarlıktan, faşist eğilimli dergiciliğe ve oradan da sol kitap çevirisi sömürçülüğüne atlayan Ülke yazarının, bu tartışma vesilesiyle reklamını yaptığı çalاکalem çevirilerden bol para kazanmasını dileriz.” (s. 176.)

(1) Aybar’ın “iddiaları”nın ne menem şeyler olduğunu ikinci kez sergiledik. Bu konuda, tartışmayı nesnel olarak irdeleyen okur yargısını verecektir. Kendisine verilen yanıtlarda, “küfürlü Lenin’in metinleri” diye bir şey bulmak olası değildir. Hele, “Hakaret için de Lenin’e gönderme yapmış yazısının kimi yerlerinde. Küfür etmede de bilimsel yöntemler kullanılmalı ve kaynak gösterilmelidir elbet.” (s.

176) sözleri, ne denli uydurma ise, o denli de, ve sözcüğün tam anlamıyla, kaba bir “küfür”den başka bir şey değildir. Eğer, biz, Aybar’ın söylediği gibi, “hakaret etmek için” klasiğe gönderme yapacak olsaydık, kuşkusuz, ilkin Marx’a ve Engels’e gönderme yapar, gene de en hafif olanlarını seçer, Aybar’ın yazılarının, örneğin “osuruk”tan (*Anti-Dühring*) başka bir şey olmadığını söyledik. Ama demedik. Oysa kendisinin bize verdiği “bilimlik” yanıt yanıtından çok, lağım çukuruna benzer; küfür olsun diye kullandığı “baytar”dan, “budalalık”a, “kepaze yöntem”e, “seviyesiz”e, “terbiyesiz”e, “küstah”a, “üç kâğıtçı”ya değin. Bizim, 1968’lerde kendisini eleştiren yazılarımızda, kendisi için “sayın” sözcüğünü özenle kullandığımız okurun anısındadır. Eski TİP’in Genel Başkanı olarak, bir “sosyalist”in teorik yanlışlarını sergilerken, başka türlü de davranmayı uygun bulmadık. Ama bu kez, Lenin’i yadsıyan, onu, burjuvazinin iradesini, proletaryaya dayatan biri olarak, burjuvaziye hizmet etmiş biri olarak niteleyen birini, ne “sosyalist” olarak düşünmek ve ne de sosyalizm adına “dürüst” olduğunu düşünmek olanağı yoktur ve bu nedenle de, bu kez, Aybar’a karşı, saygılı bir dil kullanmamız olanaksızdır. Aybar, saygılı olmamak ile küfür etmeyi birbirine karıştıracak kadar ince kavrayışlı. Kendisinin “ince”liği, “efendi”liği, yazısının her yönünden fıskırıyor doğrusu.

Bu “efendi” yazarın *ince* kavrayışına gelince, pek küçük bir örnek yeter: Ben, daha önceki yazımda, şöyle yazmışım: 1968’lerde yazdığım şu şu “adlı yazılarım —benim bilgilerimin pek yeni olması dolayısıyla oldukça hamlıklar taşımaya karşın—, yalnızca, Aybar’ın ideolojik içeriğinin bilimsel sosyalizmle uyummadığını sergilemekle kalmadı, benim açımdan Aybar konusunu da kapadı.” (*Ülke*, n° 5, s. 7, dipnot.) Bu sözlerimi Aybar şöyle aktarıyor okura: “Meğer Baytar yazar, Aybar’ın defterini dürelî on yıl oluyormuş. Yazısına başlarken öyle diyor. İki yazı ile işimizi bitirmiş konuyu kapatmışmış.” (s. 176.) Biz, Aybar’ın “defterini dürdük” demedik, “ideolojik içeriğinin bilimsel sosyalizmle uyummadığını sergiledik” dedik. Biz, Aybar’ın “işini bitirdik, konuyu kapattık” demedik, “benim açımdan Aybar konusu da kapandı” dedik. Bizim ifademiz ne denli

Türkçe ve efendice ise, bu ifademizi kendi diline çevirerek aktaran Aybar'ın ifadesi o denli "argo"dur ve kabadır. Hele benim, bilimsel sosyalizmle ilk karşılaştığım yıllarda bilgilerimin yeni olması dolayısıyla hamlıklar içerdiğini söylemem —ki, bundan doğal hiçbir şey yoktur, bilim ve özellikle bilimsel sosyalizm, sürekli olarak öğrenilir, özümle—, Aybar'ın "ince" esprilerine konu olmuş: "Doğrusu bu noktada Baytar'a hak vermemek olanaksız" diyor, ve "ince" espriler sıralıyor: "o yapıda bir kafa için gene de başarı", "ham", "yaban ağacının tomurcuğu", "buruk bir kozalak". Ama yeter. Bütün bu ifadelerin, "bilimsellik"le, "ciddiyet"le, "efendilik"le bir ilgisi olmadığı açıktır.

(2) Aybar, bizim, "bayraktarlıktan, faşist eğilimli dergiciliğe", oradan da "sol kitap çevirisi sömürücülüğüne" atladığımızı söyler. Sol kitap çevirisi "sömürücülüğü" gibi, —ne demekse— "bayraktarlık" da, "faşist eğilimli dergicilik" de, Aybar'ın tartışma ahlakına pek uygun düşen "terbiyesizce" uydurduğu iftiralarlardır. Yaşamımızın hiçbir anında ve hiçbir döneminde, halka, demokrasiye, ilericiliğe, devrimciliğe aykırı ve karşıt hiç bir şey yapmadığımızı, bizi, bilenler bilir. Kendi tartışma alanına sürdüğü tezlerini yanıtlamaktan aciz biri, bir müfteri, tartışılan konunun gereği olsa gerek, bu tür karalamalara başvurabilir. Ama, yalnızca benimle ilgili olmayan, artık büyük ölçüde, devrimci hareketin sorumluluğunu yüklenmiş bulunan bir yayınevi-ne, *Sol Yayınları*'na karaçalışmasına birkaç tümceyle değinmek gereği var.

Aybar, bizim, "sol kitap çevirisi sömürücülüğü" yaptığımızı yazar, ve bir yerde de, "fikir alış-verişinin, sol kitaplar ticareti gibi üçkâğıda getirilebilecek işlerden olmadığını" ekler.

Bir anım var, konu dışı da olsa, bir tarihsel anıyı aktarmakta ayrıca da yarar var: Cevat Dursunoğlu, Erzurum Kongresinde kâtip olarak bulunurken, Amerikan mandacılığını savunan konuşmalar üzerine, Kongre Başkanı Mustafa Kemal'den söz ister. Mustafa Kemal, küçük bir kâğıda, "Ne hakkında konuşacaksınız?" diye yazar, ve aşağı, kâtiplerin bulunduğu sıraya uzatır. Dursunoğlu, pusulada, bu tümcenin altına, "Mandacılığı savunanlara cevap verece-

ğim" notunu ekler ve geri verir, biraz sonra, Mustafa Kemal aynı kâğıdı tekrar uzatır. Altında şu iki sözcük vardır: "Mutedil olunuz!" Dursunoğlu, o günün hayhuyu içerisinde, kâğıdı buruşturup attığını söyler, ve kendisi için pek önemli olan bu belgeyi attığı için de üzülüp dururdu. Bu anı, *Sol Yayınları*'nı kurduğum zaman, bende, bir ilkenin oluşmasının nedeni olmuştu, ve ileride belge olabilecek hiçbir şeyi atmamaya özen göstermiştim. Atmamaya özen gösterdim, ama, 12 Mart, bizim bu dosyalarımızı pek fazla gezdirdi, ve Aybar'ın, TİP Genel Başkanı olarak, *Sol Yayınları* sahibi bana, kendisine gönderdiğim bu yayınlar dolayısıyla yazdığı, kısa da olsa övücü mektubunu bulduramadım. Doğaldır ki, bu mektup, henüz, bilimsel sosyalizmin yapıtlarına karşı açtığı düşmanlık kampanyasından önceydi. Neyse.

Şimdi ise, Lenin'i burjuvazinin iradesini proletaryaya dayattığını iddia ettiği tezinin tartışıldığı yerde, "sol kitaplar ticareti" ve "üçkâğıtçılık" yaptığımızı söylüyor, "reklamını yaptığım çalakalem çevirilerden bol para kazanmamı" diliyor.

Sol Yayınları, yayınladığı kitapları, ülkenin en iyi çevirmenlerine çevirtmektedir ve çeviri ücretini ödemektedir. Üstelik, örneğin sekizinci baskısı yapılan bir kitabın çeviri ücreti de, bu baskının yayınlandığı tarihteki çeviri ücreti üzerinden ödenmektedir. Bizim, "sol kitap çevirisi sömürücülüğü" yaptığımız, adice uydurulmuş bir yalandır.

Yok, bu "bilimlik" dilli yazar, "sol kitap çevirisi sömürücülüğü" yapmak sözleriyle, bizim, bu kitapları çevirtip yayınlarken "sömürücülük" yaptığımızı söylemek istiyorsa, bu iğrenç iddiasına, *Ülke*'nin 8. sayısında (s. 106-116), gerekli yanıtı bulabilir. Yanıtını bulabilir, çünkü, biz, orada, ayrıntılı olarak açıkladık ki, "ticari" açıdan, bu kitapların, yazarlarına ait olan "telif ücret"ini, okura bedava aktarmaktayız. Kitapların maliyet fiyatı, çeviri ücreti, kâğıt, basımevi ve büro giderleri üzerinden hesap edilmekte ve "kâr", bu maliyet fiyatına eklenmektedir. Bu "kâr"ın ne olduğunu ve ne olmadığını dileyen okur, gene, *Ülke*'nin 8. sayısındaki yazımızda ayrıntılarıyla okuyabilir. Ama, konuya yalnızca "ticari" açıdan bakan bu hasta tipler, bir de, *Sol Yayınları*'nın kültürel işlevini, siyasal işlevini, ve bu yolda ver-

diği savaşı, Türkçeye olduğu kadar, Türkiye’de okura kazandırdığı şeyi, gözardı etmek için, iğrenç salyalarını salmaya devam etmektedirler.

Aybar, Fransızca bildiği için, Türkiye’de, dil bilmeyen okurun, bu “ayaktakımı”nın da, bilimsel sosyalizmi öğrenerek, kendi “efendiliğine” körükörüne inanmamaya başladığını görmekten son derece rahatsızdır, ve bu yayınlara “kin” duymasının temel nedeni buradadır. Ama bizim, “üçkâğıtçılık”ımıza gelince, bunu, gerçekten, egemen sınıfların siyasetini savunan bayağı biri, bize söyleyebilir. Söyleyebilir, çünkü, onun gözünde, egemen sınıfların egemenliği, kutsal bir düzendir, ve bu kutsal düzeni zorlayan herkes, “ayaktakımı”ndan hırsız da, yankesici de, üçkâğıtçı da, “komünist” de, birbirinden ayrılmaksızın “suç” işlemiş sayılır ve en fazla “suç” işleyene de en büyük “üçkâğıtçı” gözüyle bakılır. Bize, bu yayınlardan verilen ve kesinleşen “ceza”ların toplamı 44 yıl 2 aydır, ve bunun yarısı kadar da genel güvenlik gözetimi vardır. Bu tür yayınlar ve yayınladığı kitapların sorumluluğunu üstlenmeme konusunda üçkâğıtçı arıyorsa, piyasada bol miktarda bulabilir elbette. Ama, şu Aybar’ın üçkâğıtçılığına bakınız ki, Anayasaya aykırı olduğu için iptalini istediği 142. maddeden, bu yayınlardan dolayı, üç kez men’i muhakeme kararı almış, üç kez beraat etmiş, ve altı kez mahkûm olmuş bana, “üçkâğıtçı” diyebilir.

Ya şu “çalakalem çeviriler” sözüne ne demeli? *Sol Yayınları*’nın çeviri konusunda nasıl titiz davrandığını, ve her baskıyı daha da iyileştirmek için, nasıl, gece gündüz çaba harcadığımızı bilmeyen varmış gibi. Böyle “bilimsel tartışma” olmaz Mehmet efendi. Çeviriler ortada, dürüst bir insan, oturur, eksikliğini, kusurunu, yanlışını ortaya koyar; şu anlamdaki, bizim görmediğimiz, göremediğimiz kusurları varsa giderelim, daha kusursuzunu yayınlayabilelim, ya da yayınlasınlar diye. Ama bir yandan Lenin’e karaçalıp, bir yandan Lenin’in çevirilerinin “çalakalem” olduğunu söylemek Aybar’a düşmez. Bu yapıtların çevrilmesi için özenle çalışan insanların emeğine, bu yapıtların değerini ve önemini bilenler, ancak saygı duyabilir, ve saygı duyulmaktadır. Bu çevirileri yapanların ve bunun daha yetkin bir çeviri olarak yayınlan-

ması için çaba harcayanların hizmetlerini, gelişigüzel karalamak, ne sosyalist ahlâkla bağdaşır, ve ne de çeviri alanına hiçbir hizmeti ve katkısı olmayan Aybar gibi sosyalist hareketin fiyonglu züppelerinin harcıdır ve hakkıdır.

Bir şey daha: Türkiye devrimcisinin bugün başlıca iki sorunu var. Biri, ideolojik birlik ve işçi sınıfının *tek bir* partisini yaratmak. İkincisi faşizm. Faşizm, kuşku yok ki, işçi sınıfının ideolojisini ve görevlerini, ikincil plana itmesinin nedeni olamaz; ama güncel sorun faşizm olduğunda, işçi sınıfı, faşizme karşı savaşı, güncel önemi dolayısıyla sürekli gözönünde bulundurmak zorundadır ve emekçi halkın ve özellikle işçi sınıfının baş düşmanı olan faşizmin katliamlarını yoğunlaştırdığı ve yaygınlaştırdığı bir sırada, devrimciler, bütün dikkatlerini, Aybar’ın başlattığı türden konulara çevirdiklerinde, faşizmin ekmeğine yağ sürmüş, değirmenine su taşımış olurlar. Kuşkusuz bu konularla da ilgilenilecektir, ve bu tür konular, daha çok devrimci hareketin ideolojik olarak yükseldiği evrelerde ortaya çıkar. Gerek işçi sınıfının ideolojik birliğini ve tek bir partisini oluşturmanın, en büyük bir gereksinme olduğu şu anda, gerek faşizmin karşısında yer alan tüm ilerici, demokrat ve devrimcilerin birbirleriyle *dostça* bir yaklaşım içersinde bulunmalarının son derece önem taşıdığı şu anda, Aybar’ın, ideolojik bölücülüğü, akıllamaz bir biçimde derinlere doğru çekmesi, devrimci hareket açısından olduğu kadar, demokratik savaşımın açısından da bir yanılğı, bir sorumsuzluk örneğidir. Bunun içindir ki, okur, bizim yazımızın, yalnızca Aybar’ın, bilimsel sosyalizmin özüyle çelişen, ve prudonculuğun, dolayısıyla barışçı anarşizmin tipik temsilcisinin iddialarının, devrimci harekete yeni yaklaşan unsurlardaki olumsuz etkilerini dışalamayı amaçladığını gözönünde bulundurmalıdır. Dolayısıyla, bu tartışmanın içersinde boğulmamalı, yani bu tartışmaya, devrimcilerin bugünkü görevleri açısından, gerektiğinden fazla bir önem vermemeli, bugün esas görevin, bu ve benzeri konulardaki tartışmalara kapılmamak olduğunu gözönünde bulundurmalıdır. İnsanlarımız acımasızca öldürülürken, faşizm, siyasal iktidarın koruyuculuğu altında kaygı verici gelişmeler gösterirken, ben, böyle bir yazıyı, yer yer sıkılarak, yer yer üzülerken yazdığımı ve yer yer pis ve iğ-

renç bir şeyle uğraşıyormuşçasına tiksinererek yazdığımı, böyle bir yanıtı yazmak *zorunda* olduğum için yazdığımı ekleyeceğim.

4-16 Aralık 1979

YURDAKUL FİNCANCI

**ESKİ SÖMÜRGEÇİNİN YENİ OYUNU:
"RODEZYA ANAYASA KONFERANSI"**

BİR sömürgecinin adıyla Rodezya diye anılan Zimbabve topraklarında, bundan 14 yıl önce tökezleyen emperyalist sömürü çıkarlarını, siyah Afrika'yı ürkütmeksizin kurtarmağa çalışan İngiltere'nin Londra'da topladığı "Rodezya Anayasa Konferansı" sona ermiş bulunuyor. Yüzeyden bakıldığı zaman konferans, emperyalist sömürgeci devletin, —uzun yıllar metropol kapitalizminin baskısı altında tuttuğu, sonradan şube kapitalizmine (yerel beyazların kapitalizmine) kaptırdığı— sömürgesine bağımsızlık verme girişimi gibi görünüyor. Gerçekteyse konferans, —bağımsızlık savaşı nedeniyle artık başka türlü olamayacağı için— siyasal yönetimi, gerekli korunma önlemlerini alarak yerlilere bırakmayı, Afrika'nın, Güney Afrika'yla Nijerya'dan sonra gelen bu üçüncü büyük pazarını, Zimbabve'yi, eskiden olduğu gibi, oradaki beyaz azınlık (şube kapitalizmi) eliyle metropol kapitalizmi (İngiltere) yararına sömürmeyi amaçlıyor. Başka deyişle —ve Birleşik Amerika eski Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger'in Rodezya'daki beyaz azınlığa

verdiği öğüt uyarınca— siyasal yönetimin sorumluluğunu taşımaksızın kudret sahibi kalmayı amaçlıyor İngiltere.

Londra'da, 10 Eylül 1979'da sahnelenen "Rodezya Anayasa Konferansı", bağımsızlık savaşı veren Yurtsever Cepheyi de bu oyunun öteki yerli figüranları arasına katma çabasının ürünü. Yurtsever Cephe, anti-emperyalist bağımsızlık savaşı veren bir örgüt. İçindeki marksist öğelere karşın, Yurtsever Cephe, henüz devrimci sosyalist savaşım veren bir örgüt görünümünde değil. Bu nedenle, İngiltere'nin, kendisine giydirmeye çalıştığı figüran giysilerini nereye kadar kabul edeceğini, anti-emperyalist savaşımı nereye kadar genişleteceğini —eğer gerçekleşirse— yapılacak seçimlerden sonra göreceğiz. Şimdiki belirtiler, şu anda sosyalist devrimci bir savaştan çok anti-emperyalist bir savaş vermekle yetinen Yurtsever Cephenin, figüranlığa yanaşmayacağını gösteriyor.

Daha aşağıda ayrıntılarına gireceğimiz için, yazının hemen burasında, İngiltere'nin, Yurtsever Cepheyi de figüranları arasına alarak Zimbabve (Rodezya) halkına oynamak istediği oyunu, yalnızca genel çizgileriyle belirlemek istiyoruz.

İngiltere, Zimbabve'de kendi gözetimi altında yapmayı amaçladığı seçimlerle, kendi iktisadî sömürü çıkarlarına dokunmayacak, ılımlı, kapitalizm yanlısı bir yerli yönetimi işbaşına getirmeğe çalışıyor. Bu çabayı, "*gerçek*" çoğunluk yönetimi ile maskelemek, gerçekleri gözden saklamağa yetecek gibi değildir. Seçimler şu ya da bu yerli partiyi —bu bağımsızlık savaşı veren Yurtsever Cephe bile olabilir— işbaşına getirebilir ama, nüfusun yüzde 3'ünden bile azını oluşturan içerdeki Truva Atına, beyaz azınlığın devlet iktidarına ve ayrıcalıklarına dokunulmamalıdır; o azınlığın çıkarlarını savunan ve koruyan tüm devlet mekanizması, ordusuyla, polisiyle, bürokrasisiyle olduğu gibi ayakta kalmalıdır. Bu koşullarla, hadım, yerli bir siyasal yönetim pekâlâ kurulabilir. Ordusu, polisi, bürokrasi mekanizmasıyla beyaz azınlığın elinde olacak *devlet gücü*, yerli siyasal iktidarın, kapitalist sömürü çıkarlarını baltalayabilecek herhangi bir taşkınlığını etkili biçimde gemleyebilir. İşte İngiltere'nin, Londra'daki "Rodezya Anayasa Konferansı"yla Yurtsever Cepheye ve tüm Zimbabve halkına oynamaya ça-

lıştığı oyun bu.

Bugünün gelişmelerini, dünün tarihinden izleyelim. Bugünkü Rodezya'nın büyük bir kesimi, geçen yüzyılın sonuna yakın yıllara gelinceye kadar yerli kabilelerin, küçük topluluklar halinde yaşadığı bir ülkeydi. Ülke adını, İngiliz kapitalist emperyalizminin "örnek" temsilcisi Cecil John Rhodes'dan alıyor. 19. yüzyılın sonları, İngiliz emperyalizminin doruk noktasına ulaştığı yıllardı. Cecil Rhodes, bu doruğun oluşturulmasına, Afrika'da büyük ölçüde katkıda bulunmuş kişilerdendir. Bir din adamının oğlu olan Cecil Rhodes, sağlık durumu elvermediği için, ağabeyleri gibi iyi bir eğitim görme fırsatını bulamadı. Babası, Rhodes'u genç yaşında, ağabeylerinden birinin yerleştiği bir pamuk çiftliğinde çalışmak üzere, Afrika'nın güney yöresine gönderdi. Pamuk tarımı pek elverişli değildi o sıralar. Güney Afrika'daki tüm serüvencileri, bir elmas humması sarmıştı. Cecil Rhodes bu hummanın dışında değildi. Kısa sürede geniş elmas madenlerine kavuştu Cecil Rhodes; serveti inanılmaz boyutlara ulaştı; dünya elmas üretiminin yüzde 90'ını eline geçirdi; büyük bir banker haline geldi. Elmas ticareti Cecil Rhodes'u, İngiliz kapitalist emperyalizminin, yöredeki en güçlü kişilerinden biri yapivermişti. Cecil Rhodes siyasete de girmiş, iktisadî kudretini siyasal yetkiyle de pekiştirmişti. Cecil Rhodes'un başlıca amacı, İngiliz emperyalizmini tüm Afrika'ya yerleştirmektir; İngiliz ulusal burjuvazisinin yayılmacılığını savunan milliyetçi bir emperyalistti; Afrika'yı güneydeki Umut Burnundan Kahire'ye kadar "kırmızıya boyamak" tek amacıydı; kastettiği şey, Umut Burnundan Kahire'ye kadar tüm Afrika'da İngiliz bayrağını dalgalandırmaktı. Gerçi, emperyalist öteki devletlerin varlığı karşısında bunu tam gerçekleştiremedi ama, Afrika'nın şimdi Rodezya diye bilinen yöresi dahil, güney kesimini İngiliz emperyalizminin boyunduruğu altında tutmayı başardı. Cecil Rhodes, İngiliz ulusal kapitalist burjuvazisinin, emperyalist emellerini ilerletme düşüncesine, öyle bir tutkuyla bağlanacak ölçüde milliyetçiydi ki, vasiyetinde, tüm servetini, bu amacın gerçekleştirilmesine adamıştı.

Yörede Cecil Rhodes'u izleyen beyaz azınlık kapitalizmi, bir süre onun yolundan yürüdü; İngiltere'deki metropol ka-

pitalizmine yalnızca temsilci olarak hizmet etmeyi daha güvenli gördü. Ne var ki, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, İngiltere'deki metropol kapitalizmi gerilemeğe başladık-tan, batıda sosyal-demokrasi hareketi yaygınlaşma yoluna girdikten, Amerikan kapitalizmi, Avrupa kapitalizminin açtığı gedikleri doldurmağa koyulduktan sonra, Rodezya'daki yerel beyaz kapitalizmi (şube kapitalizmi), yüzde 5'le yetinmeyip kendine yeni bir kimlik aramağa girişti. Rodezya'daki yerli beyaz kapitalizmi artık metropol kapitalizminden bağımsız olmak istiyordu. Ortam elverişliydi: Rodezya topraklarında bağımsızlık savaşı verebilecek güçte yerli bir hareket yoktu; İngiliz kapitalizmi giderek güçsüzleşmekteydi; dünya ticareti geliyor, pazarlar genişliyordu; Zimbabve halkının uyanmamışlığı, yüksek bir sömürü düzeyini sürdürmeğe elverişliydi. Rodezya'da yerel beyaz kapitalizminin 1965 yılında giriştiği bağımsızlık hareketi, işte bu gelişmelerin, bu kimlik arayışının, metropol kapitalizminden özerklik isteğinin sonucudur.

Rodezya'daki yerel beyaz kapitalizminin siyasal temsilciliğini üstlenen Ian Smith, bu ortamda, 11 Kasım 1965'te tek yanlı olarak, İngiltere'den bağımsızlığını ilân etti. Metropol kapitalizmi telaşlanmıştı. Günün İngiltere Başbakanı İşçi Partisi önderi Harold Wilson, şube kapitalizminin başkaldırısını önlemek üzere, 1966 ve 1968 yıllarında, Ian Smith'le iki kez görüştü. Şube kapitalizmine gözdağı vermek için olsa gerek, bu görüşmeler her seferinde savaş gemilerinde yapıldı. Ancak İşçi Partisinin, aksayan metropol kapitalizmini tedavi etmeyi amaçlayan Keynes'ci ekonomi anlayışıyla bağdaşmayan ve İşçi Partisinin o çabalarını zorunlayan iktisadî koşullardan şube kapitalizmini uzak tutmak isteyen Ian Smith, Rodezya'daki yerel beyaz kapitalizmine, kendi kimliğini kazandırma girişiminden dönmedi.

Ian Smith'in metropol kapitalizminden kopma ve yerel beyaz kapitalizmine kendi bağımsız kimliğini kazandırma çabası, doğaldır ki, dış dünyaya, şube ve metropol kapitalizmlerinin çatışması olarak gösterilemezdi. Bu nedenle, İngiltere'deki metropol kapitalizmi, Ian Smith'in bağımsızlık hareketini dünya kamuoyuna, azınlığın çoğunluğu, kuvvet zoruyla kendi baskısı altında tutma girişimi olarak

sundu. Ondan önce durum daha mı başkaydı diye sorası geliyor insanın. Yerel beyaz kapitalizminin başkaldırmasından önce de azınlık, bir avuç emperyalist kapitalist, çoğunluğu kuvvet zoruyla baskı altında tutuyordu. Yerli beyaz kapitalizminin metropol kapitalizmine başkaldırısında yeni olan şey, azınlığın çoğunluğu kuvvet zoruyla boyunduruk altına alması değil, sömürü yağmasından arslan payını kimin kendisine alakoyacağıydı. Bu noktayı gözden kaçırmağa, yapısı nedeniyle herkesten çok hazır olan Batı kamuoyu, sorunun özünü bir yana koyarak, Rodezya'daki yerel beyaz kapitalizmine, ulusların demokratik haklarını önleyici bir girişim olduğu gerekçesiyle cephe aldı. Rodezya'daki yerel beyaz kapitalizmini dize getirmek üzere, Birleşmiş Milletler kararıyla, iktisadî yaptırımlar uygulanmağa başlandı. Bu arada, Rodezya'daki azınlık beyazları, tuttukları yoldan geri çevirmek amacıyla bir dizi siyasal girişime, bir dizi konferansa tanık olundu. Bu çabaların, son Londra "Rodezya Anayasa Konferansı"ndan bir önceki, İngiliz-Amerikan ortak girişimiydi. Ancak yine İngiliz İşçi Partisi iktidarının çabasıyla biçimlenen bu girişim de, ne İsa'ya, ne Musa'ya yaranabilirdi. Bir yandan Ian Smith, Güney Afrika'nın da desteğiyle kendini güçlü gördüğü, bir yandan Yurtsever Cephe, Ian Smith rejiminin ödün vermeğe hazır olmadığını bildiği için, bu yeni girişimi reddettiler.

Rodezya'daki yerel beyaz kapitalizminin —Birleşmiş Milletler yaptırımlarına karşın, İngiltere, Fransa, Federal Almanya, Japonya, Birleşik Amerika ve Belçika kapitalizmiyle elaltından sürdürdüğü, ancak hiçbir zaman doyuru-cu olmayan ve eşit koşullar altında yürütülemeyen iktisadî ilişkileri bir yana— tek açık dostu, hemen güneyindeki soygüdücü Güney Afrika rejimiydi. Birleşmiş Milletlerin uyguladığı iktisadî yaptırımlar, sözünü ettiğimiz gizli ilişkilere karşın, Rodezya'yı olumsuz yönde etkilemeğe başlamıştı. Rodezya'nın, metropol kapitalizminden bağımsız olma çabasına sürüklenen yerel beyaz kapitalizmi, iktisadî yaptırımlar nedeniyle ister-istemez Güney Afrika kapitalizmine bağımlı hale gelmişti. Rodezya'daki beyaz Ian Smith yönetimi, gittikçe gelişip serpilen Yurtsever Cephe çetecileriyle savaşmak için gereksindiği silahları, zorunlu tüketim mal-

larını Güney Afrika yoluyla sağlayarak nefesinin kesilmesini sağlamağa çalışırken, bir yandan da metropol kapitalizminin yerli halk eziliyor feryadını etkisizleştirebilmek için, yerli siyasal hareketin ılımlı kanadıyla, ülke içinde anlaşmayı denedi. Bu çabasında başlıca akıl hocası, başta kısaca değindiğimiz gibi, zamanın Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger'di. Dr. Kissinger, Ian Smith'in önderliğindeki beyaz azınlığın partisi olan Rodezya Cephe Partisini, 1976 yılında "çoğunluk yönetimi"ne (!) ikna etti. Beyaz azınlık, diyordu Kissinger, sorumluluk taşımaksızın kudret sahibi olabilir. Yerli politikacılar ülkeyi dolaşıp, halka, toprak reformu biraz beklemek zorunda diye söylev verirken beyaz azınlık, çiftliklerini, ordusunu, devlet mekanizmasını, vb. koruyabilir.*

Rodezya'daki şube kapitalizmiyle İngiltere'deki metropol kapitalizmi arasında süregelen savaş Kissinger'in sorunu değildi. Onun sorunu, Afrika'nın bu yöresi için, Sovyetler Birliği karşısında bir strateji saptama sorunuydu. Kissinger'in hesabınca, Ian Smith'in beyaz azınlığı, devleti, dolayısıyla gerçek kudreti elinde tutup, siyasal yönetimi ılımlı yerlilere bırakırsa, bu, bir yandan dünya kamuoyunu etkileyebilir, bir yandan "Cephe Devletleri" diye bilinen ve Yurtsever Cephe çetecilerini destekleyen Afrika ülkelerini yatıştırabilir, sonuçta Yurtsever Cepheyi güçsüz, desteksiz bırakabilirdi.

Yerel beyaz kapitalizminin temsilcisi Ian Smith, işte bu hesapla, Zimbabve içindeki "evet efendimci" yerli önderlerle, iç anlaşma görüşmelerine oturdu. Yerliler adına (!) iç anlaşma görüşmelerine katılanlar, Birleşik Afrika Ulusal Konseyi Partisinin önderi piskopos Muzorewa, Afrika Ulusal Konseyi Partisinin önderi din adamı Sithole ve Zimbabve Birleşik Halk Örgütünün önderi kabile şefi Jeremiah Chirau'ydu. Bağımsızlık savaşı veren Yurtsever Cephe, görüşmelerin dışında tutulmuştu. Ian Smith, "çeteciler"le aynı masaya oturmayı reddediyordu.

Görüşmeler sonunda, üç yerli önderle Ian Smith arasında, 3 Mart 1978'de, "çoğunluk yönetimi"ne (!) geçişi öngö-

ren bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmanın, demokratik hakların elde edilmesinde bir aşama olduğunu yadsımak anlamsız olur. Anlaşma hiçbir şey getirmiyor idiyse, uzun yıllar yerlilerden esirgenmiş olan seçme hakkını, ister-istemez kabul ediyordu; demokratik haklar açısından, yine de bir aşamaydı. Üstelik bu anlaşma daha sonra çok önemli bir başka noktayı daha da belirginleştirecekti: Yurtsever Cepheyi içine almayan bir uzlaşmanın yürümeyeceğini.

Ne var ki, iç anlaşma, demokratik haklar açısından bir aşama oluşu niteliğiyle değil, yerel beyaz azınlığın kudretini ve ayrıcalıklarını bir kısım yerli önderin onayıyla pekiştiren bir belge oluşu niteliğiyle önemliydi. Anlaşmaya göre 100 üyeli bir Meclis kurulacaktı. Meclisin 72 üyesi yerliler tarafından, yerli adaylar arasından seçilecek, 28 üyesi ise beyaz azınlık tarafından, beyazlar arasından seçilecekti. (Seçim yöntemine ilişkin ayrıntıları bir yana bırakıyoruz.) 28 milletvekilliğini beyazlara saklayan anayasa maddesinde, en azından on yıl süreyle hiçbir değişiklik yapılmayacaktı. Beyazlar nüfusun yüzde 3'ünden azınlığını oluşturdukları halde meclis üyeliklerinin yüzde 28'ini alıyorlardı. Beyazların mülkiyet, emeklilik, vb. hakları en mükemmel biçimde korunuyordu. Örneğin, zamanında yerlilerden gaspedilen topraklardaki beyaz çiftliklerine yeterli (kuşkusuz beyazların ölçüsüyle yeterli) tazminat, derhal ödenmedikçe, elkonamayacaktı. Devlet mekanizmasının beyazlar elinde kalmasını güvence altına alan ilkeler de öngörülmüştü anlaşmada. Hükümetten bağımsız bir Kamu Hizmetleri Komisyonu kuruluyordu. Komisyon özerk olacaktı. Kamu hizmetine yapılacak atama, terfi ve işten çıkarma işlemlerini bu Komisyon yürütecekti. Polis, ordu ve kamu hizmetleri, siyasal etkidenden uzak olacaktı. Bu esaslar, yapılacak anayasada yeralacak ve mecliste herhangi bir anayasa değişiklik tasarısının kabul edilebilmesi, ancak 78 üyenin evet oyuyla mümkün olacaktı. Yerlilerin elde tuttuğu milletvekili sayısı 72 olduğuna göre, beyazların haklarına ve ayrıcalıklarına karşıt bir anayasa değişikliğinin geçerlik kazanabilmesi, beyazlardan en az 6'sının kendi çıkarına karşıt oy kullanmasıyla mümkün olabilecekti. Başka deyişle, beyazların "evet" demeyeceği bir anayasa değişik-

* Christopher Hitchens, "The Last British Colony", *New Statesman*, 17 Ağustos 1979, s. 230.

liğini gerçekleştirmenin ve ordusuyla, polisiyle, bürokrasiyle devlet mekanizmasını yerli hükümetin emri altına koymanın yolu böylece tıkanıyordu.*

İç anlaşma çerçevesinde, bir yandan anayasa taslağı hazırlanırken, bir yandan da *ateş-kes sağlamak* ve *adil* genel seçimleri hazırlamak üzere, bir geçici hükümet kuruldu. Geçici hükümette, beyazların önderi Ian Smith'in yanı sıra, iç anlaşmaya katılan üç yerli önder yer almaktaydı. Bir yandan ülkenin yüzde 90'a yakını sıkıyönetim altında tutulur, bir yandan çete savaşının başarısı, halkın gerçek desteğinin Yurtsever Cephenin yanında olduğunu ortaya koyarken, sıkıyönetimi sürdürerek ve Yurtsever Cepheyi dıştalayarak yapılacak bir seçimin *adil* olduğundan söz edilemezdi. Yurtsever Cephenin katılmadığı bir seçim, hiçbir baskı sözkonusu olmasa bile, en azından, gerçeği tam yansıtmayan bir seçim olmanın ötesine geçemezdi. Kaldı ki, Yurtsever Cephe çetecilerini destekliyor gerekçesiyle kabilelere yapılan asker baskınları, köylerin yakılması, insanların yığın yığın tutuklanıp yargılanmaksızın alakonması, işkenceler, idamlar sürüp giderken *adil* seçimden söz edilemezdi.

İşte bu ortamda ve iç anlaşma çerçevesinde hazırlanan anayasa taslağı, 30 Ocak 1979 tarihinde, o sıralarda sayıları 260 bin dolaylarına düşen beyazların oyuna sunuldu. Ardından, 20 Nisan 1979'da seçimler yapıldı. Beyazlarla yerliler ayrı ayrı oy verdiler. Yerli partiler arasında, piskopos Muzorewa'nın partisi olan Birleşik Ulusal Konseyi Partisi en fazla milletvekilliğini kazanarak ilk yerli (!) hükümeti kurdu.

Dr. Kissinger'in öğütleri doğrultusunda, beyazlar, devlet mekanizmasını elleri altında tutarak, gerçek hiçbir gücü olmayan siyasal iktidarı ve sorumluluğu yerli partilere bırakmışlardı. Bu yeni *yerli* (!) hükümet dış dünya tarafından tanınmırsa sorun çözümlenmiş olacak, Birleşmiş Milletler kararıyla uygulanan iktisadi yaptırımlar kaldırılacak, bir yandan siyah Afrika ve dünya kamuoyu tatmin edilirken, bir yandan beyaz azınlığın ayrıcalıkları, yerli yönetim maskesi ardında korunmuş olacaktı. Ne var ki, evdeki pa-

zar çarşıya uymadı. Yurtsever Cephenin dışında tutulduğu seçimlerin adil olmadığı, baskı altında ve eksik gerçekleştiği kısa sürede su yüzüne çıktı. Siyah Afrika, seçimlerden tatmin olmamıştı. İngiltere'nin büyük iktisadi çıkarları ve ticari bağları bulunan Afrika ülkeleri, seçim sonuçlarını ve dolayısıyla *yerli yönetimi* onaylamadılar. Dr. Kissinger'in, Sovyet etkisine kapalı, istikrarlı bir Rodezya yaratma stratejisi, amacına ulaşamamıştı. Kaldı ki yerli yönetim denen ucube, şube kapitalizmiyle metropol kapitalizmi arasındaki savaşı sona erdirecek bir nitelik de taşımıyordu. Tam tersine, şube kapitalizmi, iç anlaşmaya dayanarak metropol kapitalizmine, yani İngiltere'ye kafa tutma çabasını sürdürmekteydi. Kısa süre öncesine kadar "bin yıl bile geçse yerli yönetime hayır" diyen Ian Smith, metropol kapitalizmi önünde gerilememek için, siyasal yönetimi yerli kukllarına bırakmaya sonunda yanaşmıştı ama, bu, temel sorunu çözmemişti.

Şube ve metropol kapitalizmleri arasındaki bu örtülü savaş süredursun, Ian Smith yönetiminin ilk yedi yılında, bağımsızlık hareketini amacına ulaştırarak kadar güçlü olmayan, dolayısıyla etkisiz kalan Yurtsever Cephe de yavaş yavaş gelişmeye, karşılaştığı yenilgilerden aldığı derslerle, bilenmeye başlamıştı. Yurtsever Cephe hareketi, giderek öylesine etkin bir güce ulaştı ki, onun anti-emperyalist bağımsızlık savaşımı, şube ve metropol kapitalizmleri arasındaki çekişmeyi, ikincil bir sorun haline getirip gerilere itti. Yurtsever Cephenin savaş gücü, şube kapitalizminin artık metropole dayanmaksızın ayakta kalamayacağını ortaya koydu.

Londra'daki "Rodezya Anayasa Konferansı"ni kaçınılmaz bir zorunluk haline getiren temel gerçek işte budur. Beyazların önderi Ian Smith'le kukla yerli önderler arasında yukarıda sözünü ettiğimiz iç anlaşma imzalandığı gün, bir basın toplantısı düzenleyen piskopos Muzorewa, anlaşmanın, kurtuluş için savaşan Yurtsever Cephe çetecilerini ikna edeceğini, çetecilerin silahlarını bırakarak hükümeti desteklemeye yöneceklerini umduğunu söylüyordu. Yerli kukla önderlerden Sithole de aynı görüşteydi, anlaşmanın savaşı bitireceğini öne sürüyordu.* Ne var ki, savaşı sürdü-

* "İç Anlaşma Metni", *The Times*, 4 Mart 1978.

renler bu kukla yerli önderler değil, Yurtsever Cephenin önderleri Robert Mugabe'yle Joshua Nkomo'ydu. Ve çeteciler, umulanın tersine silahlarını bırakmamışlar, çarpışmalar yoğunlaşmıştı. Bu durumda beyaz azınlık, Ian Smith'e ve onun yerli yönetim girişimine, giderek artan bir kuşkuyla bakar olmuştu. Çete savaşları her gün yüzlerce cana kıyıyor, beyaz azınlık her gün yüzler ve yüzlerle Rodezya'dan kaçıyor. 20 Nisan 1979 genel seçimlerinden önce aylık ortalama ölü sayısı 611'di; savaşı izleyen aylarda ortalama ölü sayısı ayda 811'e yükseliverdi.** Rodezya'dan beyazların kaçışında da yüzde 100'e yakın bir artış oldu. 1978 yılının ilk beş ayında Rodezya'dan ayrılan beyaz sayısı 2.933'dü. 1979 ilk beş aylık döneminde ise bu miktar 5.552'ye yükseldi.*** Beyaz azınlığı Rodezya'dan kaçmaya zorlayan şeylerden biri can güvensizliğiye, bir başkası savaş giderlerini karşılamak üzere vergilerin sürekli olarak artırılmasıydı. 1972 yılıyla 1978 yılı arasında savaş giderleri beş kat artmıştı. Örneğin bu yılın bütçesinde savaş giderleri, yıllık bütçenin yüzde 45'ini aşıyor.**** Savaş giderlerini karşılamak üzere vergileri daha da artırmak, olsa olsa beyazların daha da büyük çapta kaçışına neden olacaktı. Bu nedenle hükümet, savaş giderlerini bir yandan iç borçlanmalarla karşılarlarken, bir yandan gizli dış borçlara bel bağlamıştı. Dış borç, daha çok Güney Afrika'dan geliyor ve yeni bir kimlik kazanma sevdasıyla metropol kapitalizmine başkaldıran yerel beyaz kapitalizmini bu kez de Güney Afrika kapitalizminin ayrılmaz, bağımlı bir parçası haline dönüştürüyordu. Kaldı ki Güney Afrika'nın gösterebileceği desteğin de bir sınırı vardı. Görüldüğü gibi şube kapitalizmi, metropol kapitalizmi karşısında çaresiz kalmıştı.

Londra'da bir "Rodezya Anayasa Konferansı" toplanmasının yolunu açan nedenlerden bir başkası, metropol kapitalizminin, Mayıs 1979 seçimleriyle İngiltere'de iktidara gelen yeni siyasal temsilcisi Muhafazakâr Partiye, Rodezya'daki şube kapitalizminin, bir önceki İşçi Partisi iktida-

* The Times, 4 Mart 1978.

** Roger Ridell, "Keep the Sanctions Cork in War Bottle", The Guardian, 30 Temmuz 1979, s. 12.

*** Aynı kaynak.

**** Aynı kaynak.

rından daha fazla güvenmesiydi. Gerçi Rodezya'daki şube kapitalizmi metropol kapitalizmi karşısında örtülü kimlik savaşını yitirmişti ama, Yurtsever Cephe karşısında, yalnızca kimlik savaşını değil, tüm çıkar ve sömürü olanaklarını yitirmenin de eşliğinde olduğunu görmüştü. Bu nedenle, metropoldeki Muhafazakâr siyasal iktidarı, Yurtsever Cepheye karşı kendi varlığını koruyabilecek tek güç olarak görüyordu. "Bin yıl bile geçse yerli yönetime hayır" diyen soygüdücü kafayı, İngiltere'nin eteklerine yapışmaya zorlayan da bu oldu.

Rodezya sorununa "barışçıl" bir çözüm bulmak, İngiltere açısından da ivediydi. Şube kapitalizmi boyun eğdiğine göre, ona karşı uygulanan uluslararası boykotu sürdürmek, sonunda Rodezya'daki tüm İngiliz çıkarlarını, ya Yurtsever Cephenin utkunluğuyla sonuçlanacak bir gelişme içinde tümenden yitirmek ya da en azından şube kapitalizmiyle elaltından ilişkileri sürdüren öteki emperyalist batı ülkelerine kaptırmak olasılığı vardı. Şube kapitalizmini açıktan onaylamak, yaptırımları tek yanlı olarak kaldırmak, İngiltere'nin büyük çıkarları olan siyah Afrika'yı öfkeliendirebilirdi. İngiltere'nin yalnızca 1978 yılında siyah Afrika'ya yaptığı dışsatım iki milyar İngiliz lirasını, yaklaşık 200 milyar Türk lirasını bulmuştu. Rodezya'ya yapılabilecek 250 milyon İngiliz liralık, yaklaşık 25 milyar Türk liralık dışsatım için tüm siyah Afrika pazarını tehlikeye atmak akıllıca olmazdı.* Öyleyse Rodezya sorunu "barışçıl" yoldan, örneğin bir "anayasa konferansı" ile Yurtsever Cepheyi de ortak edecek biçimde çözümlenmeli, böylece siyah Afrika'yı gücendirmeksizin, eski sömürge yeniden kazanılmalıydı. Muhafazakâr Parti, daha sonra değineceğimiz üzere, iktisadi yaptırımları tek taraflı olarak kaldırmaktan söz ettiği zaman neler olabileceğini, siyah Afrika'nın tepkisiyle, örneğin Nijerya'nın, ülkedeki British Petroleum'u millileştirme tehdidiyle çok iyi görmüştü. O nedenle "barışçıl" yoldan başka yollar İngiltere'ye kapalıydı.

Londra konferansına Yurtsever Cephe açısından bakarsak, Cephenin, böyle bir konferansa katılmakla yitirebileceği hiçbir şey yoktu; tam tersine kazanabileceği çok şey var-

* Aynı kaynak.

di. Herşeyden önce, Yurtsever Cephe böyle bir konferansa katılarak, amacının kan dökmek değil, Zimbabve'nin bağımsızlığını gerçekleştirmek olduğunu gösterebilir, bunu görüşmeler yoluyla elde etme olanağı varsa, o yolu denemeye karşı olmadığını ortaya koyabilirdi. Konferansı düzenleyen metropol kapitalizmi, Yurtsever Cephenin böyle bir denemeye yanaşacağı kanısında değildi. Örneğin metropol kapitalizminin önde gelen sözcülerinden haftalık siyaset-iktisat dergisi *The Economist* "Rodezya Anayasa Konferansı"ndan hemen önceki sayısında şöyle yazacaktı: "Belki de gelecek hafta en iyi sonuç, Nkomo'yla Mugabe'nin İngiliz planını onaylamayı reddetmeleri ve bunu çok katı ve diktatörce bir tutumla yapmaları olurdu; o zaman Cephe devletleri (özellikle Zambiya, Tanzanya ve Mozambik) Lusaka anlaşmasıyla kendilerine düşen rolü oynamaya, yani çetecilere gösterdikleri desteği geri almaya çağırılabilirlerdi. (...) Ama Nkomo'yla Mugabe'nin bu tuzığa düşeceklerine inanmak güçtür."*

Economist'in itirafıyla belli ki, "Rodezya Anayasa Konferansı" Yurtsever Cepheye kurulmuş bir *tuzaktı*. Cephenin bir bahane yaratarak görüşmeleri yarıda bırakacağı umuluyordu. Bu inanç öylesine güçlüydü ki, Yurtsever Cephenin sonuna kadar barış masasını bırakmayışı, hatta 15 Aralık 1979 tarihindeki son toplantıda, güvenliğe ilişkin en haklı istekleri İngiltere tarafından kabul edilmediği ve konferansın bittiği ilân edildiği halde, Cephe temsilcilerinin Londra'dan ayrılmayısları, metropol kapitalizminin sözcülerini hayretten hayrete düşürecek, sahnelenen oyun geri tepecekti.

Yurtsever Cepheyi barış masasına çağırınlar, bir yandan kendi elleriyle ona, sesini duyurabileceği bir kürsü sağlamış oluyorlar, bir yandan da Cepheyi resmen tanımış, taraf kabul etmiş oluyorlardı. Bir konferansın yasal taraflarından biri olmak, en azından, o tarafın rızası olmaksızın çözüme ulaşamayacağının itirafı demek oluyordu. Gerçi İngiltere, sık sık blöfe başvurmaktan kaçınmadı; Yurtsever Cephe direnirse, Rodezya'daki iç yönetimle anlaşmaya va-

arak, ülkeye *bağımsızlık* (!) vereceğini ilân edip durdu ama, gerek Londra konferansını hazırlayan Lusaka İngiliz Uluslar Topluluğu konferansı kararı, gerek Zimbabve'deki katı gerçekler karşısında, bu, pazarlık taktiğinden öteye bir değer taşııyordu. İngiltere, bu yazının yazıldığı tarihte, Yurtsever Cephenin en haklı güvenlik isteklerini (bu noktaya aşağıda değineceğiz) reddederek konferansın resmen bittiğini ilân etti; varılan anlaşmayı yalnızca Rodezya'daki *yerli yönetimin* (!) temsilcileriyle parafe ederek, aynı taktiklerde ısrarlı olduğunu gösterdi. Ama bir yandan Yurtsever Cephenin askeri gücünü, öte yandan, tüm tarafları kapsayacak bir anlaşmayı öngören Lusaka kararını dikkate almayan bu taktiğin, İngiltere'yi içine düştüğü açmazdan sıyırması olanaksızdır.

Neydi Lusaka kararı? İngiliz Uluslar Topluluğunun 1979 Ağustosunda başlarında Zambiya'nın başkenti Lusaka'da yaptığı devlet ve hükümet başkanları doruk toplantısı, Rodezya konusunda nasıl bir uzlaşmaya varmıştı? Lusaka kararının içeriğini daha iyi kavrayabilmek için, karardan üç ay öncesine, geriye gidelim. İngiltere Muhafazakâr Partisi, iktidarı kazandığı Mayıs 1979 seçimlerinden önce Rodezya'ya bir kurul göndermiş, Rodezya seçimlerinin adil olup olmadığını inceletmişti. Lord Boyd'un başkanlığındaki bu kurulun nasıl bir yargıya varacağı, daha kurul yola çıkmadan biliniyordu. Muhafazakâr Parti kurulu, Rodezya'da *yerli yönetimine* geçişi sağlayan Nisan 1979 seçimlerinin "*âdil*" olduğu sonucuna varmıştı. Muhafazakâr Parti Mayıs 1979 seçimlerini kazandıktan sonra Dışişleri Bakanlığına getirilen, Rodezya'da kişisel iktisadî çıkarları bulunan Lord Carrington*, Lordlar Kamarasında yaptığı konuşmada, Lord Boyd kurulunun raporundaki *bulguları* (!), Muhafazakâr Hükümetin benimsediğini ve resmî siyasetinin temeli yapacağını ilân etmişti. Şube kapitalizmi metropol kapitalizmi önünde dize geldiğine göre, Muhafazakâr Parti hükümeti artık Rodezya'yı yasal bir ülke olarak tanıyabilir, iktisadî yaptı-

* Lord Carrington, banker ve geniş topraklara sahip feodal bir aileden geliyor. Aile, 100 bin dönümün üstünde toprağa sahip. Lord Carrington'ın, Namibya'da zengin uranyum madenleri var; Rio Tinto Maden Şirketinin başkanıydı; Zimbabve'deki çok büyük bir hayvancılık şirketinin ortakları arasındadır.

* "Instant Zimbabwe", *The Economist*, 8-14 Eylül 1979, s. 18-19.

rımları kaldırabilirdi. Muhafazakâr Partinin, seçim kampanyasındaki vaatlerinden biri de buydu. İktidar olduktan sonra ve Lusaka İngiliz Uluslar Topluluğu doruk toplantısı öncesinde İngiltere, siyah Afrika'nın nabzını yoklamak üzere, iktisadî yaptırımları kaldırmaktan daha sık söz eder oldu. Lusaka doruğundan önce Muhafazakâr Parti, siyah Afrika'nın tepkisinden korktuğu için, böyle bir yola tek taraflı olarak girmekten çekiniyordu. Gerçekten de İngiltere'nin, iktisadî yaptırımları kaldırmaktan söz edişi karşısında, Nijerya'nın, ülkedeki British Petroleum tesislerini millileştireceğini açıklayıp vermesi, siyah Afrika'nın, öyle kolay kolay oyuna getirilemeyeceğini, oldu-bittiyi kabul etmeyeceğini ortaya koydu. Bunun üzerine Muhafazakâr Thatcher hükümeti gerilemek zorunda kaldı; Rodezya'ya "gerçek" (bu söz Başbakan Thatcher'ındır) bir çoğunluk yönetimi vermek üzere bir konferans toplamaya hazır olduğunu ilân etti. Lusaka'dan bir ay önce, Temmuz başında, Avustralya'yı ziyaret sırasında Başbakan Thatcher, Rodezya'ya uygulanan iktisadî yaptırımları kaldıracağını söylemişti. Rodezya'daki yerli yönetime (!) yasallık tanımak ve bağımsızlık vermeseyse, yine Başbakan Thatcher'ın deyişiyle "biraz daha uzun zaman" alacaktı.* Bir ay önce bunu söyleyen ve Rodezya'daki rejimi *de facto* tanımaya hazırlanan Başbakan Thatcher, bir ay sonra Lusaka doruk toplantısında bu sözlerini unutmak ve iç yönetimin gerçek bir çoğunluk yönetimi olmadığını kabul etmek zorunda kalacaktı. Lusaka'daki İngiliz Uluslar Topluluğu doruk toplantısında Rodezya hakkında alınan karar birçok yönden ilginç. Lusaka kararıyla İngiltere, Rodezya'ya yasal bağımsızlık verme sorumluluğunun, sömürgeci devlet olarak kendisine düştüğünü, bu nedenle pasif bir yasallık tanıma yoluyla, sorunu, tüm tarafları kapsamayacak biçimde çözümlenmenin olanaksız olduğunu itiraf etmiş oluyordu. Lusaka kararına göre, sorunun çözümünü sağlayacak anlaşmada bütün tarafların rızası bulunacaktı.** Lusaka doruk toplantısında İngiltere'nin kurtarabildiği tek şey, "azınlık haklarını güvence altına alan ilkelere de içeren demokratik bir anayasa" yapma yetkisi ol-

* The Guardian, 2 Temmuz 1979.

** The Guardian, 6 Ağustos 1979.

du. Bu azınlık hakları sorunu, daha sonra Londra'daki "Rodezya Anayasa Konferansı"nda iyice abartılmış, nüfusun yüzde 3'ünü bile oluşturmayan beyazları İngiltere, Rodezya'nın vazgeçemeyeceği bir ulusal topluluk birimi olarak sunmağa çalışmıştır. Gerçekten de Rodezya'daki beyazlar, azınlık sözcüğünün içerdiği anlamda bir ulusal birim oluşturuyor değil. Hintlilerin, uzun yüzyıllar önce Hindistan'a gelip yerleşen bezirgân, tefeci İran asıllılara taktığı, küçümseyici bir adla "harican" sayılması gereken sömürgeci bir tabakanın ötesinde değil Rodezyalı beyazlar. Ancak, Kıbrıs'ta nüfusun beşte birini oluşturan Türk azınlığı ulus saymakta ayağını sürüyen İngiltere, "Rodezya Anayasa Konferansı"na sunduğu bağımsızlık anayasasını (!) haklı gösterebilmek için, Rodezya'daki yüzde 3'lük beyaz harican takımını, ulusal bir topluluk birimi olarak ortaya koymak zorunda. Aksi halde bağımsızlık anayasasının hiçbir hukuksal temeli kalmayacak.

Rodezya sorununun yakın geçmişini özetleyen bu genel açıklamadan sonra, şimdi Londra konferansı üzerinde durabiliriz. Londra'daki "Rodezya Anayasa Konferansı" 10 Eylül 1979 tarihinde toplandı. Görünüşe göre, konferansta üç taraf vardı: Sömürgeci devlet olarak İngiltere, yerli yönetimin temsilcisi olarak beyazların kuklası piskopos Muzorewa'nın başkanlığındaki Salisbury kurulu ve Yurtsever Cephe çete örgütünün temsilcileri olarak Cephenin ortak önderleri Mugabe'yle Nkomo... Ne var ki, bu, görünürdeki taraflardı. Gerçekte konferansta iki taraf vardı: Bir yanda İngiltere'yle Salisbury ittifak cephesi, bir yanda Yurtsever Cephe... Konferans ilerledikçe bu durum daha da aydınlaşta çıktı. Salisbury kurulu, İngiltere'nin önerilerine, görünüşü kurtarmak için ilkin yumuşak başlı bir itirazda bulunuyor, ama hemen ardından önerileri olduğu gibi kabul ediyordu. Salisbury kurulunun en can alıcı sayması gereken noktalarda bile, bu böyle oldu. Bir örnek verelim: Piskopos Muzorewa, 10 Eylül Londra konferansına gelmeden bir hafta önce 2 Eylül Pazar günü, Rodezya'ya yeni bir kimlik kazandırmak amacıyla tüm ülkede bayrak çekme törenleri yapılmış, direklere yeni yerli çoğunluk (!) yönetiminin bayrağı çekilmişti. Bu törenlerden birinde konuşan, o günün

yerli (!) Başbakanı piskopos Muzorewa, gazetecilere, Londra konferansında, diyordu, yeni anayasa dışındaki konuları konuşmaya karşı değiliz. Ateş-kes ve onun gibi sorunları konuşabiliriz. Yeni seçimler yapılmasına ise bütün gücümle karşı duracağım.* Oysa piskopos Muzorewa'nın Londra konferansında kabul edeceği ilk şeylerden biri yeni seçimler olacaktı.

Gerek konferans öncesinde, gerek konferans boyunca, Yurtsever Cepheye boyun eğdirecek hiçbir askerî çabadan geri durmadı Rodezya rejimi. Piskopos Muzorewa'nın Londra'daki barış konferansına gidişinden bir hafta önce, bir yandan Yurtsever Cephe'ye, bir yandan Cepheyi destekleyen, ona üs veren Zambiya'yla Mozambik'e karşı girişilmiş savaş iyice kızıştırdı. Ülkenin yüzde 90'ına yakın kesimini içine alan sıkıyönetim, tüm Rodezya'ya yayıldı. Sıkıyönetim, aslında çeteci temizliğini gözlerden gizlemek içindi. Sıkıyönetim tüm ülkeye yayıldıktan sonra 15 bin kişi tutuklandı. Ne kadarı öldürüldü bilinmez. Binlerce ev yakıldı. Çetecileri sakladığından, koruduğundan kuşkulanan yerlilere işkence edildi. Başbakan yerli Muzorewa'ydı ama, gerçek kudret Rodezya Ordusu Başkomutanı General Peter Walls'un elindeydi. İşin garibi, yerli halka yönelen bu genel kırımın, yerli bir Başbakanı, piskopos Muzorewa'nın sorumluluğu altında yürütülüşündeydi. Çok değil, daha üç yıl önce, Cenevre konferansında, Rodezya halkına yönelen genel kırımdan acı acı yakınan yine aynı Muzorewa'ydı: "Rodezya birlikleri" diyordu Muzorewa, "ayırım yapmaksızın sivil yerlileri yaralıyor, öldürüyor, yığın halinde kırıyorlar... Sokağa çıkma yasağına uymadıkları savlanan kadın ve erkeklerin, hemen her gün, öldürüldüğünü duyuyoruz. Rejimin güvenlik kuvvetleriyle beyaz çiftçilere, akşam üstü saat 17.00'den sonra kimıldayan herşeyi vurma emri verilmiştir. Bu durum karşısında, Savunma ve Kamu Düzeni Bakanlıklarının, savunmasız sivillere karşı böylesine vahşice saldırılara girişme tıynetinde olduklarını göstermiş kişilerin emrinde olmasına izin verebilir miyiz?***

* The Guardian, 3 Eylül 1979.

** Christopher Hitchens, "The Last British Colony", New Statesman, 17 Ağustos 1979, s. 230.

Rodezya beyazlar ordusunun iğrenç kıyımlarını böylesine açıklıkla dile getirmiş olan piskopos Muzorewa, yerli yönetimin ilk yerli başbakanı olarak ortaya çıktıktan sonra ise, aynı ordunun baş savunucusu kesildi: "Önde gelen hükümet memurları, askerî kuvvetler ve öteki güvenlik kuvvetleri ve öteki hizmetlilere" diyordu Muzorewa, "bundan böyle kendi yargıları çerçevesinde gerekli ve uygun gördükleri herşeyi yapma tam yetkisi ve kudretini veriyoruz."*

Yerli hükümet, Londra konferansı öncesinde yerli halka karşı girişilen ve çeteci avını amaçlayan bu kırımı, çok daha önceden böylece onaylamış oluyordu. Yurtsever Cephe çetecileriyle yerli halka karşı bu amansız kırım ve savaş sürerken, bir yandan da çetecilerin, komşu iki ülkedeki, Mozambik'le Zambiya'daki kamplarına saldırı bahanesiyle, Rodezya Hava Kuvvetleri, bu iki ülkeye sık sık hava akınları yapmaya koyuldular. Akınlar, salt çeteci kamplarına yönelik değildi. Rodezya Hava Kuvvetleri bir yandan çeteci kamplarını, bir yandan Mozambik ordusu garnizonlarını, bir yandan her iki ülkedeki sivil hedefleri bombalıyor, her iki ülkeye, yolları, köprüleri, demiryollarını tahribederek olabildiği ölçüde zarar vermeye çalışıyordu. Amaç, Yurtsever Cephe üzerinde etkisi olan bu iki ülkeyi yıldırma, iktisadî açıdan çökertme, Yurtsever Cepheye, boyun eğmesi için, bu iki ülkenin baskı yapmasını sağlamaktı. Rodezya Ordusu, özellikle Zambiya'nın dışarıyla iktisadî bağlantısını sağlayan yolları kesmek istiyordu. Bu askerî çabalar, Londra konferansı boyunca artarak sürdürüldü. Örneğin 11 Ekim 1979 günü konferans sürerken Rodezya jet uçakları Moatize-Beira demiryolundaki üç köprüyü yıktılar. Amaç Zambiya'nın Mozambik'teki Beira limanından yaptığı dışsatım olanacağını baltalamaktı. Ertesi gün, 12 Ekimde Rodezya komandoları, Chambeshi nehri üzerindeki bir demiryolu köprüsünü havaya uçurdular. Amaç Zambiya-Tanzanya demiryolu bağlantısını kesmekti. Zambiya dışalım ve dışsatımlarının yüzde 40'ını bu yolla yapıyor. Bunlardan başka Zambiya'yla Angola'yı bağlayan Kolvezi demiryolu da Güney Afrika'nın desteklediği asi çeteciler tarafından kesildi. Böylece Zambiya

* Aynı kaynak.

ya'nın dış dünyayla iktisadî bağlantısı tümünden önleniyor, halk açlığa mahkûm ediliyordu.*

Londra konferansı sırasında Zambiya'yla Mozambik'e yöneltilen saldırılar bir yana, konferanstan hemen önce Rodezya Hava Kuvvetlerinin bu iki ülkeye yönelik saldırılarını piskopos Muzorewa takdis etmekteydi. Londra'ya hareketinden önce yaptığı konuşmada, piskopos Muzorewa, "saldırıların çok başarılı olduğu"nu söyleyecek, mutluluğunu dile getirecekti. Oysa, çok değil iki yıl önce, 1977'de beyazlarla yerliler arasındaki iç anlaşma görüşmeleri sürerken, Rodezya Ordusunun Mozambik'e yaptığı akınları protesto ederek görüşmelerden bir süre çekilen de aynı Muzorewa'ydı.

Kısacası, gerek konferans öncesinde, gerek konferans sırasında, İngiltere'nin gözleri önünde ve sessiz onayı altında, askerî harekâtın tırmandırılması, iki hedef güdüyordu: Birincisi Yurtsever Cepheyi destekleyen Mozambik'le Zambiya'nın gözünü yıldırma ve fazla dik başlı davranmaması için Yurtsever Cepheye baskı yapmalarını sağlamak; ikincisi Yurtsever Cepheyi askerî bakımdan kötürüm hale getirerek, Londra konferansında sömürgecinin isteklerini çaresiz kabule zorlamak. Böylece Londra konferansı, boş bir kalba, bir göstermeliğe dönüştürülecekti.

Gelelim konferansın kendisine... Konferansın adı, sömürgeci devletin ard niyetini açıkça ortaya koyuyor: Rodezya *Anayasa* Konferansı...

İngiltere konferansın gündem konularını üç aşamalı olarak düşünmüştü: Birinci aşamada *bağımsızlık* (!) anayasası görüşülüp *kabul edilmeli*, ikinci aşamada çoğunluk yönetimine geçiş döneminin düzenlemeleri ele alınıp kararlaştırılmalı, üçüncü aşamada ise ateş-kes konuşulmalıydı.

Lusaka'daki İngiliz Uluslar Topluluğu doruk toplantısında, Rodezya'ya yeni bir anayasa verme yetkisini ödün olarak koparan İngiltere, Londra'daki konferansta, ilkin anayasaya ağırlık verme niyetindeydi. Geçiş dönemine ilişkin düzenlemeler ve ateş-kes görüşmelerinden önce, bir ulus olarak gösterilmek istenen Rodezya'daki beyaz azınlığın ayrıcalıklarını güvence altına alacak bir anayasayı Yurtsever

* "Rhodesia: How Carrington Won", *Sunday Times*, 18 Kasım 1979.

Cepheye kabul ettirerek, bir taşla iki kuş vurulacaktı: Bir yandan Rodezya'daki beyazlara metropoldeki efendinin kendilerini satmadığı, koruyucu kanatları altına aldığı gösterilecek, bir yandan da metropol kapitalizminin Rodezya'daki temsilciliğine yeniden talip olan beyaz azınlığa, bu görevinde hukuksal dayanaklar sağlanacaktı.

Konferansa başkanlık eden, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Carrington, 10 Eylül 1979 günü konferansı açış konuşmasında tüm ağırlığı anayasaya verdi: "Bu bir anayasa konferansıdır" diyordu Lord Carrington, "amacı, Rodezya halkına yasal bağımsızlık bahşedecek uygun temeli yaratmaktır."* Lord Carrington, daha önceki yıllarda, kendilerine bağımsızlık tanınan eski İngiliz sömürgelerinden örnekler verdi: "Birleşik Krallığın birçok bağımlı ülkesi, burada anlaşmaya varılan anayasalar temelinde, başarıyla bağımsızlığa geçmişlerdir. ... Bu konferansa da aynı ilkeler temelinde yaklaşıyoruz." diyordu.**

Gerçekten, İngiltere'nin Rodezya'yı, eski İngiliz sömürgeleriyle benzeştirme çabası yapay ve hiçbir geçerlik taşıyor. Kendilerine bağımsızlık verilen eski İngiliz sömürgelerinden hiçbirinde, sömürgeciye karşı silahlı başkaldırı, Rodezya'da görüldüğü ölçüde askerî bakımdan ciddi boyutlara varmış değildir. Eski İngiliz sömürgelerinde başkaldırı, daha çok siyasal hareket biçiminde belirmiş, askerî yanı iç savaş boyutlarına erişmemiştir. Rodezya'da ise durum tümenden değişiktir. Sömürgeciliği "barışçıl" yoldan tasfiye etme durumunda olan İngiltere'nin karşısında aynı şeyi silahlı başkaldırıyla gerçekleştirmeye çalışan askerî bir güç vardır: Yurtsever Cephe. Bu nedenle Londra konferansının bir "anayasa konferansı" değil, bir *barış* konferansı olması gerekirdi. Bu noktayı, konferansın ikinci gününde yaptığı konuşmayla, Yurtsever Cephenin ortak önderlerinden Nkomo açıkça belirtti. Nkomo, konferansın, İngiliz sömürgecilik tarihinde başka bir benzeri olmadığını söyledi: "Benzeri yok" dedi, "çünkü ilk kez, sömürgeciliği tasfiye edecek iki kuvvet" barışı sağlama amacıyla "işbirliği yapmak zorunda bulunuyor. Zimbabve halkını temsil eden Yurtsever Cephe, bu-

* *The Guardian*, 11 Eylül 1979, s. 7.

** Aynı kaynak.

rada etkin bir sömürge tasfiyecisi olarak bulunuyor; İngiltere ise zayıflamış yasal otoritesini yeniden vurguluyor. Bu noktayla bağlantılı olarak belirtilmelidir ki, İngiltere, sömürgelelerinden çekilmekte sahip olduğu iddia edilen deneyimlere karşın, Zimbabve'de bu yolda hiçbir başarı göstermemiştir. Bu nedenle sömürgeciliği tasfiye görevini halk yüklenmek zorunda kalmıştır.”

“Öteki İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerindekine benzer biçimde [Zimbabve'de] sömürgeciliği tasfiye etmeyi başarmak için, o ülkeler bağımsızlığa geçtiği anda oralarda var olan temel koşulları gerçekleştirmeliyiz ilkin. O temel koşullar, herkes için barış ve güvenlikti. Bu temel koşullar üzerinde, bağımsız bir ülke, üstünde görüş birliğine varılmış bir anayasa çerçevesinde, seçim yaptıkları zaman özgür ve güven içinde olan halkın seçtiği bir hükümet tarafından yönetilebilirdi. Bu temel ilk koşul, henüz Zimbabve'de mevcut değil. En mükemmel ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir anayasa bile bu koşulları yaratmayacaktır.”*

Nkomo bu sözleriyle, çözümlenmesi gereken ilk sorunun *bağımsızlık anayasası* değil, *barış* olduğunu belirtiyordu. Konferansın uzunca bir zamanını bu konudaki anlaşmazlık aldı. Lord Carrington açısından bakıldığı zaman, sorun, *çoğunluk yönetimine geçişte*, beyaz “azınlık için uygun güvenceleri de içeren demokratik bir anayasanın benimsenmesi” sorunuydu.** Bunu kabul ettiremezse, konferansın hiçbir anlamı kalmıyordu İngiltere açısından. Ne var ki, eğer mutlaka bir anayasa yapılması gerekiyorsa, bu ellerinde tuttıkları devlet mekanizmasıyla tüm güvenliklerini sağlayan beyazların değil, ezilen yerlilerin haklarını güvence altına alacak bir anayasa olmak gerekirdi. Konferansta ise sorun, beyazların haklarını koruma sorununa dönüştürülmüştü.

Lusaka'daki İngiliz Uluslar Topluluğu doruk toplantısı, Ian Smith'e kaptırılmış olan sömürgeci devlet statüsünü İngiltere'ye geri vermeseydi Londra konferansı yalnızca bir *barış* konferansı olabilir, en fazladan ateş-kese ve tarafsız gözlemcilerin gözetimi altında genel seçimlere karar vere-

bilirdi. Ülke halkının benimseyeceği bağımsızlık anayasasını yapmak, seçimi kazanacak siyasal güce bırakılırdı. Ancak İngiltere'nin amacı, yerli halkın demokratik haklarını belirleyecek bir anayasa belgesi yapmak değil, beyaz azınlığın haklarını korumaktı. Bu nedenledir ki, Lusaka, doruk toplantısından kopardığı ödünle, Londra konferansını, bir *barış* konferansı olmaktan çok, bir *anayasa* konferansı haline dönüştürmeyi başardı. Yurtsever Cephe de, geçiş dönemi düzenlemelerinin, hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde güvenilir olması koşuluyla böyle bir anayasayı, *soygüdücü* niteliğini vurgulayarak kabul etti. Yurtsever Cephenin bu aşamada pratik olma gereğinden yola çıktığına kuşku yoktur. Zimbabve'de gelecekteki bir Yurtsever Cephe iktidarının, soygüdücü niteliği basbas bağırarak böyle bir anayasa ile birarada yaşaması beklenemez.

Anayasanın beyaz azınlığa tanıdığı ayrıcalıklar, görmezlikten gelinemeyecek kadar açık. Rodezya'da Ian Smith'le kukla yerli önderler arasında yapılan iç anlaşma, nüfusun yüzde 3'ünü bile oluşturmayan beyazlara, meclisteki sandalyelerin yüzde 28'ini veriyordu. Londra konferansında kabul edilen *bağımsızlık* anayasası (!) ise bu oranı yalnızca yüzde 20'ye indiriyor.

Anayasadan söz ederken, İngiltere'nin önemsiz bir unutkanlığına (!) değinmeden geçmeyelim. Rodezya iç anlaşmasına göre, gerçi beyaz azınlık 100 milletvekilliğinden 28'ini alıyordu ama, beyaz grup, yerli partilerden en fazla milletvekilliğini kazanamamış olan herhangi bir partiyle karma hükümet kuramayacaktı. Bu hüküm, en çok milletvekilliği kazanan yerli partinin hükümeti kurmasını güvence altına almak içindi. Londra'da kabul edilen yeni anayasa ise İngiltere, ne garip, bu hükmü unutmamış. Buna göre, diyelim seçimler yapılsa ve Yurtsever Cephe, 51 milletvekilliğini alamamakla birlikte en çok milletvekilliğini kazansa bile, beyaz grubun, örneğin piskopos Muzorewa'nın partisiyle karma hükümet kurması ve Yurtsever Cepheyi saf dışı bırakması pekâlâ olası.

İngiltere'nin hazırladığı anayasa, devlet mekanizmasını yerlilerin etkilemesi ve ele geçirmesi olasılığına kapıyı kapatacak yeterli güvenceleri de beraberinde getiriyor. Ro-

* The Guardian, 12 Eylül 1979, s. 6.

** The Guardian, 11 Eylül 1979, s. 7.

dezya iç anlaşması uyarınca, şimdi ordusu, polisi ve bürokrasisiyle beyazların elinde bulunan devlet mekanizması, hükümetten tamamen *bağımsız*. Yüksek dereceli memurların tümü beyaz; devleti "*siyasal etkidenden uzak tutma*" gerekçesiyle, deyim yerindeyse, devlet mekanizması, hükümet içinde hükümet görünümünde. Atamaları, terfileri, işten çıkarılmaları yerli hükümetin denetleme gücü ve yetkisi yok. Bu işleri, beyazların egemenliğindeki bir Komisyon yürütüyor. İngiltere'nin hazırladığı anayasa, hükümet içinde hükümet olan bu ucube Komisyona dokunmuyor; yalnızca Cumhurbaşkanı, Başbakanın önerileri uyarınca, Komisyona *genel doğrultu verme* yetkisini tanıyor. Bu genel doğrultu çerçevesinde, yüksekçe kamu görevlerine belki bir avuç yerli yönetici getirmek mümkün olabilecek ama, devlet mekanizması, hükümetin dışında gerçek bir kudret kaynağı olmaya devam edecek. Bu yalnızca sivil devlet bürokrasisi için değil, silahlı kuvvetler ve polis örgütü için de böyle.*

Anayasanın sömürgeci kafasıyla hazırlandığını açık-seçik ortaya koyan bir başka hüküm daha var. Andığımız Kamu Hizmetleri Komisyonunun başkanlığına, ancak kamu hizmetinde *yüksek görevlerde bulunmuş* bir kişi atanabilecek.** Rodezya'da bugüne değin yüksek kamu görevlerinde yalnızca beyazlar bulundu, hiçbir yerliye yüksek devlet memurluğu verilmedi. Görüldüğü gibi İngiltere'nin yaptığı anayasa, kamu hizmetlilerinin atanması, terfi ve işten çıkarılmasıyla görevli, böylesine önemli bir Komisyonu, bu hükümüyle, beyazların egemenlik tekeli altında tutmayı öngörüyor.

Silahlı Kuvvetler Başkomutanının ve kuvvet komutanlarının atanmasında da Başbakanın yetkileri, dolambaçlı yollardan, elinden alınıyor. Bu tür atama ya da görevden alma söz konusu olduğu zaman Başbakan, açıkça söylenmemekle birlikte askerlerden oluşan bir kurulu görevlendirecek ve o kurulun vereceği kararı *dikkate alacak*.

Aslında, İngiltere'nin hazırladığı anayasa, yerli hükümetin gerçekten iktidar olmasını önlemeyi amaçlamış bu tür hükümlerle dolu. Hepsini tek tek incelemek hem konu-

muzu dağıtmak olur, hem gereksiz. Bu kısa açıklamalar, İngiltere'nin hazırladığı anayasanın, Rodezya'da beyaz azınlığa, siyasal sorumluluk taşımaksızın devlet kudretini elde bulundurma olanağını tanımayı amaçlamış olduğunu göstermeye yeter de artar bile. Niteliği bu olan anayasanın başına ilerde ne geleceği bilinmez. Ama şimdiden söylenebilecek olan şey şudur: Rodezya'da devlet kudretinin, beyazların eli altında kalıp kalmayacağına karar verecek olan şey, adına anayasa denen bir *soygüdücü* belge değil, —eğer yapılırsa— genel seçimlerin ortaya çıkaracağı durumdur. Bu noktaya biraz aşağıda, geçiş dönemini izleyecek olasılıklardan söz ederek, yeniden döneceğiz.

Londra konferansının anayasa görüşmelerini izleyen ikinci aşamasında geçiş dönemi düzenlemeleri ele alınmıştır. Bu aşamada sorunlar şunlardı: Geçiş dönemi ne zaman başlayacak, ne uzunlukta olacak, geçiş döneminde güvenliği hangi kuvvet sağlayacak, seçimler kimin gözetimi altında yapılacak, ateş-kesin denetimi nasıl olacak, vb.?

İngiltere'nin bu noktalara ilişkin önerileri, Rodezya'daki mevcut yönetime üstünlük tanıyan, Yurtsever Cepheye eşit davranmayan, işi oldu-bittiye getirmeyi amaçlamış önerilerdir. Herşeyden önce İngiltere, Yurtsever Cephenin halka sesini duyurabilmesi olanağını, olabildiği ölçüde sınırlayabilmek için geçiş dönemini çok kısa tutmuştur. Geçiş dönemi iki aydır. Dönemin başlangıç tarihi olarak, İngiltere ateş-kes gününü almak istemiştir. Bu, gerçekçi değildi. Çarpışan silahlı kuvvetlerden, düzenli Rodezya ordusunu bile savaş bölgelerinden garnizonlara geri çekebilmek için epey bir zaman gerek. Dağınık çete birimlerini, buluşma yerlerine, oradan da toplanma yerlerine aktarabilmek ise, daha çok zaman isteyen birşey. Yurtsever Cephe, ateş-kes ardından, seçim kampanyası için geçiş döneminin başlayabilmesi için en az iki ya da üç aya gerek olacağına ısrar etmiştir. Bu noktada süreler olabildiği ölçüde daraltılarak uzlaşma olanağı bulunmuştur.

Geçiş döneminde güvenliğin sağlanmasında ise, İngiltere, Rodezya'nın mevcut güvenlik kuvvetlerini kullanmakta kararlıdır. Yurtsever Cepheyi bu işe karıştırmak niyetinde değildir. Yurtsever Cephe bu noktada sonuna kadar diren-

* *Financial Times*, 15 Eylül 1979.

** Martin Dent, *Three Constitutions Compared, West Africa*, 26.11.79, s. 2173.

miştir. Sonuç olarak, her iki silahlı kuvvet komutanlarının, geçiş döneminde yönetimi elinde tutacak olan İngiliz Valiye karşı sorumlu olacakları kabul edilmiş ve her iki taraf böylece yasal kabul edilmiştir. İngiliz Vali gerçi güvenlik amacıyla Rodezya güvenlik kuvvetlerini kullanacaktır ama, İngiltere istese de istemese de, Yurtsever Cephenin egemen olduğu kesimlerde, güvenliğin sağlanması işini Yurtsever Cephe çetecileri yürütecektir. Eğer yapılabilirse seçimler İngiltere'nin denetimi, İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerinin ortaklaşa kuracağı 1.200 kişilik bir kurulun gözetimi altında olacaktır. Ateş-kese uyulup uyulmadığı da kurulca gözlenecek, ancak kurul ateş-kese kuvvet kullanarak bozdurtmama güç ve yetkisinde olmayacaktır.

Londra konferansında, çözümü en güç sorun üçüncü aşamada, ateş-kes görüşmelerinde ortaya çıkmış; konferansı sonuçsuz kalma tehlikesiyle yüzyüze getiren ateş-kese ilişkin sorunlar olmuştur. Ateş-kese ilişkin sorunları üç noktada özetlemek mümkün: Birincisi, seçim kampanyası öncesinde Yurtsever Cephe çetecilerinin biraraya geleceği toplanma yerlerinin sayısı; ikincisi toplanma yerlerinin nerelede olacağı; üçüncüsü Rodezya silahlı kuvvetlerinin konumu.

Toplanma yerlerini İngiltere 15 olarak saptamış, bu sayıyı artırmak istememiştir. Yurtsever Cephe, çeteci sayısının, tahmin edilenin üstünde olduğunu öne sürerek sayıyı 31'e yükselttirmek istemiştir. Ancak İngiltere, her nedense, o sihirli 15 rakamında direnmiştir.

Toplanma yerlerinin coğrafya konumu da ilginçtir. İngiltere'nin önerdiği 15 toplanma yeri uzak kırsal alanlardır. Yurtsever Cephe bunu kabul etseydi, kendi denetimi altında bulunan tüm bölgeleri boşaltmış olacaktı.

Yurtsever Cephe, Rodezya silahlı kuvvetlerinin konumuna da karşı çıkmış, belirlenen konumun Rodezya ordusuna haksız bir üstünlük sağlayacağını öne sürmüştür.

Yurtsever Cephenin en büyük korkusu, sayısı sınırlı toplanma yerlerine gelecek çetecilerin, Rodezya Hava Kuvvetleri için eşsiz bir hedef olabileceği korkusudur. Ateş-kese Yurtsever Cephe tarafından bozulduğu bahanesiyle, Yurtsever Cephe çetecilerinin, toplanma yerlerinde, hava

akınlarıyla kırılması olasılığına karşı tek güvence, İngiltere'nin verdiği sözdür. İngiltere tüm Londra konferansı boyunca tarafsız değil, tam tersine Yurtsever Cephenin karşısındaki gerçek taraf olduğunu ortaya koyduğuna göre, Yurtsever Cephenin böyle bir söz güvencesiyle yetinmesi beklenemezdi. Kaldı ki, İngiltere bu konuda söz verirken, özden olsa bile, Rodezya Hava Kuvvetlerinin bu yoldaki herhangi bir saldırısını önleyebilecek güçte de değildir. İngiliz Vali, buyruğunu yürütecek bir askerî güçle desteklenmemiştir; tam tersine kararlarını yürütebilmek için elinin altındaki tek askerî güç Rodezya ordusudur.

Londra konferansını meşgul eden sorunlardan bir başkası Rodezya Ordusundaki Güney Afrika birlikleri olmuştur. İngiltere, anlaşmaya varıldıktan sonra, Rodezya'da yabancı müdahalesine izin verilmeyeceğini açıklamıştır. Peki ama, Rodezya Ordusundaki Güney Afrika birlikleri ne olacak? Geri gönderilecekler mi? Bu konu açık değildir. Hatta İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Carrington, Rodezya ordusu içinde cadı avına çıkılmayacağını söylemiştir. İngiltere Hükümetinin, henüz anlaşma olmadığı halde, Rodezya'ya alelacele gönderdiği Vali Lord Soames'un askerî danışmanı İngiliz general John Acland, Rodezya Ordusunda Güney Afrika askerleri bulunduğunu itiraf etmiştir. General Acland, Güney Afrikalı askerlerin sayısının binin altında olduğunu öne sürmüş, ancak güvenlik kuvvetlerinde Güney Afrikalı daha başka hizmetliler bulunduğunu da ekleme gereğini duymuştur.* Peki bu birlikler ne olacak? General, bu soruya açık bir yanıt vermekten kaçınmıştır.

Bu yazının başında, gerek konferans öncesinde, gerek konferans sırasında, Rodezya ordusunun bir yandan Yurtsever Cephe çetecilerine, bir yandan onları barındıran Zambiya ve Mozambik'e karşı giriştiği saldırılarla Londra konferansını kendi çıkarı doğrultusunda etkilemeye çabaladığını örnekleriyle anlatmıştık. İngiltere de bu çabaya daha başka yöntemlerle katkıda bulunmuştur. Bu yöntemlerin en başında, konferansa başkanlık eden İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Carrington'ın katı ve diktatörce tutumu var.

* The Times, 15 Aralık 1979, s. 4.

Konferans günlerinin gazeteleri karıştırılacak olursa, Lord Carrington'ın Yurtsever Cepheye verdiği bir ultimatomla karşılaşmadığı günün olmadığı görülür. İngiltere diploması tarihinde, belki de hiç kimseye, Yurtsever Cepheye verdiği kadar ultimatom vermiş değildir.

İngiltere'nin zorlama yöntemlerinden bir ikincisi, daha konferans görüşmeleri sürerken sahnelediği, Rodezya'ya yasallık tanıma ve uygulanan iktisadî yaptırımları kaldırma girişimleridir. Bu girişimlerden ilkinde Kasım ayının başlarında tanık olunmuştur. Muhafazakâr Hükümet parlamentodan alalacele bir yetki yasası geçirmiştir. Yasa hükmete, Rodezya'ya, çoğunluk yönetimine geçiş döneminde ülkeyi yönetecek, yasa yapma gücüne sahip bir Vali atama yetkisini tanıyor, ayrıca, Birleşmiş Milletler kararıyla uygulanan iktisadî yaptırımları da genel olarak kaldırıyordu. İngiltere parlamentosu her yıl Kasım ortalarında, Rodezya'ya iktisadî yaptırım uygulanmasını yıllık yasalarla uzatmaktaydı. Bu kez Muhafazakâr Hükümet, iktisadî yaptırımların uzatılmasını parlamentodan istemeyeceğini açıkladı ve söz konusu yetki yasasını geçirdi. Gerçi yetki yasası, özel kanunlarla uygulanan öteki yaptırımları kaldırmıyordu; her biri için ayrı bir tasarı gerekliydi; ama hükümetin genel tutumu, sembolik de olsa, iktisadî yaptırımları yenilememek suretiyle Yurtsever Cepheye baskı yapmak istendiğinin açık örneğiydi. Yetki yasası üzerindeki Avam Kamarası görüşmeleri hayli ilginç. Dışişleri Bakan yardımcısı Sir Ian Gilmour, tasarı görüşülürken, 14 yıllık yaptırımlara ilişkin statükoyu sürdürmek, dedi, piskopos Muzorewa'nın yüzüne vurulmuş bir şamar olurdu.* Başbakanının ve Dışişleri Bakanının ağzıyla, İngiltere bir yandan Muzorewa yönetiminin *gerçek* çoğunluk yönetimi demek olmadığını, yerli yönetimle Rodezya'da eski siyasal durumun değişmemiş olduğunu itiraf ediyor, bir yandan da eski yönetimin devamından başka birşey olmayan yeni yönetimin suratına şamar vurmamak için iktisadî yaptırımları yenilemeyeceğini ilân ediyordu. Bu, bir yandan Birleşmiş Milletler kararına, bir yandan Lusaka İngiliz Uluslar Topluluğu doruk toplantısı-

* Daily Telegraph, 9 Kasım 1979,

nın kararına karşıydı.

İngiltere hükümeti, Yurtsever Cepheye baskı yapmayı, işi oldu-bittiye getirmeyi amaçlayan ikinci girişimini Aralık ortalarında gerçekleştirdi. Londra konferansı henüz anlaşmayla sonuçlanmış değilken ve nasıl bir gelişme göstereceği bilinmezken, ivedi bir kararla Lord Soames'u Valiliğe atayarak Salisbury'ye gönderdi. Vali Lord Soames'un gidişinden önce Rodezya parlamentosu da alalacele bir anayasa değişikliği yapmış, sömürge statusüne dönmeyi, tüm yasama ve yürütme yetkilerini, sömürgeci devlet olarak İngiltere'yi temsil edecek Valiye bırakmayı kabul etmişti. Bu karardan sonra Rodezya parlamentosu dağıldı ve yasama-yürütme yetkisi 12 Aralık 1979 günü başkent Salisbury'ye gelen İngiliz Vali Lord Soames'a bırakıldı. İngiltere Hükümeti, bu kararı Londra görüşmelerinin *hızını sürdürme* niyetiyle aldığı söylüyordu. Valinin gidişinden hemen önce Avam Kamarasıyla Lordlar Kamarasında yapılan görüşmelerde, Valinin Rodezya'ya varışı ve otoritesinin kabul edilişi ardından, Rodezya'nın yasal statusüne dönmüş olacağı, bunun sonucu olarak iktisadî yaptırımların da Yetki Yasası çerçevesinde kaldırılmış olacağı, yani İngiltere Parlamentosundan geçirilen Yetki Yasasının yürürlüğe girmiş olacağı açıklandı. İngiltere böylece, bir yandan yaptırımları kaldırarak, Birleşmiş Milletler kararlarını tek yanlı çiğniyor, bir yandan da Lusaka İngiliz Uluslar Topluluğu doruk toplantısının, anlaşma olmadıkça yaptırımlar kaldırılmamalı ve anlaşma tüm tarafları içine almalıdır şeklindeki kararına ters davranıyordu.

İngiltere'nin bu kararının hukuksal açıdan ilk sonucu şudur: Rodezya'daki asi rejim, kendi eliyle kendi varlığına son verdiğine ve tüm yasama-yürütme yetkilerini İngiliz Valiye bıraktığına göre, bundan böyle Rodezya ordusunun savaş girişimlerinden artık İngiltere sorumludur ve Yurtsever Cepheyle savaştan artık Rodezya'daki asi yönetim değil, İngiltere'dir.

Yurtsever Cephenin seçim yolunu özdenlikle istediğine kuşku yoktur. Ama aynı özdenliği beyaz azınlığın ve seçimi yitireceğinden hiç kuşkusuz olmayan öteki yerli partilerin de göstereceği söylenemez. Herşeyden önce, beyaz devlet

mekanizması ordusu, polisi, bürokrasisiyle, "birkaç aylık bir İngiliz yönetiminin, Yurtsever Cephenin zaferine yol açmamasını sağlamak için elden gelen çabayı gösterecek"tir.* Beyazların önderi Ian Smith, Yurtsever Cephenin seçimleri "kolayca" kazanacağı kanısındadır. Londra konferansı sürerken, toplantı arasında, Yurtsever Cephe temsilcilerine, üstelik Rodezya temsilciler kurulunun önünde "seçimleri Yurtsever Cephe kolayca kazanır" demiştir.**

Bu inançta olan yerli kuklalarla beyazların seçimi engellemek için türlü bahaneler yaratmaları hiç de olasılık dışı değildir. En kolay bahane de ateş-kes kararına uyulmadığını savlamak olur. Elaltından girişilecek kışkırtmalarla ateş-kes kararını bozmak ve Yurtsever Cephe bozmuş gibi göstererek, toplanma yerlerinde biraraya gelmiş çetecilere karşı Rodezya ordusunu saldırıya geçirmek, olasılıkların başında geliyor. Yurtsever Cephe bu olasılığı çok iyi biliyor. O nedenle tüm Yurtsever Cephe çetecilerinin kırsal alanları bırakarak toplanma yerlerine gelmeleri beklenemez. Cephe, kendi güvenliğini sağlamak zorundadır. Rodezya ordusunun, ateş-kes kararına uyulmadığı bahanesiyle çetecilerin toplanma yerlerine saldırıya geçmesi, kırsal alanlarda kalmış çetecileri, yeniden ve daha büyük bir kararlılıkla savaşa zorlayabilir. Başka deyişle Londra anlaşması kâğıt üzerinde kalmanın ötesine geçemez.

İngiltere, dürüst yapılırsa, seçimleri Yurtsever Cephenin kazanacağını pekâlâ bilmektedir. Ama tüm umudunu ya Yurtsever Cephenin 100 üyeli Mecliste mutlak çoğunluğu almamasına bağlamıştır, ya da seçimlerden sonra elaltından kabile çatışmalarını kışkırtarak, seçim sonuçları, çoğunluğu Yurtsever Cepheye verse bile, bu çoğunluğu işlemez hale getirme niyetindedir. Zimbabve'de tam 11 kabile yaşıyor. Nüfusun yüzde 14'ünü Ndebele kabilesi oluşturuyor. Nüfusun yüzde 5'ini temsil eden Kalanga kabilesi de Ndebele kabilesine yakındır. Ülkenin en büyük nüfus çoğunluğunu, altı kölu olan Şona kabilesi oluşturmaktadır. Bu altı kabile nüfusun yüzde 77'sini oluşturuyor. Geri kalan yüzde dördü ise üç

kabile temsil ediyor: Yüzde 2 nüfusla Tonga, yüzde bir nüfusla Venda ve yine yüzde bir nüfusla Şangaan kabilesi. Yedi milyona yakın yerli nüfusun kabilelere bölünüşü böyledir.* Şona kabileleri, büyük çoğunlukla Yurtsever Cephe önderlerinden Robert Mugabe'yi destekliyor. Savaşın, daha çok Şona kabilelerinin yaşadığı kesimlerde olması da nüfusun büyük kesimini oluşturan bu kabilelerin Yurtsever Cepheye gösterdiği desteğin kanıtı olsa gerek. Ne var ki, bu kabileler yine de tam bir siyasal birlik içinde sayılamazlar, aralarında piskopos Muzorewa'yı ve partisini destekleyenler de vardır. İşte İngiltere'nin güvendiği hesap, kabilelerin siyasal birlik göstermeyişleri ve siyasal anlaşmazlıkların kabile çatışmalarına yol açabileceği umududur. Seçimleri Yurtsever Cephe kazansa da, kabileler arasına bir ayrılık sokulabilir ya da olduğu varsayılan ayrılıklar kışkırtılabilirse, Yurtsever Cephenin iktidarı kösteklenebilir.

Yukarda, Yurtsever Cephenin marksist bir örgüt olmadığını, anti-emperyalist bağımsızlık savaşı veren bir örgüt olduğunu söylemiştik. Ama salt anti-emperyalist bağımsızlık savaşı veren bir örgüt de olsa Yurtsever Cephenin —eğer seçimlerle kazanılacak olanı yitirmek istemiyorsa— yapması gereken ilk iş, var olan devlet mekanizmasını yıkmak olmalıdır. Yurtsever Cephe bunu yapmaz ve batının Zimbabve'ye zorladığı "parlamentolu demokrasi" anlayışı çerçevesinde var olan devlet mekanizmasıyla uzlaşmaya kalkışırsa, Rodezya'da, sömürülen devlet olma yönünden hiçbir şey değişmeyecektir. Yurtsever Cephenin var olan devlet mekanizmasıyla uyuşmaya yanaşmayacağını gösteren belirtiler şimdiden görülmektedir. Yurtsever Cephenin iki askerî kolundan, Mugabe'nin önderliğindeki ZANLA koluna komuta eden Josiah Tongogara, devlet mekanizmasını değiştirme niyetini açıkça belli etmiştir. "Görüşümüz o ki" diyor Tongogara, "Rodezya Silahlı Kuvvetlerinde paralı askerler ve istenmeyen bazı öğeler vardır. Eğer bunlar çekip ayrılırsa, geriye, Zimbabve ordusu sayılabilecek bir kuvvet kalacaktır."** Bu sözler, Yurtsever Cephenin, tüm devlet mekaniz-

* Martin Meredith, "Few Hands Outstretched to Help New Governor", *The Sunday Times*, 9 Aralık 1979, s. 8.

** Colin Legum ve David Martin, "Carrington, Cautious on Ceasefire", *The Observer*, 18 Kasım 1979, s. 7.

* Nicholas Ashford, "The Crucial Choice Befor Zimbabwe-Rhodesia", *The Times*, 26 Kasım 1979, s. 12.

** *The Guardian*, 3 Kasım 1979, s. 17.

ması hakkındaki görüşlerini, o mekanizmanın en önemli parçasına değgin bir örnekle yansıtması yönünden umut vericidir. Ama bu sözlerin vurguladığı bir başka gerçek daha var: Zimbabve'de kurtuluş savaşı, —eğer yapılırsa— seçimlerle tamamlanmış olmayacak, asıl seçimlerden sonra başlayacak.

ALAATTİN BİLGİ
ARTI-DEĞER TEORİLERİ

ARTI-DEĞER TEORİLERİ'NİN ELYAZMALARI

Önceki yazımızda* sözü edilen yirmüç defterden oluşan 1861-63 elyazmaları, henüz daha kaba ve tamamlanmayı gerektiren yerleri olmakla birlikte, *Kapital*'in dört cildinin sistematik olarak işlenmiş ilk taslağıdır. *Artı-Değer Teorileri* bu 23 defterde oylum olarak en büyük yeri tutuyordu (VI-XV defterler ile XVIII. defter ve bir de XX-XXIII. defterlerde bir dizi tarihsel denemeler) ve elyazmalarının en tam işlenmiş kısmı, *Kapital*'in dördüncü ve son cildinin ilk ve tek taslağıydı. Marx bu cilde, öteki üç teorik ciltten farklı olarak, *tarihsel*, *tarihsel-eleştirel* ya da *tarihsel-edebî* kısım diyordu. *Artı-Değer Teorileri*'nin, VI-XV. defterler ile XVIII. defterde bulunan ana metni, 1862 ocağından başlayıp 1863 ocağına kadar uzanan dönemde yazılmıştır. *Artı-Değer Teorileri*'ne başladığı zaman Marx'ın düşüncesi bu tarihsel-eleştirel malzemeyi, *Kapital*'in çeşitli teorik kısımları arasında bölmek, dağıtmaktı. Teoriler ile ilgili bu mal-

* Bkz: Ülke, n° 9, "Kapital'in Doğuşu Üzerine."

zeme, sermayenin üretim süreci sorununa ayrılan birinci kitapta, "genel olarak sermayenin" teorik incelemesinin yapıldığı kesimde, tarihsel bir arasöz, tarihsel bir anımsatma olarak kullanılacak ve bu kısım, tıpkı, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da metalar ile ilgili bölümün, "Meta Teorilerinin Tarihi" üzerine tarihsel bir arasözle, para ile ilgili bölümün "Dolaşım Aracı ve Para Teorileri" üzerine tarihsel bir arasözle tamamlanması gibi tamamlanmış olacaktı.

Katkı'nın önsözünde,¹ bu kitabın yapısı üzerinde Marx'ın söyledikleri ile, 1858-62 yılları arasındaki mektuplarına ve 1861-63 elyazmasının kendisine dayanılarak yapılan aşağıdaki plan da, *Teorilerin*, yukarıda belirtildiği gibi, "Genel Olarak Sermayenin" teorik incelemesini tamamlayacak tarihsel bir anımsatma biçiminde düşünüldüğünü doğrular.

MARX'IN 1858-62'DE DÜŞÜNDÜĞÜ BİÇİMİYLE
EKONOMİ POLİTİĞİN ELEŞTİRİSİNİN PLANI²

I. Sermaye 1. Genel olarak sermaye a) Meta b) Para c) Sermaye 2. Rekabet 3. Kredi 4. Hisse senedi II. Toprak mülkiyeti III. Ücretli emek IV. Devlet V. Dış ticaret VI. Dünya piyasası	}	1. Sermayenin üretim süreci 2. Sermayenin dolaşım süreci 3. İki sürecin birliği, ya da sermaye ve kâr, falz	1. Paranın sermayeye dönüşümü 2. Mutlak artı-değer 3. Nispi artı-değer 4. Her ikisinin birleşimi 5. Artı-değer teorileri

Marx'ın başlangıçtaki planı buydu ama, artı-değer teorileri üzerindeki tarihsel incelemeler ilerledikçe bu planın sınırlarının çok ötesine geçildiği görülüyordu. Aslına bakılırsa, araştırılan ve eleştirilen teorilerin içerikleri ve kapsamaları bu araştırmaların sınırlarını genişletilmesini zo-

runlu kılıyordu. Örneğin, burjuva iktisatçılarının artı-değer üzerindeki görüşlerinin eleştirel tahlili Marx'a göre, bunların kâr üzerindeki fikirlerinin tahlili ile içiçe geçiyordu; bu fikirler gene bu iktisatçıların toprak rantı üzerine yanlış düşüncelerine dayalı olduğu için bir de rant teorisinin incelenmesi gerekiyor ve bu böyle sürüp gidiyordu. Ayrıca, bu yanlış teorilerin eleştirisini tamamlayabilmek için Marx bunların karşısına, kendi iktisat teorilerinin ilgili bölümüyle çıkmak zorunda kalıyordu.

Ve böylece, artı-değer teorileri üzerindeki araştırma ve incelemeler öyle boyutlara ulaştı ki, sonunda bu durum Marx'ı gitgide, tarihsel-eleştirel malzemenin tamamını *Kapital*'in dördüncü cildini oluşturmak üzere ayırmanın zorunlu olduğu kanısına ulaştırdı, ve Engels'in "ekonomi politığın esasının ve özünün, artı-değer teorisinin ayrıntılı bir eleştirel tarihini içerdiğini,"³ söylediği yapıta ait defterler ötekilerden ayrılmış oldu.

Artı-Değer Teorileri'nin ana gövdesini oluşturan VI-XV defterlerin kabına Marx bir de içerik çizelgesi koymuştu;* bu çizelge, Marx'ın yapıtının genel kuruluşunu, onu oluşturan kısımları ve planını kavramak yönünden büyük önem taşır.

Kapital'in dördüncü, "tarihsel-edebî" cildinden ilk kez açıkça sözedildiğini, Marx'ın Engels'e yazdığı 31 Temmuz 1865 tarihli mektubunda görürüz. *Kapital*'in nasıl geliştiğini anlattıktan sonra Marx şöyle diyor: "Teorik kısmı (ilk üç kitap) tamamlamak için henüz daha üç bölüm var. Sonra geriye dördüncü kitap, tarihsel-edebî olanı kalıyor ki, bütün sorunlar ilk üç kitapta çözümlendiği ve bu nedenle bu sonuncusu daha çok tarihsel biçimde bir yineleme olduğu için bu bana göre nispeten en kolay kısımdır."⁴

Marx'ın 17. yüzyıl ortalarından başlayarak ekonomi politik tarihinin eleştirel bir tahlilini yapma isteği, 1863 mayısında yazılan XXII numaralı defterdeki 17. yüzyıl İngiliz iktisatçılarından, birkaç önemli yapıtın yazarı William Petty üzerindeki ayrıntılı tarihsel-eleştirel denemede görü-

¹ Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, 1974 (ikinci baskı) s. 21-22.

² Karl Marx, *Theories of Surplus Value*, Moscow 1975, s. 14.

³ Karl Marx, *Kapital*, İkinci Cilt, Sol Yayınları, ikinci baskı, 1979, s. 13.

⁴ Marx-Engels, *Lettres sur "Le Capital"*, Editions Sociales, Paris 1964, s. 148.

* Bu içerik çizelgesi bu yazının sonuna konulmuştur.

lür. Bir önceki ve bir sonraki metinle iç ilişkisi bulunmayan bu denemeyi, besbelli ki, Marx, yapıtının tarihsel-eleştirel kısmı için düşünmüştü. Bu denemede, Petty'nin, değer, ücretler, rant, toprağın fiyatı, faiz, vb. konularındaki görüşleri incelenmişti. Petty'nin ekonomik görüşlerinin böylesine geniş bir biçimde ele alınması Marx'ın daha 1863 mayısında, bu tarihsel-eleştirel kısmı tasarladığını göstermektedir. Nitekim dört yıl sonra, 30 Nisan 1867'de Siegfried Meyer'e yazdığı bir mektupta bunu açıkça görüyoruz. Bu mektupla *Kapital*'in kuruluşu ile ilgili olarak Marx şunları yazıyor: "*Cilt I*, 'Kapitalist Üretim Süreci'ni kapsıyor. *Cilt II*'de teorilerin devamı ve sonuçları veriliyor, *Cilt III*, 17. yüzyıl ortasından başlayarak ekonomi politik tarihi."⁵

Daha sonraları, Alman gazetecisi Siegmund Schott'a gönderdiği 3 Kasım 1877 tarihli mektuptan, artık Marx'ın, *Kapital*'in bu tarihsel kısmına, bir dereceye kadar yazılmış gözüyle baktığı anlaşılıyor. Marx, Schott'a, yolladığı yayınlar için teşekkür ediyor ve *Kapital* ile ilgili olarak şunları söylüyor: "Gerçekte ben kendim *Kapital*'e, okura sunulduğu sıranın tam tersinden (üçüncü tarihsel kısımdan) başladım; ne var ki, en son ele alınacak olan birinci cilt derhal baskıya hazırlandı, oysa öteki ikisi henüz, her araştırmanın başlangıçta bulunduğu işlenmemiş biçimde kaldı."⁶ Her iki mektupta da, tarihsel kısma üçüncü kısım denmesinin nedeni, Marx'ın o sıralarda, *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerini tek bir kitap halinde, ikinci cilt olarak, dördüncü kitabı, "Teorinin Tarihi"ni üçüncü cilt olarak yayınlamayı tasarlamasıdır.

Marx'ın bu sözleri, *Artı-Değer Teorileri*'nin, *Kapital*'in dördüncü kitabının ya da cildinin özgün ve tek taslağı olduğu konusunda kuşku bırakmayacak kadar açıktır. Engels ile Lenin de, *Artı-Değer Teorileri*'nden, *Kapital*'in dördüncü cildi diye söz ederler. İşte bu nedenlerle, yayımlanan kitapların başına, Marx'ın 1861-63 elyazmalarında verdiği *Artı-Değer Teorileri* başlığının altına, parantez içerisinde (*Kapital*'in Dördüncü Cildi) sözleri konulmuştur.

⁵ Marx-Engels, *Selected Correspondence*, Moscow 1965, s. 185.

⁶ *Lettres sur "Le Capital"*, s. 287. Burada Marx'ın "tarihsel kısımdan" başlamasının nedeni, "bir konuyu iyice kavramak için onun tarihini bilmek zorunluluğu vardır," diyen Hegel'in örneğini izlemesidir denilir.

ENGELS VE ARTI-DEĞER TEORİLERİ

Engels ilk kez *Artı-Değer Teorileri*'nin elyazmasından, Kautsky'ye yazdığı 16 Şubat ve 24 Mart 1884 tarihli mektuplarda söz eder. İkinci mektupta Engels, *Kapital*'in birinci cildini yayınlayan Meissner ile, *Kapital*'in devamı olarak ikinci ve üçüncü ciltlerinin, yapıtın bütünüünün son kısmı olarak da *Artı-Değer Teorileri*'nin yayımlanması için anlaşmaya varıldığını söyler.⁷

1884 ağustosunda Bernstein'a yazdığı mektupta Engels, *Kapital*'in bu son kısmından daha ayrıntılı olarak söz ediyor: "... 'Teorinin Tarihi' —söz aramızda— büyük kısmıyla yazılmış durumda, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*'nin elyazması ... herhalde sana burada iken göstermişimdir, *Artı-Değer Teorileri*'nin aşağı yukarı 500 çeyrek yaprağını içermektedir; o zamandan beri başka biçimlerde işlenmiş oldukları için bunların epeycesi çıkartılabilir ama geriye kalan gene de yetecek kadardır."⁸

Engels, *Kapital*'in ikinci cildinin Önsözünde, *Teorilerin* elyazması konusunda oldukça ayrıntılı bilgi verir ve bunu ne şekilde yayınlamak istediğini belirtir. 1861 Ağustosunda 1863 Haziranı arasında yazılan büyük oylumlu elyazmasının ana gövdesini *Artı-Değer Teorileri*'nin oluşturduğunu söyledikten sonra, Engels şöyle devam eder: "Bu kısım, ekonomi politığın esasının ve özünün, artı-değer teorisinin ayrıntılı bir eleştirel tarihini içermektedir ve buna paralel olarak, kendisinden öncekilere karşı polemikler de, ikinci ve üçüncü ciltler için elyazmalarında ayrı ayrı ve kendi mantıksal bağıntıları içerisinde incelenen noktaların çoğunu geliştirmektedir. İkinci ve üçüncü cildin kapsadığı pek çok sayıda pasajı dışarda bırakarak bu elyazmasının eleştirel kısmını *Kapital*'in dördüncü cildi olarak yayınlamayı düşünüyorum. Değerli olmakla birlikte bu elyazmasından, bu ikinci cildin baskısından pek az yararlanılabildi."⁹

1885'ten sonra ve 1890'ların ilk yıllarında yazdığı mektuplarda Engels, *Kapital*'in üçüncü cildinin yayımlanması-

⁷ *Artı-Değer Teorileri*, s. 18.

⁸ *Lettres sur "Le Capital"*, s. 342.

⁹ *Kapital*, İkinci Cilt, ikinci baskı, s. 12-13.

dan (1894) sonra, dördüncü cildin, *Artı-Değer Teorileri*'ni baskıya hazırlama niyetini tekrar tekrar dile getirmiştir. Ne var ki, artık, *Teorilerin* elyazmasında bulunan teorik kısımların ayıklanmasından çok daha az kesinlikle sözetmektedir.

Engels, *Artı-Değer Teorileri*'nin elyazmasından son kez İsviçreli iktisatçı *Stephan Bauer*'e yazdığı 10 Nisan 1895 tarihli mektupta söz açtığı görülmektedir. Bu mektuptan, 1895 yılında Engels'in hâlâ Marx'ın bu yapıtları yayınlatabileceğini umduğu açıkça anlaşılmaktadır.¹⁰ Ne var ki, Engels, *Kapital*'in bu son dördüncü cildini baskıya hazırlamaya fırsat bulamadı; bu mektubun yazılmasından dört ay sonra öldü.

Engels'in yukarıya aldığımız sözlerinden, *Artı-Değer Teorileri*'nin elyazmasına büyük önem verdiği ve ona *Kapital*'in dördüncü cildi gözüyle baktığı açıkça anlaşılmaktadır, ama şurası açıktır ki, Engels, 1885'te, "ikinci ve üçüncü cildin kapsadığı pek çok sayıda pasajı dışarda bırakarak," bu cildi yayınlamayı düşünmektedir.

Burada şöyle bir soru kendiliğinden ortaya çıkmaktadır: Engels'in bu düşüncesi ya da niyeti bakımından, sonradan *Artı-Değer Teorileri*'ni yayına hazırlayanların tutumu ne olmalıdır? *Teoriler*'in 1962'de Rusça baskısını hazırlarken, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, Marksizm-Leninizm Enstitüsü bu sorunun tartışmasını özetle şöyle yapıyor:

1° Ancak, Marx'ın o büyük çalışma ve savaşım arkadaşı, dostu ve bir anlamda *Kapital*'in ortak yazarı Engels, *Artı-Değer Teorileri*'nin elyazmasından bir dizi pasajı çıkartma hakkına ve yetkisine sahip olabilirdi. Elyazmasında bu pasajların ayıklanmasından sonra kalan kısımlarının birbirinden kopuk parçalar halinde görünmemesi için, bunlar üzerinde önemli ölçüde işlenmeleri ve özel olarak yazılmış eklerle birbirlerine bağlanmaları zorunlu olurdu ki, ancak Engels'in Marx'ın metni üzerinde bu biçimde çalışmaya hakkı vardı.

2° *Artı-Değer Teorileri*'nin metninde bu pasajların alınması için bir neden daha vardır. Engels'in bu pasajları çıkartmak niyeti, *Artı-Değer Teorileri* elyazmasını ayırın-

¹⁰ *Lettres sur "Le Capital"*, s. 423.

tilarıyla incelemeye başlamadan önce verilmiş bir başlangıç fikriydi. Ve biz, *Kapital*'in üçüncü cildine yazdığı Önsözden biliyoruz ki, Marx'ın elyazmalarını baskı için hazırlarken, bu fiili çalışmalar sırasında, Engels kimi zaman ilk niyet ve planlarını değiştirmiştir. *Kapital*'in üçüncü cildinin dördüncü kısmını, Marx'ın elyazmasının bu kısmı henüz bitmemiş biçimde olduğu için başlangıçta yeniden düzenlemek istemişti. Engels, Önsözde, bu kısmı en az üç kez tamamlamaya çalıştığını ve her seferinde başarısızlığa uğradığını, en sonunda yanlış yolda olduğunu anladığını, yapabileceği tek şeyin, mevcut malzemeye elden geldiğince bir düzen vermek ve ancak vazgeçilmez ekleri yapmak olduğunu söyler.¹¹ Bununla bir benzerlik kurularak, Engels'in, *Artı-Değer Teorileri*'nin elyazmasını baskı için fiilen hazırlama işine girişmesi halinde, bundaki teorik kısımları ve arasözleri alıkoyabileceği varsayılabilir. Bu arasözler içerisinde, üçüncü ciltte, özellikle rant kesiminde olduğu gibi, konuyu tamamlar nitelikte çok önemli teorik tahlillerin de bulunduğu düşünülürse bu varsayım daha da büyük olasılık kazanır.¹²

Lenin, *Artı-Değer Teorileri*'nin elyazmasında bulunan teorik tahlillere büyük önem verir, yazılarında *Teoriler*'e sık sık göndermeler, alıntılar yapar, Marx'ın tarihsel-eleştirel ve sırf teorik incelemelerinin değerini ve gerçeklere uygunluğunu belirtirdi. Özellikle Marx'ın rantın niteliği konusundaki görüşlerine değinen Lenin, Marx'ın mutlak rant üzerindeki tezlerinin (özellikle tekelin iki tipi konusunda)*, *Teorilerin* yayımlanmasından önce "Tarım Sorunları ve 'Marx'ın Eleştirmenleri'" başlıklı yazısında geliştirdiği kendi yorumunun doğruluğunu tanıtladığını kaydeder.¹³

ARTI-DEĞER TEORİLERİNİN İLK BASKILARI

Artı-Değer Teorileri ilk kez 1905-10'da Kautsky tarafından yayınlanmış, daha sonra bu Kautsky baskısı birkaç kez Almanca ve başka dillerde, birkaç kez de Rusça olarak basılmıştır.

¹¹ Bkz: *Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, s. 15.

¹² Karl Marx, *Theories of Surplus-Value*, Moscow 1975, s. 19-20.

¹³ Bkz: *Tarım Sorunları*, Sol Yayınları, 1976, s. 89, 222.

* Tarımda, özel toprak sahibinin tekeli ile, kapitalist çiftçinin tekeli.

Kautsky baskısının birçok önemli kusurları vardır. *Artı-Değer Teorileri* elyazmasının, herhangi uyumlu bir plandan yoksun, karmakarışık bir şey olduğu şeklindeki baştan aşağı yanlış bir varsayımdan hareket eden Kautsky, bu elyazmasını keyfi bir adaptasyona uğratmış, devrimci marksizmin en önemli ilkelerini değiştirmeye kalkışmıştır.¹⁴

Kautsky, her şeyden önce, Marx'ın kendisinin yaptığı ve yapıtında bağlı kaldığı içerik çizelgelerindeki malzeme düzenini kabaca bozmuştur. Kautsky, elyazmasını baskıya hazırlarken bu içerik çizelgesini hiç dikkate almamış, bu çizelgeyi kitaba bile koymamıştır.

Marx'ın elyazmasında malzeme, tutarlı ve kesin bir mantık sırasına göre düzenlenmiştir. Burjuva iktisatçıların ekonomi politiğin temel sorunlarını nasıl çözümlediklerini araştıran Marx, klasik burjuva iktisatçılarında bile görülen sınıfsal sınırlılığa dikkati çeker ve bunların ele aldıkları sorunlara —ve her şeyden önce de temel sorun olan artı-değer sorununa— tutarlık ve bilimsel temeli olan bir çözüm getirmede gösterdikleri yetersizliği gözler önüne serer. Marx'ın elyazması, burjuva ekonomi politiğinin gelişmesinin çelişkilerle dolu bir süreç olduğunu ortaya koyar. Örneğin, Smith ile Ricardo'nun teorilerini incelerken, Marx, bazı bakımlardan bunların iktisat bilimini fizyokratlara göre ileri götürdüklerini, ama bazı yönlerden de, fizyokratların yanlışlarını yinedediklerini ve hatta geriye bile gittiklerini gösterir. Kautsky, Marx'ın bu diyalektik araştırmasını çarpıtmış, elyazmasındaki tüm malzemeyi tamamen dışsal ve kronolojik bir sıraya indirgemeye, burjuva ekonomi politiğinin gelişme çizgisini, yumuşak evrimsel bir süreç gibi göstermeye çalışmıştır.

Kendi kronolojik planını uygulayan Kautsky, hazırladığı baskının başlangıcına, Marx'ın elyazmasında, fizyokratlar üzerine olan bölüme giriş niteliğinde olan Sir James Steuart'ın görüşlerinin belirlenmesi yerine çoğu XX. ve XXI. defterlerden alınan, dört kısa parçayı (Petty, D'Avenant, North ve Locke, Hume ve Messie üzerine) koymuş ve böylece, bu dört kısa parçayı birinci cildin birinci bölümü-

ne mekanik olarak aktararak VI-XVIII. defterlerin (James Steuart'dan Richard Jones'e kadar olan) birbiriyle ilişkili serimini, XX-XXIII. defterlerdeki tamamlayıcı denemelerle gelişi-güzel biraraya getirmiştir.

Marx'ın elyazmasından Quesnay'nin, toplam sermayenin yeniden-üretim ve dolaşımı ile ilgili teorisinin tahlili, Smith'in teorilerinin tahlilinden sonra gelir. Kautsky baskısında, bu kısım, Smith ile ilgili bölümden önce geliyor; ayrıca Kautsky bu kısmın onda-dokuzunu keyfi olarak ana metinden çıkartarak, küçük punto ile basılı bir ek haline sokuyor ve ana metne ekliyor.

Kautsky, Marx'ın elyazmasındaki sırayı altüst etmekten de çekinmemiş, sözgelimi Marx elyazmasının belli bir kısmına Rodbertus'un rant teorisinin eleştirisi ile başlamışken Kautsky baskısında, Ricardo ile ilgili "Artı-Değer ve Rant" bölümü ile ikinci cilt başlamış, Rodbertus'un teorisinin eleştirisi bu bölümden sonra konulmuştur. Marx'ın elyazmasında, Ricardo'nun artı-değer ve değişen kâr oranı süreci üzerindeki görüşlerinin tahlili, rikardocu rant teorisinin eleştirisinden sonra gelirken Kautsky baskısı Artı-Değer ve Kâr bölümü ile başlamıştır. Burada da gene Kautsky, malzemenin elyazmasındaki düzeninden ayrılmakla, Marx'ın özellikle belirtmek istediği noktaları bulanık hale getirmiş, örneğin burada, Ricardo'nun rant teorisindeki yanlışlarının, rikardocu kâr öğretisi üzerine damgasını vurduğu yolundaki Marx'ın fikirleri adeta bir sis perdesi ardında gizlenmiştir.

Elyazmasındaki malzeme, sınıf savaşımı sorunlarını ve ekonomik teoriler ile bu teorilerin geliştiği toplumsal ve politik çevre arasındaki yakın ilişki gizlenecek biçimde verilmiştir. Örneğin, Kautsky baskısının ikinci cildinde, Kautsky'nin "Anderson ve Malthus. Roscher" başlığını koyduğu bir kesim var. Elyazmasında bu bölümde Marx, Anderson'un rant üzerindeki görüşlerinin Malthus tarafından, egemen sınıfların en gerici öğelerinin çıkarına çarpıtıldığını, oysa Ricardo'nun vardığı sonuçların, toprak sahibi aristokrasie karşı yönetildiği gösterilmektedir. Bundan sonra da Marx, bu sorunun tüm tarihini kabaca çarpıtan vülger iktisatçı Roscher üzerinde durmaktadır. Ekonomi politik tarihinin

¹⁴ Karl Marx, *Theories of Surplus-Value*, Moscow 1975, özellikle Önsöz, s. 20-24'e bakınız.

sınıfsal tahlilinin bir örneği olan elyazmasındaki bu kesimin politik içeriği, Kautsky'nin koyduğu bu renksiz başlık altında, hiçbir politik sonuç çıkartılamayacak biçimde gelişigüzel biraraya getirilerek verilmiştir.

Kautsky'nin Marx'ın metni üzerindeki çarpıtmaları, düzeltmeleri, en kaba ve açık şekilde yaptığı kesintilerde, atlamalarda görülür. Kautsky yalnız sözcükleri, cümleleri atlamakla kalmamış, bazan bir pasajın ya da bölümün tümünü bile kitabın dışında bırakmıştır. Marx'ın elyazmasındaki, işçi sınıfının, kapitalist sistemde mutlak yoksullaşmasının ekonomik önkoşullarını irdelediği pasaj, işçi sınıfının mutlak yoksullaşmasını inkâr eden revizyonist Kautsky tarafından kitaba alınmamıştır. Kautsky baskısının bir başka özelliği de, Marx'ın elyazmasını çözümlerken yapılan çok sayıda ve kimi zaman da apaçık yanlışlar, metinde geçen İngilizce ve Fransızca deyimlerin göze batacak biçimde yanlış çevrilmesi, Marx'ın düşünce akışına uygun düşmeyen keyfi eklemeler ve bazan da, Marx'ın kendi deyimlerinin yerine, pervasızca başka deyimlerin konulmasıdır.

ARTI-DEĞER TEORİLERİNİN YENİ BASKILARI VE İÇERİĞİ

Artı-Değer Teorileri'nin ilk aslına uygun baskısı, Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi, Marksizm-Leninizm Enstitüsü tarafından 1954-61 yıllarında Rusça olarak yayımlandı. Bu baskı esas alınarak 1956-62'de Almanca bir baskı Demokratik Alman Cumhuriyetinde yayımlandı. Moskova'da Progress Publishers, 1963 yılında *Artı-Değer Teorileri*'nin İngilizce baskısını yayımladı ve Fransa'da Editions Sociales, 1974 yılında bu yapının Fransızcasını yayımlamaya başladı. *Artı-Değer Teorileri*'nin elyazmasının büyük oylumu bu yapının üç kısım (cilt) halinde yayımlanmasını zorunlu kılmış ve kitabı yayıma hazırlayan kurumlar Marx'ın kendisinin hazırladığı içerik çizelgesine ve, elyazmasının çeşitli yerlerinde Marx'ın yaptığı belirlemelere uyarak, yapının tamamını üç kısma ayırmışlardır.

Artı-Değer Teorileri'nin baskıya hazır bir biçime getirilmeden elyazması halinde bırakılmış olmasına karşın bu yapıt, Marx'ın, *Kapital*'in son ve dördüncü cildini oluşturan

racasını düşündüğü "Teorinin Tarihi"nin birbiriyle bağlantılı ve tam bir tablosunu çizer. Burjuva ekonomi politığının, doğumundan "mezarına" dek izlediği yol ve geçirdiği değişiklik bu tabloda tam ve birbiriyle bağlantılı olarak görülebilir.

Birinci kısım, fizyokratların ve Adam Smith'in görüşlerinin eleştirel tahliline ayrılmış ve daha önce James Steuart'ın, parasal ve merkantil sisteme ussal bir biçim vermek için yaptığı başarısız girişimler anlatılarak fizyokratçı teorinin tahliline bir giriş kapısı açılmıştır. Fizyokratlar ile Steuart'ı karşı karşıya getiren Marx, ekonomi politığın gelişmesinde fizyokratların oynadıkları önemli rolü —yani, artı-değerin kökenini dolaşım alanından üretim alanına aktarılması ödevini— daha çarpıcı bir biçimde ortaya koyabilmıştır.

Fizyokratların ekonomik görüşlerini tahlil eden Marx, bunların sistemlerindeki çelişkileri, artı-değer kavramlarındaki ikili niteliği göstermiştir; çünkü fizyokratlar yapıtlarında artı-değeri bazan sırf doğanın bir armağanı, bazan da, tarımsal emeğin özel üretkenliğinin bir sonucu olarak gösteriyorlardı. Böylece fizyokratçı okulun geçirdiği evrimin anlaşılması kolaylaşıyordu. Marx bu okulun içersindeki fikir çatışmalarını gösteriyor, fizyokratçı teorinin, kendi yandaşlarınca nasıl vülgarize edildiğini izliyordu. Bu okul içersindeki ideolojik savaşımın tahlili, fizyokratçı görüşlerin sınıfsal kökenini belirlemesi yönünden ayrıca büyük önem taşıyordu.

Marx, Adam Smith'in teorisinde, en önemli ekonomik kategorilerin ele alınışında görülen çelişkileri ve tutarsızlıkları da açıkhyordu. Smith'in öğretilerinde bu bilimsel ve vülger öğeler arasındaki zıtlık, burjuva ekonomi politığının geçirdiği evrimin anlaşılması için gerekli temeli sağlıyordu; çünkü, proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımını şiddetlendikçe burjuva ekonomi politığın de aynı ölçüde bilimsellikten uzaklaşıyor, vülgerleşiyordu.

Aslında Smith, artı-değer teorisinin kavranmasına fizyokratlardan çok daha ileri gitmişti. Ona göre, ürettiği kullanım-değerinin türü ne olursa olsun, her toplumsal emek değeri yaratırdı. Bu nedenle, artı-değer, fizyokratların söy-

lediği gibi yalnız rant biçimi değil, kâr ve faiz biçimini de alırdı. Adam Smith bir yandan artı-değeri, genel bir kategori olarak, işçilerin karşılığı ödenmeyen emeklerinin bir ününü olarak görüyordu ve bu yüzden Marx onun için, “artı-değerin gerçek kökenini gören odur” diyordu, öte yandan da, artı-değeri kâr ile karıştırıyordu. Bu da, emek-gücü kategorisini bir meta olarak incelememesinden, dolayısıyla, sermaye ile ücretli emek arasındaki değişim sorununa bilimsel bir çözüm bulamamasından ileri geliyordu. Smith’in başarısı, kapitalist üretim biçimi içersinde, emek ile sermaye arasındaki değişimde, değer yasasının gerçekte kendisinin zıddına dönüşmüş olduğu olgusunu saptamasıdır. Ama, emek-gücü kategorisini bir meta olarak göremediği için, bu soruna bir çözüm getiremiyordu.

Emek ile sermaye arasındaki değişim sorunu ile çok yakın ilişkisi olan diğer bir soru da, kapitalist toplumda, üretken ve üretken olmayan emek konusudur. Burjuva ekonomî politîğinin çeşitli okullarının, merkantilistlerin, fizyokratların, Adam Smith’in, bu soruya yaklaşımları, artı-değerin kökeni ve, emek ile sermaye arasındaki değişim üzerine olan görüşleri ile belirlenmiştir. Smith’in üretken ve üretken olmayan emek üzerindeki görüşlerini ele alan Marx, burjuva ekonomî politîğinin bu sorunu nasıl yüzeyselleştirdiğini tahlil eder. Marx yalnız Smith’in görüşlerinin vülgarize edilme sürecini değil, fizyokratların görüşlerinin de nasıl yüzeyselleştirildiğini anlatır.

Artı-Değer Teorileri’nde Marx, kapitalist toplumda ve kapitalist anlamda üretken emeğin ancak artı-değer üreten emek olduğu görüşünü kanıtlar.

Artı-Değer Teorileri’nin ikinci kısmında, Ricardo’nun öğretisinin eleştirel tahlili ana noktayı oluşturur. Adam Smith’in maliyet fiyatı ve rant teorisi de burada ele alınır. Ricardo’nun sistemini tahlil ederken Marx, onun kökeni Smith’de bulunan bazı yanlış öncüllerden hareket edildiğini gösterir ve Smith’in bu konudaki görüşlerini dikkatle inceler.

Marx’ın elyazmasının düzenine uygun olarak ikinci kısım, Rodbertus’un rant teorisinin uzun bir incelemesiyle başlar. Ricardo’nun rant teorisinde, mutlak rant kavramının bulunmayışı Marx’a göre onun başta gelen kusurudur, bu

nedenle de Ricardo’nun teorisine girmeden önce Rodbertus’un bu kavramı geliştirme girişimlerini uzun uzadıya inceler.

Bununla bağlı olarak Marx kendi mutlak rant teorisini temellendirir. *Artı-Değer Teorileri*, *Kapital*’in üçüncü cildinde yapılan toprak rantı tahlillerini¹⁵ tamamlar. Marx tarımda iki tip tekeli inceler: özel toprak sahibinin tekeli ve kapitalist çiftçinin tekeli. Bununla ilgili olarak, kapitalizmde toprağın ulusallaştırılmasının, tarımın kapitalist yörengede gelişmesini yavaşlatan bağlardan kurtarmaya yarayan bir burjuva önlemi olduğu görüşünü geliştirir.

Marx bu kısımda, farklılık rantı konusundaki görüşlerin tarih içersinde nasıl geliştiğini araştırır ve bu sorun üzerindeki çeşitli teorilerin sınıfsal kökenlerini açıklar. Ayrıca Marx, rant teorisinin ana öncüllerinin geniş bir tahlilini yaparak, rant teorisi ile değer teorisi arasındaki sıkı bağı açıklar ve, değer teorisindeki yanlışların, rant teorisinde nasıl yanlış sonuçlar çıkartılmasına yol açtığını gösterir.

Ricardo’nun büyük teorik başarılarını vurgulayan Marx, aynı zamanda onun önemli yanlışlarını ve eksikliklerini de belirtir: ortalama kâr oranı yasası ile değer yasası arasında bir bağlantı kuramaması, kâr teorisindeki vülger öğeler, piyasa değerinin oluşum süreci ile, ortalama kâr oranının eşitlenmesi sürecini, artı-değer yasaları ile kâr yasalarını birbirine karıştırması gibi.

Bu ikinci kısmın daha sonraki bölümlerinde, Ricardo’nun artı-değer, kâr ve birikim üzerindeki görüşlerinin eleştirel bir tahlili yapıldıktan sonra, Ricardo’nun ekonomik bunahımların niteliği ile ilgili yanlış görüşlerine değinen Marx, bu bunahımların kökeninde kapitalizmin iç çelişkilerinin yattığını belirtir. Kapitalizmde burjuva serveti, kullanım-değerlerinin bir toplamı olmadığı gibi, kullanım-değeri üretimi burjuva üretim biçiminde egemen üretim değildir. Tam tersine, burjuva serveti bir değişim-değerleri topluluğudur ve bu üretim biçiminde egemen olan değişim-değeridir. Marx *Artı-Değer Teorileri*’nde, “burjuva üretiminin, üreticiler için servet üretimi olmadığını, burjuva servet üretiminin, bunları üreten insanlar için, bol yaşam gereksinimleri ve lüks nesnelere üretiminden tamamen farklı bir

¹⁵ *Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 649-840.

şey olduğunu”,¹⁶ vurgular. Kapitalizmde, üretken güçler geliştiğçe, kullanım-değeri ile değer arasında, piyasa için üretilen meta ile para arasında, satınalma ile satış arasında, üretim ile tüketim arasında, sermaye ile ücretli-emek arasında çelişkiler artacak ve büyüyecektir. Kapitalist üretim biçimi, dağılımda belirli bir sınırlandırmayı birlikte getirdiği halde, bu üretim biçimi, sanki özünde böyle bir sınırlandırma yokmuş gibi gelişmesine devam eder. “Bunalımların en derin ve en gizli nedeni,”¹⁷ işte bu çelişkide yatmaktadır.

Artı-Değer Teorileri’nin birinci ve ikinci kısımları, burjuva ekonomi politliğini başlangıcından tepe noktasına (Ricardo’nun teorisine) kadar gösterdiği gelişmeyi inceler; oysa üçüncü kısım, proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımının şiddetlenmesi ile burjuva iktisat biliminin nasıl yüzeyselleştiğini gösterir.

Teorilerin üçüncü kısmında, rikardocu okulun dağılmasını ele alan Marx, “Ricardo’ya dayanan proleter muhalefet” dediği İngiliz sosyalistlerinin ekonomik görüşlerini inceler ve, Ricardo’nun teorisini biçimsel mantığın önermelerine dayandırmaya çalışan James Mill’in görüşlerini tahlil eder.

Malthus üzerine olan uzun bölümde Marx, aşırı üretimden kaçınmanın bir çaresi olarak üretken olmayan sınıfların savurganlığının savunmasını yapan Malthusçu doktrinin saçmalığını ve gerici niteliğini gözler önüne serer. Burada bir kez daha, toprak aristokrasisinin ve burjuvazinin en gerici öğelerinin çıkarına olmak üzere bilimi “tahrif eden” Malthus’u, “egemen sınıfların en utanmaz dalkavuşu” olarak damgalar.

Ricardo’nun izleyicilerinin, ekonomi politığın temel sorunlarında bir adım geri gittiklerine işaret eden Marx, gerçekte bunların Ricardo’nun sistemindeki bütün değerli öğeleri gitgide daha açık biçimde yadsıdıklarını kaydeder. Örneğin, Torrens emek-değer teorisinin kapitalist ekonomiye uygulanamayacağını söylemiş, James Mill, ücretler konusunda vülger arz talep kavramına geri dönmüştür.

¹⁶ *Theories of Surplus-Value*, Part III, Moscow 1961, s. 55.

¹⁷ *agy.*, s. 84.

Ricardocu okulun çözülüp dağılma süreci, kapitalist üretim biçiminin özürçülüğünü yapan McCulloch ile tamamlanmış oldu. Marx onun, emek kavramını doğal süreçlere kadar genişleterek, emek-değer teorisini büsbütün bıraktığını göstermiştir.

Artı-Değer Teorileri’nin bu son kısmında vülger ekonomi politığın sınıfsal ve bilimsel kökleri üzerinde durulmuş, klasik ekonomi politik ile arasındaki fark özellikle vurgulanmıştır. “İç bağıntıları kavrama peşinde olan”¹⁸ klasik burjuva ekonomi politığının zıddına vülger iktisatçılar genellikle, kapitalist gerçeğin yüzeysel görüngülerini sergilemekle yetinmişler, ekonomik olayları toplumsal olayların bütünlüğü içersinde değerlendirememişlerdir. Yüzeysel ekonomi politik klasikler üzerinde beslenmiş ama kendisi yeni bir şey yaratamamıştır. Klasiklerden devraldığı noktadan ileri gitmek yerine gerilemiş ve, sınıf savaşımının keskinleşmesi üzerine de kapitalizmin özürçülüğü görevini üstlenmiştir.

“Ricardo’ya dayanan proleter muhalefetin” ileri sürdüğü görüşleri tahlil eden Marx bunların, işçilerin kapitalistlerce sömürülmesini vurgulamalarının, rant ve faizin işçilerin artı-emeklerinden başka bir şey olmadığını öne sürmelerinin, sermayenin üretken olduğu yolundaki özürçü teoriye ve, kapitalistlerin işçiler için tüketim araçları biriktirdikleri şeklindeki düşüncelere karşı çıkmalarının birer başarı olduğunu kaydetmiş ama, Ricardo’nun bu sosyalist izleyicilerinin ekonomik görüşlerindeki teorik yanlışlara da parmak basmıştır. Marx’a göre bunlar, maddeleşmiş, geçmiş emeğin önemini kavrayamamışlar, kapitalist toplumda yeniden üretim süreci konusunda yanlış sonuçlara ulaşmışlar, sermayenin fetişleştirilmesi, ile, bu fetişleşmeye zorunlu olarak yol açan gerçek ilişkiler arasındaki iç bağıntıyı iyi anlayamamışlar ve, Ricardo’nun teorisinin dayandığı burjuva öncüllerini aşıp kendi özgün teorilerini kuramamışlardır.

Üçüncü kısmın son bölümünde Ramsay, Cherbuliez, ve Richard Jones’in düşüncelerinin eleştirel tahlili yapılmıştır. Marx bunların, değişmeyen ve değişen sermaye arasında bir ayırım yapma çabaları ile sermayenin organik bileşiminin önemi konusundaki varsayımları üzerinde durmuş ve

¹⁸ *agy.*, s. 500.

bu iktisatçıların burjuva ufuklarının darlığı yüzünden, doğru düşüncelerin tohumlarını, kafalarındaki vülger sermaye ve kâr oranı kavramları ile birleştirerek nasıl geliştiremediklerini göstermiştir.

Artı-Değer Teorileri'nin üçüncü kısmına bir de "Gelir ve Kaynakları, Vülger Ekonomi Politik" başlıklı uzun bir ek bulunmaktadır. Gelir ve kaynakları sorununun ele alındığı bu bölümde Marx, gelirin ve kaynaklarının gerçek niteliğini araştırmak yerine fetişleştirilmiş biçimlerinin dış benzerliklerini dikkate alan ve kendi özürücü teorilerini bunlar üzerine kuran vülger ekonomi politiğin sınıfsal köklerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu arada Marx vülger sosyalizmin temsilcilerinin ekonomik görüşlerini de eleştirmektedir.

Artı-Değer Teorileri, burjuva iktisat düşüncesinin çeşitli okul ve sistemlerine bilimsel ve nesnel bir yaklaşımın en kapsamlı örneğidir. Ele alınan bütün ekonomik teoriler ve doktrinler tarihî-eleştirel bir açıdan incelenmiş aralarındaki çoğu kez göze görünmeyen bağlar ve bunların tarih içersindeki kökleri, sınıfsal kökenleri açığa çıkartılmıştır. Bu nedenle, ekonomi teorileri tarihî olarak yararlanılmaktan tutunda, en ayrıntılı bilimsel çalışmalarda güvenilir bir kaynak olarak başvurulan bir yapıt olma niteliğini de her zaman korumuştur. Ayrıca, burjuva ekonomi politiğinin bugün bile sık sık, Marx'ın didik didik ettiği ekonomik doğmalara sarıldığı düşünülürse burjuva iktisat teorilerinin bu eleştirisini, günü geçmiş tarihi bir belge gözüyle görmek şöyle dursun, aslında burjuva özürçülerine ait eski kavramları cilalayıp piyasaya süren bu modern temsilcilerin savlarına karşı güçlü bir silah olarak kullanmak gerekir.

ARTI-DEĞER TEORİLERİ ELYAZMASININ İÇERİĞİ

- VI — 219b VI. defterin içeriği:
5. Artı-Değer Teorileri
(a) Sir James Steuart
(b) Fizyokratlar
(c) Adam Smith VI-219b
- VII — 272b [VII. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri
(c) Adam Smith (devamı)
(Yıllık kâr ile ücretlerin, kâr ile ücretlerden başka bir de değişmeyen sermayeyi içeren yıllık metaları nasıl satın alabileceği konusunda araştırma).
- VIII — 331b [VIII. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri
(c) Adam Smith (sonuç) VIII — 331b
- IX — 376b [IX. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri
(c) Adam Smith, Sonuç
(d) Neckér IX — 376b
- X — 421c [X. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri
Araşöz. Quesnay'in *Tableau economique*'i
(e) Linguet
(f) Bray
(g) Herr Rodbertus. Araşöz. Yeni rant teorisi: X - 421c
- XI — 490a [XI. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri
(g) Rodbertus
Araşöz. Sözde Rikardocu yasanın bulunmasının tarihi üzerine not
(h) Ricardo
Ricardo ile Adam Smith'in maliyet fiyatı teorisi (çürütme)
Ricardo'nun rant teorisi
Diferansiyel rantın açıklamalı tabloları XI — 490
- XII — 580b [XII. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri
(h) Ricardo
Diferansiyel rantın açıklamalı tablosu
(Yaşam araçları ve hammadde değerindeki —dolayısıyla de makinelerin değerindeki— değişmelerin, sermayenin organik bileşimi üzerindeki etkisi konusunda düşünceler)
Ricardo'nun rant teorisi

- Adam Smith'in rant teorisi
Ricardo'nun artı-değer teorisi
Ricardo'nun kâr teorisi XII — 580b
- XIII — 670a [XIII. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri, vb.
(h) Ricardo
Ricardo'nun kâr teorisi
Ricardo'nun birikim teorisi. Bunun eleştirisi (bunaların sermayenin temel biçiminden başlaması)
Ricardo. Çeşitli. Ricardo: sonuç (John Barton)
(i) Malthus XIII — 670a
- XIV — 771a [XIV. defterin içeriği ve Artı-Değer Teorilerinin daha sonraki bölümlerinin planı]
5. Artı-Değer Teorileri
(i) Malthus
(k) Rikardocu okulun çöküşü (Torrens, James Mill, Prevost, polemik yazıları, McCulloch, Wakefield, Stirling, John Stuart Mill)
(l) İktisatçıların muhalifleri
(İktisatçıların muhalifi olarak Bray)
(m) Ramsay
(n) Cherbuliez
(o) Richard Jones. (Bu 5. kısmın sonu)
Ek: Gelir ve gelirin kaynakları XIV — 771a
- XV — 862a [XV. defterin içeriği]
5. Artı-Değer Teorileri
1. Ricardo'ya dayanan proleter muhalefet
2. Ravenstone. Sonuç
3. ve 4. Hodgskin
Sırf bir dolaşım görüngüsü olarak sözde iddihar (Stoklar, vb. — dolaşım yedekleri)
(Bileşik faiz, kâr oranında buna dayanan düşme)
Vülger ekonomi politik
(Kapitalist üretim temeli üzerinde faiz getiren sermayenin açıklanması)
(Sanayi sermayesi ile ilişkili olarak faiz getiren sermaye ve ticaret sermayesi. Eski biçimler. Türeyen biçimler)
(Tefecilik. Luther, vb.) XV — 862a

G İ R İ Ş

Bir ülkenin ekonomik gelişimi, sanayisi ve sanayi yatırımlarının ağırlığıyla ölçülür. Üretim-tüketim dengesinin ülke ekonomisindeki uyumlu dağılımının önemi büyüktür. Üretimin yaşama geçirilmesi, dengeli bir teknolojik refaha neden olmakta, montaj sanayiinin zorunlu baskısı ortadan kalkarak ulusal kalkınma hamlesine omuz verilmesi körüklenmektedir. Yıllardır özlenen, artık, çığnena çığnena çeneyi yoran sakız olan "sanayileşme"ye yönelik siyasi davranışlar, emperyalist çıkarların etkisiyle güdük kalmıştır. Gerçekten ülke halkının yararına bir siyaset izlenmemiş, dış borçlarla ve körüklenen, yalancı, gelişme belirtileri gözükür gibi olan montaj sanayii ile övünülmekte, üretilen ürünler hal-kın kafasına tokmakla vurula vurula, televizyondan, reklamlarla sattırılmaktadır.

TV'de ülke sorunlarını irdeleyen Görünüm adı programın "Demir-Çelik" dizisinin ilki Ereğli-Karabük Demir Çelik Tesislerini ele almış, konuyu her yönüyle 16 Kasım tarihinde seyircilere sunmuştu. Bu dizinin birinci bölümü, TV yö-

neticilerince gözden kaçmış olacak ki, ikinci bölümü, yani "İskenderun Demir-Çelik" araştırması yayımdan kaldırıldı. Bu denli ülke için hayati önem taşıyan sorunların irdelenmesi ve kamuya sunulmasının ödülü ancak yapımının cezalandırılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Biz, burada, TV'de yayımlanan ve yayımdan kaldırılan bu programı, denetim ve denetçi korkusu olmadan, daha da geliştirerek, yeniden ele alarak sunuyoruz.

DEMİR-ÇELİK SANAYİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

MÖ 1200 yıllarında Hititlilerin madeni (demir) para bastıklarını biliyoruz. Ülkemizin pek çok yöresinde demir cevheri çıkarılmakta ve günlük yaşamda kullandığımız demir ürünleri küçük işletmelerde, yıllardır üretilmektedir. Demirciliğin gelişmiş olduğu bölgeler Doğu Anadolu ve kent olarak da Maraş'tır. Buralarda günlük kap kacak yapımının yanı sıra at nalı, zincir, balta, kazma, orak, kürek gibi ürünler halkın yaşamında sürekli kullanılan araçlardır.

YARI SÖMÜRGE TÜRKİYE

"Savaş öncesi Türkiye'sinde yabancı sermayenin sağlam bir yere sahip bulunmadığı bir tek ulusal ekonomi dalı yoktu. Sanayide, ulaşımda, ticaretle, malî alanda —bütün bu dallarda— yabancı sermayenin bütün bu faaliyet dallarında çıkarları aynı değildi."¹

"...emperyalizm döneminin eşiğinde Türkiye'de yeni bir kölelik aşaması bulunuyordu. Bu dönemde Türkiye'de demiryolu yapımı özellikle büyük rol oynamaya başladı ve yabancı sermayenin maden çıkarma sanayiine el atması 20. yüzyılın eşiğinde özel bir güç kazandı. Maden çıkarma sanayi ile ilgili çok büyük imtiyazlar, ... 20. yüzyılın eşiğinde Türkiye'de faaliyete başladılar ... emperyalizm döneminde kendi ülkelerinde onlarca şube kurmuş olan yabancı bankalar Türk halkını sıkı bir ağ içine alarak Türkiye'de çok büyük bir rol oynamaya başladılar."²

Ülkenin yeraltı zenginlikleri çeşitli antlaşmalarla em-

peryalist ülkelere bol bol dağıtılmış, bir yandan da yabancı sermayenin, ülkede, "teknik gelişmenin getirilmesinde öncü rolü oynadığı" savının tam tersi olmuştur. Ülkede yabancıların kullandığı bu teknik gelişim araçları hiçbir zaman üretilmemiştir. Ya da ürettirilmemek için ellerinden geleni yapmışlardır.

"Türkiye'de başlıca emperyalist ekonomik örgütler, emperyalizmin, zayıf ve geri Türkiye'nin boğazına sarılması sonunda doğmuşlardır."³

Bu ayrıcalıkların başında demir yolları ayrıcalığı büyük bir yer tutar. Ulaşım yolları üzerindeki ısrarlı emperyalist oyunlar, ülkenin en ücra yerlerine dek "sıkı bir ağ"la sarılması hep sömürü ve daha çok sömürü ve herşeyi sömürü mantığının doğal bir sonucudur.

ZONGULDAK KÖMÜR MADENİ

Kömür madeni Zonguldak'ta, Köşe Ağzı'nda, 1829 yılında bulunmuştur. Bu tarih 2. Mahmut dönemine raslar. Maden 1848'e dek işletilmez. Galatalı Bankerlerin bazıları yılda 300 lira ödeyerek madeni işletmek için ruhsat alırlar. 67 yıl boyunca sınırlı bir üretim elde edilir. Yıllık toplam üretim hacmi 50.000 tonu geçmez. 1882 yılına dek çıkarılan ürünün Deniz Kuvvetleri'nden başka bir yere satılması yasaktı. Bu tarihten sonra başka pazarlara ürünlerin satışı ve pazar arama serbeslik kazanınca yabancı sermaye Ereğli'ye yönelmiş, 1896 yılında, Ereğli Madenleri Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu Şirket ayrıca kömürün gemiye kolayca yüklenebilmesi için Zonguldak limanını da inşa etmiştir.

Zonguldak kömür madenlerindeki üretim ilişkileri kendi içinde ekonomik çelişkiyi de taşıdığından, Türkiye'deki gelişen işçi sınıfının da ilk büyük eylemleri ve 3.4.1944 tarih ve 4648 sayılı yasa ile tam köleleştirilmeye direnmeler bu işletmelerde olmuştur.

Yakın yerlerden gelmiş köylüler, madende çalışan yarı proleterler, kısa süreli (ondört-onbeş gün) için çalışmaya gelirlerdi. Uzak yerlerden gelenlerse, madende, daha uzun süreli kalırlardı. Bu yıllar, İkinci Dünya Savaşı yılları, bu

¹ A. D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı-Sömürgeleşmesi*, Onur Yayınları, Ankara 1979, s. 7.

² A. D. Novıçev, *agy.*, s. 10.

³ A. D. Novıçev, *agy.*, s. 11.

bölgelerin halkına büyük baskı, zulüm, işkence biçiminde, unutulmaz ve derin yaralar açarak gelmiş ve geçmiştir. Ve 13-50 yaş arasındaki köylüler yılın onbeş gününü tarlada, onbeş gününü madende ücretsiz çalışarak geçirirlerdi. Burada ilk büyük grev 1908 yılında olmuş ve işçiler liman ve gemilerin faaliyetini durdurup, kömür yüklü vagonların yüklerini dökmüşler, yaşam koşullarının düzeltilmesini, ücretlerin artırılmasını istemişlerdir. Grev, limana çıkartma yapan askerî birliklerce bastırılmıştır. O günler İkinci Dünya Savaşının baskıcı jandarmalı iç siyaset uygulamalarına dek sürmüştür. Yüzlerce, binlerce acılı gün geçmiştir halkın yaşamından.

“Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlıları ray ithal eder, demircilik dalının varlığını başlıca silah sanayiine bağlı olarak sürdürürken, yüzyılın sonlarına doğru yerli sanayi yatırımlarını teşvik ve himaye edici, çekingen birkaç karar alır ve imalât sanayi alanında üretim birimleri kurulması için ruhsat ve imtiyazlar verilir. Bunların arasında ‘madeni eşya’ üretecek yalnızca bir teşebbüsün bulunduğu dikkat çekicidir.”⁴

Cumhuriyet döneminde, demir-çelik alanında ilk kurulan fabrikalardan birisi Kırıkkale’dedir. Savunmaya yönelik üretim yapması amaçlanan fabrika “ilk kez 1925” yılında Meclise sunulmuş, 1928 yılında projesi devletçe gerçekleştirilmiştir. Fabrika, Ereğli tesisleri kurulana dek silah yapımının yanısıra, önemli ölçüde, ray da üretmiştir. “Demiryolu inşası politikasına, devlet bütçesinin yüzde 15,2’-si gibi önemli bir oranı ayrılmıştır.”⁵

Makina Kimya Endüstrisi Kurumu’nun işlettiği Kırıkkale fabrikası, öyle ki, çimento ve tekstil fabrikalarının donatım araçlarını üretecek kadar gelişmiştir.

SİVAS-DİVRİĞİ DEMİR MADENİ VE KARABÜK DEMİR-ÇELİK TESİSLERİNİN KURULMASI

1936 yılında bulunmuştur Divriğ yöresindeki demir madeni. Cevherin demir oranı çok yüksektir, ortalama %64.

⁴ Nora Şeni, *Emperyalist Sistemde “Kontrol Sanayi ve Ereğli Demir Çelik”*, Birikim Yayınları, Yerli Araştırmalar Dizisi, İstanbul, Temmuz 1978, s. 32.

⁵ Nora Şeni, *agy.*, s. 36.

Divriğ’inin önemli yatağı, Demirdağ’dan 1.600-1.700 metre yüksektedir. “Açık havada gerçekleştirilen bu maden çıkarma faaliyeti iklim koşullarına uymak zorunda kahr. Kış aylarında faaliyet durur ya da son derece yavaşlar. Örneğin 1941 yılının kış aylarında burada en çok 396, en az 140 kişi çalışırken yaz aylarında işçi sayısı 1.400’e çıkmaktadır. Yıllık ortalama işçi sayısı, bu evrede 780 kişi civarındadır.”⁶

Bu madenin bulunup işletilmesiyle ki Karabük’te bir demir-çelik fabrikası kurulması gündeme gelmiştir. “Sümerbank’ın başardığı işler içinde en mühimi, şüphesiz ki Karabük’te kurulan muazzam demir ve çelik fabrikalarıdır. Bunlar, memlekette tesis edilen ilk ağır sanayi müesseseleridir ve ağır sanayi de bütün öteki endüstrilerin anasıdır. 1937 nisanında temeli atılan bu fabrikalara 22 milyon lira sermaye tahsis edilmiştir. 1939 baharında faaliyete geçecek olan fabrikalar, senede 450 bin ton demir cevheri ve 400 bin ton kömür sarfederek 200 bin ton demir ve çelik istihsal edeceklerdir.

Bu fabrikalar cidden muazzam bir eserdir ve Türkiye’nin demir ve çelik istihsalini temin edecektir.”⁷

Bir ülkenin gelişmişliğinin göstergesi olarak, çoğu kez demir-çelik üretim ve tüketim düzeyi ile ilgili veriler kullanılır. Demir-çelik ürünleri, bir çok sanayi dalının temel giridisi olduğundan, bir anlamda, tüm sanayiın alt yapısını oluşturur. Bu nedenle, bir ülkede üretilen demir-çelik ürün türleri, o ülkedeki sanayileşmenin de yönünü gösterir.

“Alâlade demir malzeme imal eden demirhane ve dökümhaneler bir tarafa, müstehliklere hizmet edecek küçük ve hafif mamuller sanayiini tesis edip geliştirmeden, Türkiye’nin Sümerbank’ın bir teşebbüsü olan büyük bir ana çelik fabrikasını kurması, doğruca modern sanayileşmenin ortasına atılmak konusundaki yüksek gayelerle dolu gayretin tipik bir misalidir.”⁸

Fabrika sakat bir düşünceyle, hangi akla hizmet ettiği belli, Karadeniz sahillerinden dağlarla kesilmiş Karabük’te kurulmuştur. Fabrikanın kömür gereksinimi bu dağ-

⁶ Nora Şeni, *agy.*, s. 34.

⁷ *Cumhuriyet* 15. Yıl eki, s. 15.

⁸ Max W. Thornbourg, *Türkiye Nasıl Yükselir*, Nebioğlu Yayınevi, 1950, 1st., s. 102.

ların ardında yaklaşık "45 mil", maden demir cevheri karadan "600 mil" uzaklıkta Divriği'den getirilecektir. İşletmeye, bugün de, taşıt giderleri yüklü faturalar bırakmakta, böylece, tesislerden pek çok emperyalist unsur yararlanmaktadır.

Fabrika kurulurken ithal malı cevher kullanılacağı düşünölmüş ve ölkedeki, özellikle, Divriği demir madenlerinin rezervi ve hammaddenin demir yüzdesi hesaplanmamıştır. Bu denli büyük bir tesis kurulurken en az ulaşım ve demir cevherine, özellikle elverişli bir yer seçilmesi daha akılcı bir yolken, taşıma suyla değirmen işletilmeye çalışılmıştır. Tesisler için "... askerî şahsiyetler, tesisatı taarruzdan korumak mülâhazasıyla fabrikayı 1.500 metreye yakın bir yüksekliğin arkasında yerleştirmeyi"⁹ önermişlerdir. Fabrika planlarının hazırlandığı, 1933, sıralarda bunlarda düşünölmeli, ona göre önlemler alınmalı idi. Saçma, aslında belirli bir düşünsel yapıyı oluşturuyor, planlama sonucu fabrika Zonguldak limanından "50", Ereğli'den "70" mil uzaklıkta kurulmuştur.

Pekçok yanlışlıklar yetmiyormuş gibi, "fabrikanın planı da muvazeneli değildir ve memleketin ihtiyaçlarına uymamaktadır. İki izabe fırınının yıllık 350 bin ton pik demir istihsal kapasitesi vardır. Eğer hiç pik demir satılmasaydı, bu miktar 288 bin ton çelik istihsaline kifayet edecekti. Buna rağmen çelik fırınlarının yılda ancak 150 bin ton çelik işleyecek bir kapasitesi vardı ... haddehane ancak teçhiz edilmiş olduğu imal maddeleri karışık olarak ortalama 40 bin ilâ 50 bin ton iş çıkarabilmekte ve yeni çelik fırınlarının istihsal ettikleri miktarın ancak üçte birini işleyebilmektedir. Memlekette başka çelik fabrikaları olmadığı için, netice haddehane tam kapasiteyle çalışsa bile, çelik fırınları kapasitelerinin ancak üçte biriyle, izabe fırınları ise ancak altıda biriyle çalışabilirler. Böyle bir sermaye israfı memleket için ciddi bir mahiyet alır"¹⁰ Geri bıraktırılmış Türkiye'nin sınırlı olanakları nasıl cömertçe harcandığına bir emperyalist ölkenin uzmanı bile şaşır kalıyor.

Fabrika planlanırken Krupp tesislerinin 1922-1923'teki

teknik konumları gözönünde bulundurulmuştur. Thornbourg kitabında aynen şöyle yazıyor: "Bu ekonomik ucubenin mesuliyeti, geniş mikyasta, hizmetleri Türkler tarafından aranılıp kabul edilmiş olan ecnebi acentelerine aittir... Türk halkının sırtına böyle beyaz bir fili yüklemekte ne maksat takip edildiği, tetkik ve şüphe mevzu olabilir. Hiç şüphe yoktur ki, Almanlar Türk piyasasını gelecekte Essen çeliği ile doldurmayı düşünüyorlardı."¹¹

Fabrika 1933'te planlanmış ve 1940'ta tamamlanarak hemen üretime geçmiştir. 1945-1946 yılında üretim umulandan fazla olmuş, izabe fırınları 350 bin tonluk bir kapasiteyle 75 bin ton pik demir üretmiştir. Çelik fırınları "150 bin tonluk bir nominal" kapasiteyle, 1945'te 65 bin, 1946'da 76 bin ton çelik külçe üretmiştir. Haddehane 1945'te 47 bin, 1946'da 59 bin ton hadde ürünü üretmiştir. "Yaprak demir fabrikası" 1945'te 4.950, 1946'da 8.500 ton yaprak demir elde etmiştir. 1946'da tüm işlenmiş çelik 200 bin ton olarak tasarlanan talebe karşılık 62.500 tondur. Fabrika piyasanın gereksinimini hiçbir zaman karşılayamamıştır.

"Taşıt ve diğer vasıtalar için ilâve yatırımlardan başka, bizzat fabrikanın aslı yatırımı 42 milyon lira kadardır. ... Eğer bu sınaî ateş ilâhının şimdiye kadar yakıp kavurmuş olduğu sermaye, idarî titizlik, teknik maharet, malzeme ve emek, Türk halkının hakiki ihtiyaçlarını tatmin hususunda harcanmış olsaydı, hayat standardının yükselmesi bakımından önemli çalışmaların sağlanmış olacağı kuvvetle söylenebilirdi. Ve ayrıca Karabük'te kurulan fabrika başka memleketlere ihracat kadar, Türkiye'nin her tarafında da yakacak maddesi olarak son derece ihtiyaç duyulan Zonguldak'taki gayri kâfi kömür istihsalı üzerinde de ağır baskılar yaptığı gibi, teçhizat yokluğu ve tamir edilememek yüzünden halen battal bir halde bulunan demiryolları üzerine bu baskı ezici bir yük olmuştur."¹²

Karabük'te fabrikanın kurulması planlanırken düşünölecek teknik ve üretim için gerekli "yatırım ve emek ilâve etmek fikri" birçok kez öne sürölmüş ama, havanda su dövmeye cinsinden sonuca ulaşılammıştır. Fabrikaya yeni yapı-

⁹ Max W. Thornbourg, *agy.*, s. 103.

¹⁰ Max W. Thornbourg, *agy.*, s. 104.

¹¹ Max W. Thornbourg, *agy.*, s. 104.

¹² Max W. Thornbourg, *agy.*, s. 106.

lacak eklemeler "yaprak levha, ray, ağır parçalar, orta boy parçalar, çubuk ve parmaklık" demir üretimini gerçekleştirecek önerilerdir.

"İkinci Dünya Savaşı arifesinde, Türkiye'de öz sermaye birikim düzeyinin elvermemesi yüzünden devlet eliyle sanayi işletmelerinin kurulduğu ve ulusal ekonominin dünyaya daha az açık olduğu, iç kaynaklarla yetinilmeye çalışıldığı, dünya ekonomik buhranının izinde süregelen bir dönem de"¹³ demir-çelik sanayii kurmakla görevlendirilen Sümerbank'ça, 1935-1936 yılında kurulur. Aynı zamanda, bu yıllar, "Türkiye'deki yabancı işletmelerin satın alınıp devletleştirildiği yıllardır". Örneğin, Fransızlardan Ereğli Kömür İşletmeleri 1937, Zonguldak limanı ve Zonguldak Çatalağzı demiryolu yine Fransızlardan satın alınarak devletleştirilir.

O dönemde hükümete, İngiltere ve Almanya arasındaki pazar rekabetinden yararlanarak İngiliz BRASSERT firması, fabrikanın projesini hazırlamakla kalmaz, ayrıca İngilizler, ücretsiz teknik danışmanlar, 1938 yılında 10 milyon sterlinlik bir kredi ve tüm bunların dışında askerî donatım için kullanılmak amacıyla 6 milyon sterlinlik bir başka kredi verdiler. Emperyalist çıkarların nasıl işletildiği, ne dala-verelerle, apaçık ortadadır.

Kompleksin Zonguldak'a daha yakın bir yere kurulmamasının siyasî bir nedeni de, bu yörede işçi sayısını fazla artırmamak, işçilerin bir bölgede yoğunlaşmadan, daha geniş bir çevreye dağılmalarını sağlayarak sendikal istekler, grev ve siyasî hareketleri önlemek amacını gütmek içindir.

Kurulduğunda fabrikanın üretim üniteleri şöyledir:

- a Kok fabrikası,
- b Enerji santrali,
- c Çelikhane,
- ç Haddehane atölyesi,
- d Boru fabrikasından oluşmuş, bir işletmedir.

Yıllardır önerilen değişiklikler, yenilikler 1968 yılında gerçekleştirilmiş ve üretim araçları artırılmıştır,

¹³ Nora, Şeni, *Emperyalist Sistemde Kontrol Sanayii ve Ereğli Demir Çelik*, Birikim Yayınları, Yerli Araştırmalar Dizisi, Temmuz 1975, İstanbul, s. 40.

- a 60.000'er tonluk üç yüksek fırın,
- b yılda 150.000 ton kapasiteli, 6 martin fırın,
- c Elektrik arklı 35,18,0,9 tonluk fırınlar,
- ç 480.000 ton inget kapasiteli bir bluming-slabing,
- d 40.000 ton kapasiteli bir font boru fabrikası.

Bu üretim teknolojisinin belirlediği ürün tipi "profile" demir-çelik mamulları¹⁴ diye bilinen ray, inşaat demiri türünden ürünlerdir.

EREĞLİ DEMİR-ÇELİK TESİSLERİ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, ortaya, Ereğli'de ikinci bir demir-çelik işletmesinin kurulması fikri atılır. 1944 yılında Şükrü Saraçoğlu kabinesi, bu, hazırladığı programda Ereğli Demir-Çelik tesislerinin kurulması düşüncesi de yer alır. "Bu projeler ABD'nin Türkiye üzerindeki o zamanki görüşlerine öylesine aykırıdır ki, projelerin gerçekleştirilmesi için gerekli her türlü yardım (kredi, teknik gereksinim, danışmanlık vb.) reddedilir."¹⁵ Amerikalı uzman Thornbourg da raporunda "sanayi verimi, ... o kadar azdır ki" diyerek, ziraat alanında da Amerikan emperyalizminin her yönüyle, bir pazar oluşturmasını ister. Hazır üretilmiş malı satmak, yani, "çelik pulluklar, ot balya makineleri, hasat makineleri ve bir miktar da çift arabaları, yaba ve el arabaları, ... traktörler" yeni yapılacak bir tesisten daha çok para getirir. Ve Thornbourg raporunda: "... Türklerle müşterek çalışan Amerikan hususi sermaye ve teknisyenliği Karabük'ü önemli bir sanayi merkezi haline sokabilir. Karabük'ün mevkii bir çelik fabrikası için o kadar önemli bir durum arzermeyebilir. Her kurtarma hareketinde olduğu gibi iptidai yatırımların geniş mikyasta silinmesi lazımdır ve yeni istimler temel üzerine yeni kıymetlendirmeler yapılmalıdır."¹⁶ uyarısını yapar. Ayrıca, hemen, şu öneriyi de ileri sürmekten geri kalmaz, "Karabük'ü Türk halkının hakiki ihtiyaçlarına tahsis etmek bu müesseseyi elerinde tutan Türk salâhiyetli makamlarının cesaretine olduğu kadar bu değişikliğin meydana gelmesine yardım et-

¹⁴ Nora Şeni, *agy.*, s. 43.

¹⁵ Nora Şeni, *agy.*, s. 44.

¹⁶ Max W. Thornbourg, *agy.*, s. 207.

meleri mümkün olan Amerikalıların maharet ve zekâlarına da bir meydan okuma mahiyetinde olacaktır.” Ardından da şu övgüye bakın: “Bu cesaretin Türkiye’de eksik olmadığını elde edilen çok daha büyük başarılar ispat etmiştir ve Amerika bu hünere malik olduğunu tekrar tekrar göstermiştir.” Ve rest çekme gibi algılanabilecek şu tümce ile önerilerini bitiriyor: “Maamafih konu yine Türkiye’ye aittir.”¹⁷

Amerikalı uzmanın onaylamadığı Ereğli Demir-Çelik tesisleri, çok sonraları, 1960 yılında, ABD’nin kredi ve teknik olanaklarıyla kuruluyor.

YABANCI SERMAYE TEŞVİK KANUNU

Demokrat Parti’nin Türk ulusuna “yokluk, pahalılık, sıkıntı” çektirmeyen dış siyasetinin ilk kapılarından birisi, Marshall Planının içerdiği konumudur. Marshall Planı Türk aydınlarınca şöyle değerlendiriliyor:

“Planın ihdası anında sorulan suallere oldukça nikbin bir şekilde cevap verildiğinden memleketimizin ekonomik durumu hakiki vaziyetinden daha iyi gösterilmiş, bunun neticesinde Amerika Birleşik Devletleri’nde neşredilen onaltı rapordan bize ait olanı da Türkiye’nin Marshall Planından ancak peşin para mukabili, tedarikinde güçlük çekilen malların alımında yalnızca bir rüçhan hakkı tanınacağı işaret olmuştur. Sonradan, yeniden, temaslara girilmiş ve işin mahiyeti açıklanmaya çalışılmış ve neticede bu rüçhan hakkı 10 milyon dolarlık krediye çevrilmiştir. Fiilen harbe girmeyen Türkiye uzun zamanlar harbin fena ve ağır yükünü çekmiştir. Türkiye’nin böyle ufak yardımlarla geri kalmış olan ekonomisini düzeltmeye imkân yoktu. Nitekim senelik bütçesinin büyük bir kısmını; uzun seneler, millî savunmasına tahsis etmiştir ve etmektedir.

Ensonu işin mahiyeti ve ehemmiyet derecesi anlaşıl-
mış; Türkiye’de hibe ve borç olarak yapılan yatırımlar çoğaltılmaya başlanmıştır.

1948-1949 senesindeki yatırım	49.700.000
1949-1950 senesindeki yatırım	114.300.000
Yekûn	164.000.000

¹⁷ Bkz: Max W. Thornbourg, *agy.*, s. 207.

Bunun Türk lirası olarak karşılığı 459.000.000 lira eder. Ve 199.000.000’u hibe mahiyetindedir. Bu yardımların büyük bir kısmının tarım, ulaştırma ve madencilik faaliyetlerine tahsis edildiği görülüyor.”¹⁸

Avrupa’yı ve elbetteki Türkiye’yi tek bir pazar haline getirmeyi amaçlayan, ve 3 Nisan 1948’de Başkan Truman’ın imzası ile yasalanan bu plan, yeraltı ve yerüstü ulusal zenginliklerimizi emperyalistlere can-ı gönülden sunmuştur. “Hammadde ve gıda maddeleri istihsalinin artırılması ve bunların Marshall Planına iştirak eden ileri sanayi memleketlerine büyük miktarda ihracı Türkiye’nin Avrupa işbirliği çerçevesi içinde tahakkukuna çalıştığı millî ekonomiyi kalkındırma planının başka gayesini teşkil etmektedir”¹⁹ biçiminde de yorumlanan plan, “millî ekonomiyi” kalkındıracağını savunan aydınlarımızca şöyle önerilerle konuya daha derin boyutlar kazandırmışlardır: “Türkiye, Marshall Planının hitamından sonra da hesaplar bilançosunda ehemmiyetli açıklar vermeye devam edecektir. Bu açıklar kapatılması için ... hususi yabancı sermayenin yardımına müracaat edilecektir. Aksi takdirde tekrar ithal tahditlerine dönülecek ve iyi giden kalkınma işi duraklayacaktır.”²⁰

Bu “iyi giden kalkınma işi” bir yerlerde “durakla”dığından olsa gerek, hükümet, Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu’nu çıkarmak zorunda kalmıştır. Bu yasa, emperyalist çıkarları savunan aydınlarımızın, siyasetçilerimizin ve iktidarlarımızın tam bir sömürülmecilik düşüncelerinin ürünüdür.

Yasaya kısaca bir gözatacak olursak, elimizin, kolumuzun nasıl bağlandığını ve bu ülkenin topraklarına hangi amaçla, hangi bayrakların dikildiğini çok iyi görürüz.

“Kanunun Mevzuu”

Madde 1 — Bu kanunun, yatırım yapılacak teşebbüsün:

- Memleketin iktisadî inkişafına yararlı olması,
- Türk hususî teşebbüsüne açıkbulunan bir faaliyet sahasında çalışması,
- İnhisar veya bir imtiyaz ifade etmemesi,

¹⁸ Dr. Orhan Oğuz, *Marshall Planı*, Konferanslar, İzmir 1951, s. 14.

¹⁹ Prof. Dr. Refii Şükrü Suvla, *Türkiye ve Marshall Planı*, İstanbul 1951, s. 9.

²⁰ Prof. Dr. Refii Şükrü Suvla, *agy.*, s. 21.

şartıyla ve Yabancı Sermaye Teşvik Komitesi'nin kararı ve İcra Vekilleri Heyeti'nin tasvibiyle Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışarıdan yapılacak istikrazlara tatbik olunur.

Ana Yabancı Sermaye

Madde 2 — Bu kanunun tatbikatı bakımından ona yabancı sermaye tâbiri aşağıda gösterilen şekilde takdir ve tesbit olunan kıymetlerin mecnununu ifade eder:

a) Bu kanunun mevzuuna giren bir teşebbüsün verimli bir şekilde kurulması, tevsi veya yeniden faaliyete geçirilmesi için hariçten ithal edilen;

1 — Yabancı para şeklindeki sermaye,

2 — Makine, teçhizat, alât ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı, yedek parçalar ve malzeme ile Komite'nin (Yabancı Sermaye Teşvik Komitesi) kabul ettiği sair lüzumlu mallar,

3 — Lisanslar, patent hakları ve âlameti farika gibi fikri haller ve hizmetler,

4 — 3. madde gereğince yeniden yatırılmak suretiyle sermaye kabilinden kârlar...

Madde 10 — Yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan, aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de aynı şartlar dahilinde istifade ederler.²¹

23 Ocak 1945'te *Resmî Gazete*'de yayımlanan bu yasa da sözü edilen Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi'ni oluşturan kuruluşlar da şunlardır: "Bu kanunun verdiği vazifeleri görmek üzere Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Umum Müdürü'nün Reisliğinde Hazine Umum Müdürü, İç Ticaret Umum Müdürü, Sanayi İşleri Umum Müdürü, İşletmeler Vekâleti Etüd ve Plân Dairesi Reisi, Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Umum Kâtibinden müteşekkil"dir.

Böylece, ülkeyi sömürecek emperyalistler, rahatlıkla, her konuda, at oynatabilmiş ve ülkeyi dışa bağımlı kılmayı kolayca başarmışlardır. Bu yasanın ardından 27 Ocak 1955'te Türkiye'de araştırmalar yapan Amerikan Maden İşçileri

Başkanı John Lewis hazırladığı raporunda: "Türkiye madenlerinde Amerikan kontrolü olmadıkça Amerika bu konu ile ilgili olarak yardım vermemelidir"²² diyordu.

Emperyalistler her şeyi önceden planlayarak geri bıraktırdıkları ülkenin ekonomisine de, kurtarıcılık, kalkınmacılık, yardımseverlik rolü oynayarak, el atıyorlar. Marshall yardımı ile kredi veriyorlar, sonra "hibe" adı altında yardımlarla gönüller alınıyor ve ardından da istiyorlardı istedikleri kadar.

Ereğli'ye dönersek, burada, demir-çelik tesislerinin kurulabilmesi için özel bir yasa çıkarılır. Bu yasaya göre;

Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi Kanunu (Yasanın *Resmî Gazete*'de yayımlandığı tarih: 1 Mart 1960; sayı 104445; kanun no: 7462)

KURULUŞ

Madde 1 — Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi unvanı altında bu kanun ve hususî hukuk hükümlerine tâbi olmak üzere bir Anonim Şirket kurulması için İcra Vekilleri Heyeti'ne yetki verilmiştir.

Sermaye

Madde 2 — Şirketin teşekkülünde sermayesi 1.000.000 TL.sı olacak ve esas mukavelename ile tesbit olunacak usul ve esas dairesinde peyderpey ihraç edilecek hisse senetleri ile nihai sermayesi 600.000.000 Türk Lirasına balığ olacaktır.

Yabancı Sermaye Teşvik Kanunundan istifade

Madde 5 — Şirketin yabancı sermaye yatıran hissedarları ile Türkiye haricinde sattığı tahvillerin hâmilleri 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun bahsettiği haklardan istifade ederler. Birinci fıkradaki mezkûr hissedarlar ve tahvil hâfilleri namına Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun icabettirdiği her türlü muameleleri takip ve intaca Şirket yetkilidir.²³

Daha sonra, bu yasaya paralel olarak, 889 sayılı Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi Kâr Hissedarları Hakkında Kanun" çıkarılır. Bu yasaya göre: "Ereğ-

²¹ Nâmik Behramoğlu. *Türkiye Amerikan İlişkileri* (Demokrat Parti Dönemi) Yar Yayınları, İstanbul Kasım 1973, s. 96.

²² T.C. Meri Kanunları, Cilt, s. 917.

²¹ Bkz: Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, *Türkiye Cumhuriyeti Kanunları*, Ankara 1968, s. 4584-4587.

li Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi'nin 1965, 1966, 1967 ve 1968 yılları bilançolarına göre, kurucular dışındaki hisse senetleri sahiplerine ödenmiş sermayelerinin yılda %6'sı nispetinde kâr dağıtılması mümkün olmadığı takdirde, noksan miktarı Şirket avans olarak ödeyebilir.

Şirket tarafından bu şekilde tamamlanan kâr noksanları, gelecek yıllarda kanuni ihtiyatlar ve ödenmiş sermayeye %10 temettü hissesi ayrıldıktan sonra kalacak kârlardan mahsup edilir.²⁴ (*Resmî Gazete*'de yayın tarihi 8 Temmuz 1967, sayı: 12642)

İşte, böylece, belirli çıkarlar uğruna kurulan Ereğli Demir Çelik tesisleri, daha sonra, tam bir rezalete dönüşmüştür. İç ve dış sömürü apaçık ortaya çıkmış, yiyen yiyene, tam bir yağmalanmaya girişildiği Mısır'daki sağır sultanın kulağına dek gitmiştir. Şimdi de tesislerin kuruluşunda ve yönetiminde söz sahibi olan firmaları gözden geçirelim. Karşımıza yine, ABD emperyalistleri, tekeller ve Türk işbirlikçileri çıkacaktır.

"1 — Kuruluşa ait tetkiki ve iktisadi etüdü yapan firma; Koppers Company Inc, 1.9.1959.

2 — Etüdü inceleyenlerden bazıları: Cevat Süberk (Genel Müdürlük yapmıştır) Veli Aytekin (Genel Müdür Muavinliği yapmıştır).

3 — Ereğli Demir ve Çelik A.Ş. hissedarları: Koppers Associates S. A. (Koppers Company Inc. Blow Konx Company West Inghouse Electric International Company)"

Bu üç Amerikan Firmasının Ereğli için kurdukları ortak grubun merkezi Venezüella'dır. Şirketler ABD yasalarından vergi kaçırabilmek için çalışma merkezini ülke dışında oluşturmuşlardır.

"4 — Şirkete gerekli 80 milyon 302 bin 125 dolarlık, Fabrika Ünitesi temin edecek firma: Koppers Associates S. A.

5 — Müşavir Firma: Koppers Associates S. A. (12 Mayıs 1960)

6 — Montaj nezaret ve işletmecisi Firma: Koppers Associates S. A.

7 — Sevk idare müşaviri firma: Koppers Associates S. A.

²⁴ T.C. Meri Kanunları, Cilt, 5, s. 419.

8 — Bazı mühendislik hizmetleri: Türk Koppers. Merkezi Liberya"

Firma Amerika'da, merkezi Liberya'da, iş ise Türkiye'dedir. Yine işin içerisine tekellerin vergi kaçırımları giriyor.

"Kurulacak 60 milyon dolar sermayeli Şirkette, Koppers grubunun hissesi 5-10 milyon doları aşmadığı ve gerekli para Türk ve Amerikan hükümetleri tarafından karşılandığı halde üç Amerikan firması Şirket'e tamamen hâkimdir."

Bu egemenliğin neden olduğu aksaklıklarda şöyle sıralanabilir:

"1 — Koppers Inc'in hazırladığı etüdde aşırı derecede yüksek maliyet tahminleri öngörülmektedir.

2 — 1 Eylül 1959'da Sanayi Bakanlığı'na verilen raporda, tesislerin 3 kademede kurulacağı belirtilmektedir. Birinci kademede 268 bin, ikinci kademede 470 bin, üçüncü kademede ise 1 milyon ton hadde mamulü istihsal edilecektir... İkinci kademe ekleri yapıldığı zaman, dünyanın herhangi bir yerinde inşa edilen bir demir-çelik fabrikalarıyla her bakımdan rekabet edebileceği, yazılarak kademeler arasındaki aşırı fiyat dengesizliği, çok başka bir biçimde masum gösterilmeye çalışılıyordu.

3 — Raporla, hammadde yatakları üzerinde ciddiyetle durulmamış... rezervler... sondaja dayanan kaba tahminlerle yetinilmiştir.

4 — Demir cevherinin nakliyesi ilerde Sivas-Samsun hattının yeniden düzenlenmesine neden olacak ve devletten bu yolun yapımı istenecektir.

5 — Mütahitlik çalışmaları Amerika'da yapılacak... Başlıca teçhizat... Amerika'dan satın alınacaktır.

Bu raporun kabulünden sonra 7462 sayılı yasa ile Ereğli Demir-Çelik A.Ş. kurulmuş oluyordu.

Yasaya göre kurulan Şirketle Amerikan Hükümetinin, sözde, bir yardım ajansı olan DLF arasında bir de "istikraz" antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla da yine yabancı tekellerin sömürüsü kat be kat artırılmıştır.

Tüm bu yasa çıkarmalar, yabancı emperyalist tekellerin egemenliğine girmek için ivedili davranışlar olurken, tüm bu dolap ve dümenlerden önce, Yüksek Mühendis Sela-

hattin Sonbaşıoğlu'nca 1958 yılında, aşağıda, hazırladığı rapor hasır altı edilmiştir.

“1 — İkinci bir demir-çelik sanayiinin kurulması gereklidir. Bu tesisler Karabük'ü tamamlayıcı üretimde bulunmalıdır (yassı madde ürünleri gibi).

2 — Dış finansman için, malî bir kurumdan uzun vâdeli kredi sağlanmalıdır. Bu kredi ile uluslararası ihaleler yoluyla en iyi ve en ucuz teçhizat sağlanmalıdır. Tesis, yabancı bir firmaya kredi karşılığı kurdurma durumunda, sözkonusu firma kendi ürünlerini satmak isteyeceğinden, tesisin pahalı ve garantisiz olması olasıdır.

3 — Tesisler bir cins İktisadi Devlet Teşekkülü olarak kurulmalıdır.

4 — Özel madencilerin elinde bulunan demir cevheri yataklarından, fabrika ihtiyacının muntazam karşılanabilmesi güçtür. Bu bakımdan kurulacak teşekkül, bu demir cevheri yataklarının istimlâk edebilme hakkına sahip olmalı, veya Etibank'ça istimlâk edilecek, yeni teşekküle iştirak hissesi şeklinde getirebilmelidir.

5 — 1 ton hadde mamulü başına 3400 TL yatırım gereklidir.”²⁵

Büyük tavizlerle kurulan bir tesis, bu, çarpık ekonomik yapı içerisinde, suistimallere de açık olacaktır. Yiyen yiyeni kolladığı bir düzende, doğal olarak herkes “börek”ten bir parça koparmaya bakacaktır.

Basında Ereğli Demir ve Çelik Tesislerine ilişkin yolsuzluk dosyaları, Meclise dek uzayan, yansiyacak ve yararından çok ülke ekonomisine yaptığı zararı, artık, herkesçe öğrenilecektir.

‘Sanayi Bakanı’ “Ereğli Demir-Çelik çalışmalarından memnun değilim” diyecektir.

Maliye Bakanı Ferit Melen: “Devlet Parasının Ereğli Çelik'te nasıl çarçur edildiği ortadır” diyecektir.

Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat; “Ereğli Demir-Çelik Demokrat Parti'nin son zamanlarında bıraktığı bir müessesedir” diyecektir.

Ve basına yansımaya sürüyor: “Ereğli Demir-Çelik tesisi-

sindeki yolsuzluk... Zonguldak Milletvekili M. Ali Pestilci'nin CHP grubunda açıkladığına göre, bir kalemde 450 milyonluk suistimal yapılmış;

Ereğli Demir-Çelik'in başında bulunan Vehbi Koç, Daniş Koper gibi kişiler aynı zamanda kurum başkanı olmuştur²⁶ gibi halkı etkileyen başlıklar basında uzun bir süre yer almıştır.

Şimdi de, Ereğli Demir-Çelik tesislerinin üreteceği “malların ne kadar çeşitli ve önemli endüstri alanlarında yan mamul olarak kullanılacağını” görelim.

“1 — Çelik levhalar; gemi, vagon, kamyon, hububat siloları gibi, yapımında,

2 — Dekape saçlar; buzdolabı, çamaşır makinası, mutfak levazımı, her türlü çelik mobilya ve büro malzemesi yapımında,

3 — Soğuk hadedenmiş saçlar; otobüs, otomobil, kamyon karosörü, buzdolabı, çamaşır makinası, düz ve oluklu sac yapımında,

4 — Boru bandı; petrol, su ve gaz borusu yapımında,

5 — Elektronik teneke; Her çeşit konserve kutusu, yağ ve gaz tenekesi ile her türlü madeni kap yapımında.

Bu ürünlerin yanı sıra, önemli ölçüde, çeşitli yan ürünler de elde edilecektir.”²⁷

4 Nisan 1964 tarihli *Akis* Dergisinin baş yazısındaki şu sözlere ne demeli:

“Amerika'nın sadık bir müttefiki olarak işin başından itibaren her hareketimizi ve her niyetimizi Washington hükümetine söyledik, onu hiçbir süprizle karşı karşıya bırakmadık... Amerika'nın tavsiyelerini dikkatlice kaale aldık. Bir Anglo-Amerikan teklifi getirildiğinde, görüşümüze uymayan önemli noktalar olduğu halde mutabakatımızı bildirdik.”

Böyle bir bağlılık, böyle aydınca mahcubiyetlik, doğal olarak, emperyalist çıkarları gözetecek ve ülke yararına değil zararına bir düşünceyi besleyecektir.

Halka yansıtılan Ereğli yolsuzluklarına karşın Şirket, basın yoluyla masum olduklarını, yalan ve iftira karşısın-

²⁵ Bkz: Ayrıntılı bilgi için, “Ereğli Çelik Resalet”, YÖN, Yıl: I, Sayı: 27, 20 Haziran 1963, s. 13.

²⁶ Bkz: Ayrıntılı bilgi için, YÖN, 25 Aralık 1964, Yıl: 4, S. 91, s. 4, 5.

²⁷ Bkz: Ayrıntılı bilgi için, YÖN, 9 Ekim 1964, Yıl: 3, S. 89, s. 12, 13.

da bulduklarını duyuruyorlardı.

"Mamullerimizin piyasaya intikal ettiği bugünlerde, muayyen birkaç yayın organında bir süredir Şirketimiz aleyhine girişilen yıkıcı hücumlar şiddetini artırmış ve asla herhangi bir 'mutlu azınlığı' değil, fakat doğrudan doğruya *Devletimizin* ve *Milletimizin* öz malı, *millî bir müessese* vasfına haiz bulunan şirketimizin millî ve milletlerarası malî, ticarî ve sınaî itibarının tahribine yönelmiştir."²⁸

Şirket yetkililerinin kamuya duyurdukları "gerçekleri" de; "Şirketimiz, kanun ve milletlerarası anlaşmalarla tesbit edilen hukukî statüsü itibariyle, *özel sektöre dahil* bir müessesedir.", "450 milyonluk suistimal", "bazı mütahitlerin (Süleyman Demirel) Şirket aleyhine himaye gördükleri", "... şahsı için bayilik teşkilâtı kurulup başbayilikten birinin İdare Meclisi Başkanı Daniş Koper'in olduğu bir şirkete, diğerinin de Başkan Vehbi Koç'a verildiği", Şirket'in "tamamen kontrolsüz olup millet parasını israf eylediği şayiaları", "serapa yalandır" diye kendilerini, inandırıcı olmayan bir biçimde, savunmaya çalışmaktadırlar. Ama, bir yandan da, dönemin Sanayi Bakanı Muammer Erten, İzmir'te yaptığı bir basın toplantısında, övüne övüne "Ereğli Demir-Çelik, özel sektörün bir şaheseridir"²⁹ diyerek, hükümetin özel sektörle iç içe olduğunu da, böylece, vurguluyordu.

Ayrıca, Mecliste Ereğli Demir-Çelik A.Ş. hakkındaki çeşitli yolsuzlukları açıklayan Meclis Araştırma Komisyonu kurulmuş ve daha sonra ayrıntılı bir rapor hazırlayarak, söylenenlerin, yazılanların doğru olduğunu ortaya koymuşlardır.³⁰

Şimdi de, TV'de yayımlanan röportajları okuyalım ve fabrikayı daha yakından tanıyalım:

Bahkçılar;

"Hayatımızı Demir-Çelik'in döktüğü artıklarla denize daldır çıkarmakla kazanıyoruz. Balıkçılık da yapıyoruz. Balık ... olmadığı zamanlar çelik parçaları falan topluyoruz.

²⁸ Bkz: Ayrıntılı bilgi için, YÖN, 8 Ocak 1965, Yıl: 4, S. 93, s. 84.

²⁹ Bkz: Ayrıntılı bilgi için, YÖN, 22 Ocak 1965, Yıl: 4, S. 95, s. 1.

³⁰ Bkz: Ayrıntılı bilgi için, YÖN, 23 Temmuz 1965, Yıl: 4, s. 120-121.

(Fabrikadan denize dökülen üretim artığı, işe yaramaz cürfları çıkarıp tekrar fabrikaya satıyorlar.) Bunlar, zamanla, birikiyor... dalgalarla temizleniyor. Biz de bunları çıkarınca... millî servet tabii, orda kalmasın. Fabrika da göz yumuyor buna.

Bunlar, demirle pislik arasında bişe... Fakat bunları değerlendiren daha gelişmiş, herhalde durumlar var ki, bunlar para yapıyor. Biz de memleket çocuğu olduğumuzdan, bunları alıyoruz. Elimizden geldiği kadar değerlendirmek davası içindeyiz ... ufak esnafın da potasında, memleketimize yararlı bir şekilde, bunların işlenebileceği ... meydana dadır."

Sanayici ve Armatör, İrfan Erdem:

"... Karadeniz Ereğlisi'nde üç sene önce kurduğumuz bu tersanede, bugüne kadar 5 adet gemi yaptık. Bunlardan üçü seferde çalışan gemilerdir. İki de kızakta ... geminin inşasının temel hammaddesi olarak çeliğe dayalı bir sanayii kolu olduğu için, 3.500 deplektonluk geminin inşasına başladığımız dönemdeki Demir-Çelik idarecilerine ve yetkililerine iletmemize rağmen çelik almamız mümkün olmadı. Gemi inşa edeceğimiz için... Çekoslovakya'dan çelik kısmını getirdik ve devletin de takribi 330 bin doları, o zamanın parasıyla, dışarıya transfer oldu. Devletin ulusal denizcilik politikası içinde, yüzde yüz üretime katkısı olan gemi inşaa sanayii için, çelik hammadde sorununu, problemlerini mutlaka halletmesi gerekir.

Demir-çelik fabrikalarında bulamadığımız bazı kalem malzemelerin, bu şartlar içinde, piyasadan, tüccardan bulmak mümkün oluyor. Devletin bu işe el atarak, bilhassa tersanelere ve gemi inşa sanayiinin çelik ihtiyacının süratle karşılanması, ulusal politikamız bakımından çok yararlı olacaktır kanısındayız."

Ereğli Demir Çelik Tesisleri Malî İşler Genel Müdür Yardımcısı:

"Kuruluşunda ve onu izleyen yıllarda bir Amerikan demir şirketinin sermayemizde %16,5 oranında bir iştiraki olmuşsa da 1976-1977 yıllarında bu yabancı sermaye Türk

özel sektörüne devredilmiştir. Bu durumda, bugün için, Şirketimizin sermaye yapısı şöyledir: Türk Demir-Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve Sümerbank Genel Müdürlüğü %51 oranında sermayemize sahip olmaktadırlar. Sermayenin %29'u Bankalar, Sigorta Şirketleri, bunlara bağlı sandıklar vakıf niteliğindeki kuruluşlara ait bulunmakta, bakiyenin %25'i ise Türk özel sektörünüdür. Bu durumda, bugün için, yabancı sermayenin sermayemizdeki payı sadece %1,5 oranındadır. Bu yabancı murakabe olarak nitelendirilen tabir bizim için bağımsız murakabedir. Bunun amacı uluslararası ilişkileri olan bütün şirketler ki, şirketimizin de ilişkisi vardır, yabancı kreditoörlere yıllık faaliyet raporlarımızı okuyan kimselere belli standartlar içerisinde bir fikir vermek ve malî tabloların neticelerinin herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmasını amaçlayan bir uygulamadır. Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi'ni ulusal bir şirket olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır."

Bir Makina Mühendisi:

"Yeni yönetime başlayan sıcak haddehane oldukça yüksek kapasiteye sahip olmasına rağmen, üretimin sürdürebilmesi için, özellikle, yedek parça yönünden dar boğazdadır. Örneğin, beş lira büyüklüğündeki bir tayişler ismi verilen yedek parçanın olmaması, bobin sarıcıların çalışmasını durdurup ve üretimin tamamen sıfıra inmesine neden olabilir. Parça, kendisi pahalı olmasına rağmen, temininde pek çok güçlük bulunmasına rağmen, parçanın bulunulmamasından dolayı üretimin de durması, parçanın maliyetini bize çok fazla masraflara ve üretimin tamamen sıfıra inmesine neden olabilecek boyuttadır. Mesela; ayrıca diğer ana üretim unsurlarından birisi, şerit atölyesinde giyorki diye isimlendirilen bir elektrikli parçanın ... şu anda eldeki yedekleri hemen hemen sıfıra düşmüş durumdadır. Bu yedeğin de yine temin edilmesi tamamen dışa bağımlı olduğu için ... zamanında temin edilememesi halinde, tekrar üretimin durma ihtimali oldukça kuvvetlidir."

Karabük Belediye Başkanı Sabahattin Oral:

"Çelikhanede muamele gören bir takım demir cevherinin sokağa atıldığı ve geri alındığı bir vakıadır. Demir-

çelik sahalarında kurulmuş, demir çeliğin bundan önceki yöneticileri tarafından desteklenmiş ... bir özel şirketin tesisleri vardır. Bu tesisler, sadece, çelikhane cürufunun demir cevherinin çelik olarak klape dediğimiz maddeyi dışarı atıp bu büyük parçaları kırmadan başka bir özelliği ve önemi olmayan, bu, özel sektör, bu özel şirketin, hâlâ ne amaçla ve ne maksatla tutulduğu bilinmemekte.."

Özel Sektörün (Germantaş)'ın Ustabaşısı:

"Burası Oğuz Germaner'e aittir. Skal kırma ve temizleme... Skal dediğimiz madeni topraktan ayırma... elimizdeki malzeme olan 6 tonluk bir bilya ile kırıp curufu dışarıya atıp çeliği Demir-Çeliğe veriyoruz ... kilo başına ... fabrika bize ... 50 kuruş ödüyor. Günde, biz, 70 ton ile 80 ton arasında ... skal ... gönderiyoruz."

İşçi Fikret Gökçe:

"Karabük Demir-Çelik ülkemiz ekonomisinin temel taşlarından birisidir. ... Bugün, Karabük'ün 12.000 işçisi canla başla çalışmakta, 1.600 C° sıcakta, gece gündüz demeden, kışın, yazın ateşin kavurduğu bedenleriyle ateş karşısında, yağ gibi akan, fokurdayan mayi madenden 3 tonluk kızıl küllerle alay edercesine ülkemizin kalkınması, ekonomik bağımsızlığı için adeta bir savaş vermektedir. Karabük'ün yılda 600.000 ton üretimi vardır. Ve Karabük'te iki cins insan vardır; Canı pahasına, zor koşullar altında para kazananlar ve bir takım vergi oyunlarıyla, yasal boşluklarla ve hileli yöntemlerle kolay para kazananlar. Bu ikinciler demirin nasıl çelik olduğunu bilmeden, ateşin sıcaklığını duymadan, gece vardiyasının uykusuzluğunu tatmadan, lüks yazıhanelerinde aracılık, komisyonculuk yaparak, bir telefonla milyonlar kazananlar Karabük'te. Çeliği üreten işçi bürokratik engellemeler sonucu kendi ürettiği çelikten bir kilogram alamazken, bu ikinciler, yüzlerce ton çeliği sevkederler Anadolu'ya. Satarlar, devrederler %100, %200 kârlarla. Biz işçiler olarak devletimizin bu sömürüye artık son vermesini, işletmelerimizin zarar eder durumdan kurtarılmasını ve işçinin sırtından milyonlar kazanan kişilerin sömürülerine son verilmesini istiyoruz... Zongul-

dağ'da şehrin içinden geçen bir kara dere vardır. Bu kara dere Zonguldak işçisinin, Karabük işçisinin, Ereğli işçisinin, belki bir yerde, kara talihini simgeler. Ozanın dediği gibi; Zonguldak'ın siyah akar deresi / Yüz karası değil kamür karası / Böyle kazanılır ekmek parası."

Karabük Belediye Başkanı Sabahattin Oral:

"Devletin elinde üretilip birtakım işyerlerinde şekillendirilerek dağıtılan demirin, gerek ekonomiye olan katkısı, gerek halka olan intikali yönünde bazı bozuk yanlar vardır. İşyerlerinin... Karabük'te 40, Türkiye'de... 120 kadardır. Ekonomiye ne vermektedirler, tüketim olarak Türk ekonomisinden ne almaktadırlar, işçi sorununa ne getirmektedirler, ne götürmektedirler... Bu 40 haddehane Demir-Çeliğin ürettiği işlenmeye hazır inşaat sektörünün gerektirdiği, gereksinme duyduğu, yuvarlak demir üreten ... iş yerleridir. Bu yerlerde... kütük halinde üretilen demir şekillendirilerek 6 mm.'den 20 mm.'ye kadar yuvarlak demir imali yapılmaktadır. Ancak bu haddehaneler aldıkları kütük demiri, çok basit, kendilerine göre çok ucuz, ama ekonomiye göre çok pahalı şekilde biçimleyerek geri vermektedirler. Karabük'te 37.000.000 kilowat/saat elektrik alırsız, biz, Türkiye Elektrik Kurumundan. Bunun yaklaşık 25.000.000 kilowat/saatini, yılda, bu sektör tüketir."

ERDEMİR Genel Müdürü A. Refik Oral:

"... Memleketimizde tüketimi üretiminden fazla olan mallar için bir karaborsa teessüs etmektedir. Demirde de durum böyledir. Genel Müdürlüğümüzce tesislerimizin kuruluş kapasitesinin azamisine yakın bir seviyede üretim yapılması sağlanmaktadır. Ancak böylelikle memleketimiz ihtiyacının %70'i karşılanabilmektedir. %30 seviyesinde bir dışalım gereksinimi vardır. Hükümetimiz üretimi kısmamak için koklaşabilir taşkömürünün ithaline öncelik tanıdığı halde, haklı olarak, döviz darboğazı nedeniyle, demir ithaline öncelik tanınmaktadır. Sadece Dünya Bankası kredisıyla, çeşitli ülkelerden ve mal mübadelesi yoluyla Rusya'dan ve Macaristan'dan bir miktar demir ithali yapmaktayız. Açığımızı yatırımlara öncelik vererek tasarrufla ka-

patmamız zorunlu bulunmaktadır. Memleketimizde ikili fiyat uygulaması önlenememektedir. Bizim ürettiğimiz demir için hükümetçe fiyat tesbiti yapıldığı halde, ark ocakları vasıtasıyla özel sektörün ürettiği demirin fiyatı tesbit edilememektedir. Böylece piyasada ikili fiyat uygulaması sürüp gitmektedir. Büyük miktarda üretimi, dağıtımı ve ithali devlet elinde bulunan demirin eskisinden daha fazla serbest ticaret malı olarak görünümü karaborsayı doğuran amillerden biri olduğu kanaatindeyim."

Safranbolu Belediye Başkanı Kızıltan Ulukavak:

"Sanayorum kanununun kökeninde Türkiye'deki demir çelik sanayiinin tutarsızlığı ve çelişkileri yatmaktadır."

Yüksek Fırın İşçisi:

"Biz üç vardiya olarak, gece gündüz, bu ürettiğimiz demirin tozunu, ateşini, velhasıl herşeyini çeken, bizler, Demir-Çelik fabrikalarında devletin koymuş olduğu fiyatla demiri alamıyoruz. Dışardan 25-30 TL gibi bir parayla, karaborsa almak mecburiyetinde kalıyoruz."

Safranbolu Belediye Başkanı Kızıltan Ulukavak:

"Bir sanayi kolunda devlet ya A'dan Z'ye vardır, her aşamada bu sanayiinin bütün teknolojik aşamalarında devlet faaliyettedir veya özel sektör faaliyettedir. Bugün Karabük'te, Safranbolu'da olan şudur; Devlet demir cevherini topraktan çıkarmaktadır. Belirli teknolojik ameliyelerle, kimyasal ameliyelerle demir haline getirmektedir, kütük haline getirmektedir. İşte bu aşamada haddecilere buyurun bunu yuvarlak ya da profil haline getirin denilmektedir. Böylece haddeciler demir sanayiinin kaymağını yutmaktadırlar. Zahmetini devlet çekmektedir... bu haddehanelerde demirin dağıtımı ve piyasa satışı devlet tarafından kontrol edilmekte, fiyat farkının da devlete vergisini vermemektedirler. Bu konuda devletin mutlaka, eğer, demir sanayii, demir çelik üretimini devlet tekeline alacaksa, A'dan Z'ye kadar bütün safhalarda devlet olmalıdır."

İSKENDERUN DEMİR ÇELİK TESİSLERİ

"... Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dün (24.3.1967)

Moskova'da imzalanan bir Ticaret Anlaşması uyarınca Sovyetler Birliği, yıllık kapasitesi 1 milyon ton olan bir çelik tesisinin inşasında Türkiye'ye yardım edecektir."³¹

İskenderun 3. demir-çelik tesisleri 28 Aralık 1978 pazar günü, düzenlenen bir törenle, Türk ve Sovyetler Birliği Başkanları tarafından, fırın şalterinin birlikte çekilmesiyle açılır. 8 yıllık bir inşaat döneminde, 9 milyar 614 milyon lira harcanarak, yalnızca birinci fırını tamamlanan İskenderun Demir-Çelik tesislerinin açılışında Kosigin; "... ekonomik işbirliğinin gelişebilmesi için ülkeler arasında, hele sosyal düzenleri farklı ülkeler arasında gerginliğin kaldırılması, görev anlayışının pekişmesine yardımcı olmakla gerçekleşir" sözlerinin ardından Başbakan Süleyman Demirel de şöyle konuşur; "5 yıl önce kum yığınları üstüne atığımız temel, bugün tamamlandı, fabrika üretime geçti, Kosigin'e teşekkür ediyorum. Bu büyük eserde ismi yer edecektir. 4,5 ve 6. çelik fabrikası olacaktır. Türk işçilerine sesleniyorum. Bunu yaptınız, yenilerini yapacaksınız, daha çoğunu yapacaksınız. Türk-Sovyet hududunu da dostluk ve işbirliği hududu yapacağız. ... Darısı yeni ve büyük fabrikaların başına".³²

Türk ekonomistlerine göre, İskenderun tesisleri, ülke için büyük önem taşıyor. Bu tesisler, Türkiye'nin çelik üretimini iki katına çıkarmakta ve bu dalda da en büyük işletme sıfatına sahip olmaktadır. Fabrika, Türkiye ekonomisine yılda 6 milyar Türk lirası gelir sağlamaktadır. "Ayrıca, bu işletme, yalnız kendi ülkesinde değil, Batıdaki ciddi bunalım ve üretim düşmesi nedeniyle dış ülkelerde iş bulamayan on binlerce Türkiye'deki işçiye de çalışma olanağı sağlamış bulunmaktadır."³³

OLAYLARIN GERİSİ

1964 yılında, Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sonunda Kosigin şu sözleri söylüyordu: "... ülkelerimiz arasındaki ekonomik işbirliği gelişebilir." O günlerde, İskenderun'u ziyaret eden Başbakan Demirel'e AP İskenderun teşkilâtı yö-

neticileri CHP'ye karşı güçlenebilmek için, buraya, bir "tesis" in kurulmasını önerirler.

Parti teşkilâtının istemiyle Kosigin'in önerisi denk düşüğünden Sovyetler Birliği ile "siyasi bir tercih" sonucu Demirel, Demir-Çelik tesislerinin kurulmasını ister.

Hammaddesi Zonguldak ile Divriği'den gelecek olan tesisin temeli, İskenderun kentinin kuzeyinde Payos ile Sarıseki arasındaki 15 milyon km. karelik bir alan, bu amaçla, kamulaştırılır. Tesislerin kurulabilmesi için 14.900.000 metreküp toprak harfiyatı yapılmıştır.

İskenderun tesislerinin "işletme projesi" Leningrad Proje Enstitüsünce hazırlanmış, ilk araştırmalardan başlayarak, yapım-montaj çalışmalarının tamamlanması ve kombinenin temel tesislerinin işletmeye hazırlanmasıyla gerçekleştirilen projede Türk mühendis ve işçileriyle Sovyet mühendisleri birlikte olmuşlardır.

İskenderun Demir ve Çelik entegre tesislerine ilişkin mukavele 10.10.1969 tarihinde imzalanmış ve ilk etapta 1 milyon ton mayi maden üretmesi planlanmış, tesisin temeli de 3.10.1970'te atılmıştır. Tesis kapasitesinin daha sonra 2.2 milyon ton/yıl tesis için gerekli mukaveleler Türk-Sovyet hükümetlerince onaylanarak çalışmalara başlamış, bu arada Sovyetler Birliği'nden 4 milyar 143 milyon lira, malzeme, makine ve teçhizat bedeli olarak kredi alınmış, 5 milyar 471 milyon lira da iç yatırım olarak Türkiye tarafından finanse edilmiştir."³⁴

İSDEMİR'in üretim kapasitesi de şöyledir:

Yılda 300.000 ton kütük, 300.000 ton hafif profil, 405.000 ton granüle curuf, 134.000 ton pik, 132.000 ton piyasaya satılacak kok, 59.000 ton katran, 12.620 ton benzol, 12.106 ton amonyum sülfat, 1.520 ton toluol, 490 ton tenol, 220 ton Solventer, 196 ton kslol. Ve fabrikanın yıllık üretimi 6 milyar lira olacaktır.

Fabrikaya gerekli hammaddeler de şöyle sıralanıyor; yılda 2 milyar TL hammadde ve enerjiye gereksinimi olan tesisler için;

Yılda 1.981.000 ton cevher, 1.680.000 ton kömür, 443.000

³¹ Bkz: *Cumhuriyet*, 26 Mart 1967, s. 1.

³² Bkz: *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1976, s. 1-9.

³³ Bkz: *Sovyet Gözüyle Türkiye-SSCB İlişkileri*, Yar Yayınları, İstanbul, Aralık 1979, s. 23.

³⁴ Turgut Güngör, "İSDEMİR'İN ÖYKÜSÜ - 2", *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1975, s. 7.

ton kireç taşı, 146.000 ton dolomit, 98.000 ton fuel-oil, 96.000 ton hurda, 33.000 ton manganez, 10.000 ton boksit, 9.970 ton sülfürik asit, 5.300 ton ferro-mangan, 2.100 ton ferro-silis, 2.000 ton fluspat, 226.000 kw/saat enerji satın alınacaktır.

Bu arada demir cevheri ile maden kömürü Divriğ ve Zonguldak'tan getirilecek, üretim ve ulaşım gereksinimini 2.000 ton fluspat, 26.000 kw/saat enerji satın alınacaktır.

Fabrikada her biri 1.386 m³ hacminde olan 24 yüksek fırının yılda 1.100.000 ton mayi maden üretmesi projelendirilmiştir. Yüksek fırınların 1 numaralısına "Cemile", 2 numaralısına "Ayfer" adı verilmiştir.

Ayrıca bir yığın iç teknik ayrıntı ile donatılmış olan İSDEMİR tesislerinin kuruluş öyküsü böyle. Bugüne gelindiğinde, iktidarlar buralarda, siyasî atlarını koşturmaya başlamışlar ve vasıfsız bir yığın elemanı, siyasî amaçlarla, tesislere doldurarak faşizme hizmet etmişlerdir. Şimdi de, röportajlarla, bunun öyküsünü okuyalım:

İSDEMİR Sosyal Hizmetler Md. C. Cahit Farsakoğlu:

"— İSDEMİR'de önemli sorunlardan birisi de, geçmişte yapılan usulsüz kadro dağıtım sorunudur... Örnek; Haddehane İşletme Müdürlüğünde soğuk demir ustabaşılığı kadrosu, ... yetenek istemeyen bir işle görevlendirilmiş bir kişiye verilmiştir... Bir milyon ton kapasite için işletme birimlerinde çalışması gereken toplam personel sayısı 7.681'dir. Oysa şu anda yapım birimleri dışında toplam 16.000 işçi çalışmaktadır. Ana üretim birimlerinde kalifiye olmayan, eğitilmesi gerçekten zor, yetersiz personel bulunmaktadır. Önceki dönemlerde fabrikaya doldurulan çok sayıda faşist militan, bugün üretimin artırılmasının önünde büyük bir engel olarak dururken, diğer yanda, çalışanların can güvenliği de tehdit edilmektedir... Bunlardan 900 kişinin viziteye çıktığı halde üretimin arttığını gördük. Bunlar, demek oluyor ki, burada çalışanların sırtından geçinmektedir ... işyerinde birtakım baskılara maruz kalyoruz. Örneğin; iş yerinde daha önce örgütlenen mevcut sendika (MİSK'e bağlı ÇELİK-İŞ) eliyle yönlendirilen işçilerin bir kısmı, bize trenlerde kurşun sıkılmaktadır. İki işçi kardeşimiz öldürülmüştür. Bunun dışında, *Anayasa Mahkemesini*

bombalamaya gidenler, Adana Belediye Başkanını öldürmeye gidenler, TARIŞ Genel Müdürünü öldürmeye gidenler burdan gitmiştir. Bunların, kesinlikle, işçilikle bir ilgisi yoktur. İkinci yüksek fırın Ayfer hizmete girdiği sırada, bunlar, ünitemizde 900 kişi viziteye çıkmak suretiyle üretimi engellemeye çalışmışlarsa da, aynı gün burada üretim rekoru kırılmıştır..."

İSDEMİR'de TMMOB İşyeri Temsilcisi, Mühendis:

"... İSDEMİR bir yandan ihaleye uygun olarak inşaat çeliği üretirken, diğer yandan, yıllık üretimin üçte birini özel haddehanelere işlenmek üzere vermektedir. Yani, *üretilen ürünler, gerçekten sanayileşmeyi sağlayacak nitelikli çelikler değilken, piyasaya verilen kütük ile İSDEMİR devlet eliyle fert zengin etmenin bir aracı durumundadır.* Üretilen ürünlerin yeterli biçimde dağıtılmayışı ise olayın bir başka yönüdür."

İSDEMİR İşletme Müdürü Aykut Deren:

"... Üretimimizi kısıtlayan belirli etkenler var. Bu etkenlerden başkası; bizim için, ikinci yüksek fırının bir buçuk yıl gibi uzun bir süre işletmeye alınmaması idi. En başlıca sorunumuz. Ve bu işletmeye alınmamasının iki nedeni vardı; bunlardan birincisi enerji sorunu, ikincisi ise kömür temin edilmek meselesiydi..."

... Bir büyük darboğazımız... Her türlü gereksinmesi yurt içinden karşılanabildiği halde, refrakter (ateş tuğlası) sorununa, bugün, yeteri kadar eğilinmemiş bulunmaktadır. Ve biz şu anda çelikhanede çok daha fazlasını üretebilme imkânına ulaştığımız halde, refrakter darboğazını aşamadığımız için, dışardan ithal edemediğimiz için, refrakter konusu yüzünden üretimimiz sınırlı kalmaktadır."

İSDEMİR Sosyal Hizmetler Müdürü C. Cahit Fasaçoğlu:

"... İSDEMİR'de toplu taşımacılık uzun yıllardan beri ihmal edilegelmiş, bazı kişilerin şehirlerarası trafikte iş yapamayacak durumdaki otobüslerini, ortalama, 50-60 bin lira aylık ücretle, kuruluşumuza kiralamıştır. Oysa, döviz girdisinin tamamına yakın bir bölümünü petrole yatıran ülkemizde, kitle taşımacılığının önemi ortadır. Bugün veri-

ten uğraşlar sonucu, 2658 metre demiryolu döşemekle, taşımacılık da tren taşımacılığına önem kazandırılacak, böylece müessesemize yılda üçyüz milyon lira gibi bir değer parasal olarak kazandırılacaktır ... cevher taşımacılığı ki, şu anda, en büyük dar boğazlardan birini oluşturmaktadır. 1 milyon ton için 6000 ton cevherin her gün İSDEMİR'e nakledilmesi gerekmektedir. Ve İSDEMİR'e nakledilmesi gereken bu cevherin fabrikamıza ulaştırılması, Devlet Demiryollarının imkânlarıyla gerçekleştirilecek durumdadır. Karayolu taşımacılığı, bugün içinde bulunduğumuz ekonomik darboğaza getiren bir taşımacılık olduğuna göre, ısrarla demiryolu taşımacılığına yönelmemiz gerekmektedir. Ayrıca kömür taşımacılığında büyük bir dar boğaz içerisindeyiz. Denizcilik Bankası deniz nakliyatında gerekli aşamaya ulaşması, taşıma tonajını arttırması, bu arada da, Zonguldak limanının büyük gemilerin yanaşabileceği şekilde tevsi edilmesi mutlak surette gerekmektedir. *Eğer yeteri kadar cevher taşıyamayacaksa, yeteri kadar kömür nakledeemeyeceksek, yeteri kadar enerjimiz olmayacaksa, o zaman 6 milyon ton, 7 milyon ton kapasiteli yatırımları gerçekleştirmenin de bir önemi olmayacaktır.*"

Yukarıdaki röportajlar demir-çelik sanayiimizin içinde bulunduğu durumu çok iyi göstermektedir. İşletmelerde çalışanlar, işçiler, mühendisler, yöneticiler, üretim düşüklüğünü, hammadde sorununu vb. bir yığın sorunu günlük olarak karşılaştıkları biçimde anlattılar.

S O N U Ç

"Görünüm" programında Demir-Çelik adlı yapımının bu akşam ikinci bölümünü izleyeceğiz. Programın bu bölümünde İskenderun Demir-Çelik İşletmeleri tanıtıldı. Ülkemizin Demir ve Çelik sorunu ele alınıyor, ayrıca çelik üretimini etkileyen ve yönlendiren politika üzerinde de duruluyor."

Eleştiri:

"Bu programı izlemenizi özellikle öğütleriz. Aslında Türkiye'nin kalbi sayılabilecek bazı kuruluşlar vardır. Bunlardan en önemlisi İSDEMİR, 2 milyon ton üretim kapasite-

sine ulaşması öngörülen bir dev kuruluştur. Bir kent gibidir. Görünüm programı gerçekçi bir yaklaşımla geliyor ve üretim politikasını inceliyor. Bu sorunlara halk olarak yakından bakmamızı sağlayan böyle programlar ekranın vazgeçilmez konukları olmalıdır."³⁵

"TRT'de bundan bir süre önce 'Demir-Çelik' adı altında bir dizi program başlatılmış ve ilki gösterilmişti. İkincisinin ve üst tarafının yayından kaldırıldığını basından okudum. İsbet edilmiştir. Demek TRT'miz zaman zaman "İsbetli" kararlar alabiliyormuş... Tebrikler.

Demir-Çelik serisinin ilkinin seyrettiğim sırada içimin nasıl 'karardığını' anlatabilecek kelime bulamıyorum. Şaştım, hayretler içinde kaldım. Yeise düştüm.

Ne bekler seyirci 'Demir-Çelik' denilince?, ... Bir yüksek fırın nedir, ne demektir? Bir 'Çelikhane' nasıl bir yerdir? Çelik yapım usulleri nedir? Çelikhaneler nasıl çalışır?

Haddehaneler kaç çeşittir?, neyi nasıl üretir? Ve bundan ötesinde, Demir-Çelik Sanayiinin kapılarından çıkan 'Yarı Mamul' mallar, genellikle hangi imalat kollarında nasıl işlenir? Ne kılığa ve nasıl sokulur?

Daha 'Besmelesini' çekerken, kaba-saba bir propaganda... 22 Nisan 1960 tarihindeki ilk İdare Meclisi toplantısında tayin edilen ilk iki memurdan biri olduğum ve işletmeye geçişinin üçüncü senesi sonuna kadar tam sekiz yıl boyunca baş hukuk müşavirliği yaptığım Ereğli, Demir-Çelik yerin dibine batırılmakla program başladı... Bu fevkalâde 'Entegre tesis' dışa bağımlı mı? ... Acaba neresinden 'bağımlı'? Sermaye bölüşülmesinin hemen hemen yüzde yüzü milli ... 'yabancı kontrolünde' mi? kim, hangi yabancı, nesini kontrol eder mi? acaba?...

"Ereğli, 'yabancı sermaye' ile kurulmuş ... 'yabancı sermaye' değil, 'yabancı kredi' ve Türk parasıyla ... Kurulduğu tarihte, Türkiye'nin her yıl 'yassı mamul' için dışarıya ödediği yaklaşık 50-60 milyon dolara karşılık 150 milyon dolar yabancı krediyle ... yani sadece üç yıllık ithalat bedeli karşılığı ile ... bu mu 'Suç'?...

"Ya 'Karabük' hakkında söylenenler? ... Eline kağıt

³⁵ *Hürriyet*, 23 Kasım 1979, s. 8.

verip birini çıkardılar. İşçiler, Ereğli'de, Karabük'te 'çalışıyorlarmış' da ürettikleri levhalardan, yuvarlak demirlerden 'satın alamıyorlarmış'. Fabrikada işçi misin, yoksa dışarda demir tüccarı mısın, yoksa imalatçı mı? Apartmanlar, siteler, 'yeni kentler' mi inşa ediyordun da demir bulamıyorsun? İmalat üzerinden komisyon mu versinler?"

"Kışkırtma efendi! gizleme! ... Saklama! ... Karabük'ü, onun yöneticilerinden soracak yerde, kalkıp da iki kasaba Belediye Başkanından sorma!..."³⁶

Demir-Çelik sorununa eğilince bir çok yerden, farklı sesler çıkıyor. Herkes hizmet ettiği yerin hakkını koruma kavgasında Türk halkının sırtından kazandıkları "imtiyazların" elden gitme korkusunu yenmeye çalışıyorlar.

Şimdi de MHP yanlısı *Yeni Karabük* gazetesinde olayın yansımasını izleyelim.

"KANİAD (Karabük Nakliyeciler ve İşadamları Derneği) Birinci Genel Kurulunda ... Divan başkanı Yüksel Erkal 'Karabük işadamları ve sanayicilerine karşı yapılan bu yayın rejime karşıdır' dedi '— esef ve üzüntü ile karşılıyoruz', 'şunu açıkça belirtmek isterim ki, Türkiye'nin en namuslu esnafı Karabük'tedir."

Demokrasi ile idare edilen ülkelerde özel sektörün etkinliği ortadadır. Bunu inkâr edersek binlerce aile sokakta aç kalır. Bunun örneğini Karabük'te gördük. Bir çok haddehane iki yıldır devletten kütük alamadı ve işçilerini uyardı. Belediye başkanının demir-çelik sanayicileri hakkında yaptığı konuşma da çok üzücüdür."³⁷

Karabük özel sektör haddeciler Derneği Başkanı Av. Mehmet Sürman "Devletin en güçlü yayın organı TRT müzik ve eğlenceye gösterdiği hassasiyetin bir bölümünü de haddeci sanayicilerine gösterse, ekonomiye en büyük katkısı olan haddecinin ana meselelerini kamuoyu gerçeklerle öğrenbilme imkânını bulur.

İki yıldır haddeciler devletten isteyerek kütük alamamış ve bir çok meslektaşımız haddesini durdurmuş ve yüzlerce işçinin işine son verirken vicdan azabı çekmiştir.

³⁶ Mukbil Özyörük, *Karar Sizin*, Tercüman, 27 Kasım 1979, s. 6.

³⁷ *Yeni Karabük*, 19 Kasım 1979, s. 1, 4.

İmkânı olan meslektaşlarımız yurt dışından kütük ithal etmeye kalktığında karşılımlarına çeşitli engeller çıkarıldı. Şimdi DÇ'nin verdiği kütüğü işleyip DÇ'ye veriyoruz. Bunu da yapmanızdaki gaye binlerce hadde işçisinin kış ortasında perişan olmaması içindir. Ülkemizde işsizler ordusu olduğunu biliyoruz. Buna yenilerini eklemek istemiyorsak hazine çalışan, kurulmuş tesisleri hammadde yok diye kapamamalıyız.

Yeni hükümetin bu meseleye eğileceğini bekliyoruz. Ancak TRT'de konuya ciddiyetle eğilmeli ve haddecilerin meselelerini dile, gerçek yönüyle, getirmelidir."³⁸

"Vicdan"lar, kışta işçileri işten çıkarmaya elvermeyen ve "imkan olan meslektaşları"nın ülke ekonomisindeki sömürme görevlerini ve aşırı kâr hırslarını yenemeyen "haddeciler", "yeni hükümetten" oluk oluk para akıtacak kararlar almasını bekliyorlar.

Emperyalist ülkelerin ağır sanayi dalındaki sömürüsü ortadadır. Ülke bağımsızlaşmadan, ekonomik ilişkilerimiz bağımsızlaşamaz.

³⁸ *Yeni Karabük*, 27 Kasım 1979, s. 1, 4.

“FEUERBACH ÜZERİNE TEZLER”İN ANLAM VE ÖNEMİ

AUGUSTE CORNU

ÇEVİREN
KENAN SOMER

BRÜKSEL'DEKİ eğleşmesinin başlarında, Belçika hükümetine karşı kabul ettiği yükümlülük nedeniyle, Marx, devrimci etkinliğiyle, hepsi de diyalektik ve tarihsel maddeciliğe dayanan yeni bir dünya görüşünün hazırlanmasına yönelik teorik irdelemelerden daha az uğraştı.

Bu irdelemelerin konusu, özellikle, kapitalist sistemin *Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları*'ndaki eleştiri dolaşısıyla Paris'te uğraşmaya başlamış bulunduğu ekonomi politik idi. Marx bu irdelemelere, proletaryanın toplumsal durumu ve toplumun dönüşümündeki devrimci rolü üzerindeki doğru bir bilgiye, ancak bu sistemin derin bir çözümlemesiyle erişilebileceği inancıyla atılmıştı. Bu irdelemelerle, siyasa değgin irdelemelere girişmesinin bir nedeni de, 1845 yazı içinde yayınlanacak, *Siyasa ve ekonomi politiğin eleştirisi* başlıklı, iki ciltlik bir yapıt konusunda Brüksel'e hareketinin öngününde, 1 Şubat 1845 günü, Darmstadtlı yayıncı Leske ile imzalamış bulunduğu sözleşmeydi.¹

¹ Marx'ın 1845 şubatından haziranına, yani F. Engels'le birlikte İngiltere'ye

Temsili sistemin bir eleştirisi üzerine onbir maddelik bir şema taslağını da kuşkusuz bu kitap için yaptı. Modern burjuva devleti belirginleştiren şey, onun burjuva toplumun tersine kurulmuş olmasıdır. Toplumdan yalıtık devletin kurumları, mutlak bir nitelik kazanmıştır. Bundan da, kamusal yaşamın, toplumsal bir yaşamla, devlette toplanan siya-

gittiği zamana değin yaptığı okuma özetleri defterlerinden, ekonomi politika ve siyasal ve toplumsal sorunlarla ilgili olarak, şu yapıtları okuduğu sonucu çıkarıyor: bkz: M. E. G. A., I, t. 6, pp. 597. — NASSAU William Senior, *Principes fondamentaux de l'économie politique, tirés de leçons édités et inédites par le Comte Jean Arrivabene*, Paris 1836. — Henri STORCH, *Cours d'économie politique ou exposition des principes qui déterminent la prospérité des nations*, J. -B. SAY'ın açıklayıcı ve eleştirel notlarıyla, Paris 1823, t. 1-3. — Joseph PECCHIO (Comte), *Histoire de l'économie politique en Italie, on abrégé critique des économistes italiens*, başında bir girişle, M. Léonard GALLOIS tarafından italyancadan çevrilmiş, Paris 1830. — J. R. MAC CULLOCH, *Discours sur l'origine, les progrès, les objets particuliers et l'importance de l'économie politique*, G. PRÉVOST tarafından ingilizceden çevrilmiş, Genève-Paris 1825. — Charles GANILH, *Des systèmes d'économie politique: de leurs inconvénients, de leurs avantages et de la doctrine la plus favorable aux progrès de la richesse des nations*, Paris 1842, 2 vol. — Adolphe-Jérôme BLANQUI, *Histoire de l'économie politique*, Cours d'économie politique, Bruxelles, 1843. — Emile GIRARDIN, *Les machines*. — Charles BABBAGE, *Traité sur l'économie des machines et des manufactures*, Ed. BIDT tarafından çevrilmiş, Londres, 1833. — Andrew URE, *Philosophie des manufactures, ou économie industrielle de la fabrication du coton, de la laine, du lin et de la soie avec la description des diverses machines employées dans les ateliers anglais*, çevrilmiş ve sanayi üzerine daha önce yayınlanmamış bir bölüm eklenmiş, Bruxelles, 1836, 2 vol. — Jacob PEREIRE, *Leçons sur l'industrie et les finances, prononcées la salle de l'Athénée, suivies d'un projet de banque*, Paris 1832. — Pellegrino ROSSI, *Cours d'économie politique*, Bruxelles 1843. — Jean Charles Léonard SIMONDE DE SISMONTI, *Etudes sur l'économie politique*, Bruxelles, 1837, 2 vol. — Ramon de LA SAGRA, *De l'industrie cotonnière et des ouvriers en Catalogne*, *Journal des économistes*, Paris 1842, t. 2. — A. MOREAU DE JONNÈS, *Aperçus statistiques sur la vie civile et l'économie domestique des Romains au commencement du IVe siècle de notre ère*, *Journal des économistes*, Paris 1842, t. 3. — Louis-François-Bernard TRIDEN, *Essais sur les abus de l'agiotage, les moyens d'y obvier et les principes de bonne foi commerciale*, Bruxelles 1844. — François-Louis-Auguste FERRIER, *Du gouvernement considéré dans ses rapports avec le commerce*, Paris 1805. — Alexandre de LABORDE, *Le l'esprit d'association dans tous les intérêts de la communauté ou essai sur le complément du bien-être et de la richesse en France par le complément des institutions*, Paris 1818. — Théodore FIX, *De l'esprit progressif et de l'esprit de conservation en économie politique*, *Journal des économistes*, Paris 1842, t. 2. — F. VILLEGARDELLE, *Histoire des idées sociales avant la Révolution française, ou les socialistes modernes devancées et dépassés par les anciens penseurs et philosophes avec textes à l'appui*, Paris 1846. — Alban de VILLENEUVE-BARGEMONT, *Economie politique chrétienne, ou recherches sur la nature et les causes du paupérisme, en France et en Europe, et sur les moyens de le soulager et de le prévenir*, Bruxelles 1837. — C. -G. de CHAMBORANT, *Du paupérisme, ce qu'il était dans l'Antiquité, ce qu'il est de nos jours*, Paris 1842. — Eugène BURET, *De la misère des classes laborieuses en Angleterre et en France, cours d'économie politique*, Bruxelles 1843. — Louis SAY (de Nantes), *Principales causes de la richesse ou de la misère des peuples et des particuliers*, Paris 1818.

sal bir yaşam biçiminde bir ikiye bölünmesi sonucu çıkmıştır. Burjuvazinin kamu işlerinde oynadığı durmadan büyüyen rol nedeniyle, içinde yaşadığımız zamanda devleti belirginleştiren rejim, temsili rejimdir. Bu rejimin temelinde yatan başlıca haklar, özgürlükle eşitliklerdir. Görünüşte mutlak bir niteliğe sahip bulunan bu haklar, gerçekte, temsili rejim içinde, herkese verilmiş bulunan zenginleşme-özgürlüğüyle, bu hakkın kullanılmasında herkese tanınmış bulunan eşitliğe indirgenirler.

Temsili rejimin öbür ayırdedici özellikleri de, seçimler yoluyla halk temsiliyle, yasama erkiği, yürütme erkiği ve yargılama erkiği arasındaki ayırmadır. Gerçekte, bu üç erklik de, onları burjuvazinin hizmetine veren devlet tarafından uygulandığı için, bu ayırım yalnızca teorik ve aldatıcı bir ayırmadır. Bu temsili, burjuva rejimin karşısına, Marx ancak komünist bir devrimle kurulabilecek demokratik rejimi koyar.²

Ekonomi politik ve siyasa üzerine Marx tarafından tasarlanan yapıta hem teori ve hem de propaganda bakımından çok büyük bir değer veren Engels, mektuplarında, onu bu yapıtı hemen bitirmesi için sıkıştırıyordu.³ Ama Marx iyice hoşnut kalmadığı hiçbir şeyi yayınlamayacak bir yaratılıştan olduğundan, bu yapıtın tamamlanması durmadan ertelendi, öyle ki, yapıt elyazması durumunda kaldı.

Marx, kendi yeni maddeci dünya görüşünün hazırlanmasına özsel bir katkı oluşturan *Feuerbach üzerine tezlerini*, işte hepsi de bu yeni maddeci görüşün genişleme ve derinleşmesine yardımcı bulunan bu irdelemeler temeli üzerinde yazdı. Tezler, 1845 martına doğru, yani aşağı yukarı Engels'in *İngiltere'de işçi sınıfının durumu* üzerindeki kitabını tamamladığı sırada kaleme alındı; ancak 1888 yılında, Marx'ın bir not defterinde onları bulan Engels tarafından, *Feuerbach ve klasik Alman felsefesinin sonu* üzerindeki kitabının yeni bir baskısına ek olarak, *Feuerbach*

konusunda Marx başlığı altında yayınlandı.⁴

Engels, bu tezlerle, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin temel ilkelerinin ilk dışavurumu olarak çok büyük bir değer veriyordu: "Bu notlar, diye yazıyordu, bir daha gözden geçirilecek, kâğıt üzerine hemencecik karalanmış ve yayınlanması düşünülmeyen basit notlardır. Gene de, içinde yeni dünya görüşünün dahice taslağının sergilenmiş bulunduğu ilk belge olarak paha biçilmez bir değer taşırlar."⁵

Yalnızca Marx'ın Feuerbach felsefesi üzerine yaptığı eleştirel çözümlemeden çıkan belli bir sayıdaki sorunla ilgili olan *Feuerbach üzerine tezler*, özdeyişsel biçimleri altında, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin tam ve bağıntılı bir açıklamasını oluşturmazlar. Marx'ın, kendi yeni maddeci dünya görüşünün ilkelerini hazırlamaya başladığı *Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları* ile *Kutsal Aile* içinde erişmiş bulunduğu özsel sonuçların açındırma ve derinleştirilmesinin dışavurumudurlar ve, sanki, bu yapıtlarla *Alman İdeolojisi* arasında bir köprü oluştururlar.

Ekonomi Politik Felsefe Elyazmaları'nda Hegel'in idealist felsefenin eleştirisinden ve *Kutsal Aile*'de B. Bauer'inin eleştirisinden sonra, Marx bu tezlerde, Feuerbach maddeciliğinin yarı-metafizik niteliğine saldırıyordu. Tıpkı *Elyazmaları* ile *Kutsal Aile*'de kurgul (*spéculative*) felsefenin deyim yerindeyse karşıtı olarak, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin temel özelliklerini göstermeye başlamış bulunduğu gibi, bu *Tezler*'de de, Feuerbach maddeciliğinin tersine, bu maddeciliğin genel ilkelerini belirtiyordu.

Feuerbach felsefesinin, onun yarı-metafizik maddeciliğinin ve hümanizmasının bu yadsınmasının temeldeki nedeni, Feuerbach'ın, özel mülkiyetin korunup sürdürülmesine bağlı burjuva düşünür olarak, proletaryanın sınıflar savaşımına uyarlanmış devrimci bir teoriye ulaşmasının olanaksızlığıydı. Teorisi burjuva düşüncenin ulaşabildiği en yüksek dereceyi simgelemesine karşın, Feuerbach, kendi sı-

² Bkz: M. E. G. A., I, t. 6, p. 537: Burjuva toplum ve komünist devrim.

³ Bkz: Engels'ten Paris'teki Marx'a (Bannen, 20 Ocak 1845), M. E. W., t. 27, p. 16: "*Ekonomi politik* üzerindeki kitabımı, ondan iyice hoşnut değilsen bile, bitirmeye çalış. Hoşnut olup olmaman o denli önemli değil, kafalar hazır ve demiri tavında dövmemiz gerek... Bu nedenle, onu nisandan önce bitir... ve kendini hemen bastırarak biçimde ayarla".

⁴ Metin M. E. G. A., I, t. 5, pp. 533-535 içinde yayımlandı. Özgün metinle Engels tarafından hafifçe değiştirilmiş metin, M. E. W., t. 3, pp. 5-7 içinde yayımlandılar. Türkçe çevirisi için bkz: K. Marx-F. Engels, *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 23-27.

⁵ Bkz: F. Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, M. E. W., t. 21, p. 264.

nıfsal konumu yüzünden, ne diyalektik ne de tarihsel olduğu için, onu zorunlu olarak toplumsal sorunlara düşülcü (ütopyacı) ve idealist bir çözüm bulmaya götüren bir maddecilikte takılıp kalıyordu.⁶ Feuerbach, toplumsal sorunlara gerçek çözüm bulmadığını anlayarak, felsefesinin sınır ve eksikliklerini kendisi de kabul ediyordu, ama onların üstesinden gelmekte yetenezsizdi.⁷

Marx, ilkin devrimci demokratik teorilere, sonra da kömünizme doğru yöneldiği ölçüde, devrimci bir eyleme temel hizmeti göremeyen Feuerbach felsefesinden gitgide kopma zorundaydı.

Daha 1843'te, foyerbahçı yabancılaşma teorisine dayanarak, Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ni eleştirmeye giriştiği sırada, Ruge'ye yazdığı 13 Mart 1843 günlü bir mektupta, Feuerbach'ı yalnızca doğayı hesaba katmak ve siyasaı, yani siyasal ve toplumsal sorunların topunu savsamakla kınıyordu.⁸

Feuerbach'dan bu uzaklaşma, diyalektik ve tarihsel maddeciliğin ilkelerini hazırlamaya başladığı *Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları* ile *Kutsal Aile*'de gitgide daha kesin bir karşıtlık biçimi alacaktı. *Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları*'nda, Marx bu karşıtlığın tüm genişlik ve tüm anlam ve önemini kendisi anlamamakla birlikte —1844 Ağustosunda Feuerbach'a gönderdiği bir mektupta, onu gerçek toplumsal bilimin kurucusu olarak yüceltiyordu⁹— kimi felsefel, siyasal ve toplumsal sorunları tarihsel maddecilik açısından çözümlenmeye başladığı *Kutsal Aile*'de, yabancılaşma kavramı yerini yavaş yavaş *praxis* [üretken etkinlik —ç.] kavramına bıraktığı için, bundan böyle çözümlenme ve

düşüncelerinde artık yabancılaşma kavramına hemen hemen hiç dayanmayarak, Feuerbach hümanizmasını daha bilinçli bir biçimde yadsıyordu.

Düşüncelerini Feuerbach'inkilerden ayıran kesin karşıtlık, *Feuerbach üzerine tezleri*'nde kendini bütünüyle gösterecekti. Marx kömünistleştiği ölçüde çoğalan ve onu Feuerbach'dan ayıran ayrımın gitgide daha belirgin bir karşıtlık durumuna dönüştüğü yalıtık Feuerbach eleştirisinden sonra, Marx bu *Tezler*'de Feuerbach felsefesinin genel ilkelerinin temel bir eleştirisine girişiyordu.

Eleştirisi, bununla birlikte, Feuerbach onun için ilerici bir düşünür olarak kaldığından, bir gericilik yandaşı olarak gördüğü B. Bauer karşısında büründüğü sert niteliğe bürünmüyordu.

Marx, tüm Feuerbach eleştirisinden, *praxis*in toplumsal yaşamın ve tarihin gelişmesi içindeki büyük önemini Feuerbach'ın anlamadığı sonucunu çıkarır.

Feuerbach, *praxis*le ilgilenmediği ve rolünün önemini anlamadığı içindir ki, doğanın, bireyin ve toplumun, ve dolayısıyla toplumsal ve ideolojik sorunların doğru bir kavrayışına varamamıştır. Maddeciliğinin eksiklik ve yetersizlikleri de işte buradan gelir.

İdealistlerin tersine, Feuerbach duyulur gerçekliği, somut varlığı, tinden ayrı şeyler olarak görür ve düşüncelerinde, kendi maddeci dünya görüşünü dayandırdığı duyulur doğadan ve somut insandan yola çıkar. Ama, duyulur gerçekliği, insanın üretken, maddesel etkinliği olarak, özne (*sujet*) biçimi altında değil de, yalnızca nesne (*objet*) biçimi altında tasarladığı için,¹⁰ doğanın ve doğayla insan arasındaki ilişkilerin yanlış bir anlayışına varır.

*Praxis*in rolünün değerini bilmeyen Feuerbach, gerçekten, doğayı eylem olarak değil, ancak bir seyre dalma nesnesi olarak, ilkel biçimi altında tasarlayabilir. Gerçekte doğa, insan için, Marx'ın *Ekonomi Politik ve Felsefe Elyaz-*

¹⁰ Bkz: K. Marx — F. Engels, *Alman İdeolojisi* (Feuerbach), *agy.*, s. 23. *Feuerbach Üzerine Tezler*, tez I: "Eski maddeciliğin —Feuerbach maddeciliği dahil— başlıca yanışı, nesneyi, gerçekliği, duyulur dünyayı, insanın somut etkinliği olarak, "*praxis*" olarak, öznel biçimde değil de, yalnızca seyre dalıcı tarzda nesne biçimi altında tasarlamaktır...

"Feuerbach, düşünce nesnelere gerçekten ayrı, somut nesnelere bağlanır, ama insan etkinliğinin kendisini nesnel etkinlik olarak görmez."

⁶ Feuerbach felsefesinin genel nitelikleri konusunda, Auguste Cornu'nun, "1844 Elyazmaları" konusundaki irdemesinin, Feuerbach'ın eleştirisiyle ilgili bölümüne bakınız: Karl Marx, 1844 Elyazmaları içinde Ek I, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 331-337. —Ed.

⁷ Yapıtlarının genel basımının önsözünde (*Sämtliche Werke*, Leipzig, 1846, t. 1, p. XV), şöyle yazıyordu: "İncelediğin konu salt kafa ve yüreğe ilişkin. Oysa insanlığın acı çektiği gerçek kötülük, kafa ve yürekte değil, ama insanların midesinde bulunuyor... Kimileri midelerinin istediği her şeye sahip, oysa öbürlerinin yiyecek hiçbir şeyleri yok; insanlığın bütün kötülükler, hatta kafa ve yüreğin acı çektiği kötülükler bile işte buradan geliyor. Bundan ötürü bu temel kötülüğün bilinmesi ve kaldırılmasıyla ilgili olmayan her şey karmakarışık şeyler yığınından başka bir şey değil ve senin ayrıklaşmaz bütün yapıtların da işte bu karmakarışık şeyler yığınından çıkıyor."

⁸ Bkz: M. E. W. t. 27, p. 417.

⁹ Bkz: FEUERBACH, *Yazışmalar*, yayımlayan W. SCHUFFENHAUER, Leipzig 1963, Reclarn, vol. 105, pp. 183.

maları'nda göstermiş bulunduğu gibi, özsel olarak onu kendi gereksinmelerine uyarlamak için dönüştürmesini sağlayan kendi üretken etkinliğinin nesnesidir. Doğa insan için gitgide hayvan için kaldığı ilkel doğa olmaktan, başlangıçta kendini ona gösterdiği gibi, ona geçim gereçlerini sunan bağımsız bir dünya olmaktan çıkar. Tersine, onun için, durmadan artan bir ölçüde, kendi etkinliğinin ürünü, emeğiyle gitgide daha derin bir biçimde dönüştürdüğü bir alan durumuna gelir. Doğayı dönüştürürken, insan kendini de değiştirir ve insan tarihini de işte doğanın ve insanın bu ikili ve birlikte olan dönüşümü oluşturur.

Praxisin rolünün değerinin bilinmemesi ve insanla doğa arasındaki ilişkilerin seyre dalıcı bir tutuma indirgenmesi, Feuerbach'ın, insanın teorik etkinliğinde onun gerçek doğasına uygun düşen etkinlik biçimini görmesine ve onun pratik, üretken etkinliğini, teorik etkinliğine göre düşük nitelikli bir davranış saymasına da yol açarlar.¹¹

Bu maddeciliğin tersine, idealizm insan etkinliğinin çok büyük önemini belirtir, ama idealizm insan etkinliğini tinselleştirdiği için, o da metafizik bir dünya görüşüne varır.¹²

Marx *Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları* ile *Kutsal Aile*'de idealizmi ayrıntılı ve derin bir biçimde eleştirmiş bulunduğu için, öbür tezlerde Feuerbach maddeciliğinin eleştirisiyle yetinir.

Feuerbach'da, insanla doğa arasındaki ilişkilerin yanlış anlayışıyla birlikte, birey, toplum ve bunların ilişkileri konusundaki yanlış anlayış da *praxisin* rolünün değerinin bilinmeyişiinden kaynaklanır.

İnsanın doğayla ilişkilerine, doğa karşısında aldığı seyre dalıcı tutuma indirgediği ilişkilere çok büyük bir önem

¹¹ Bkz: *İbid.*, s. 24, tez 1: "Bu nedenle, *Hıristiyanlığın Özünde*, Feuerbach yalnızca teorik etkinliğin insanın gerçek doğasına uygun düştüğünü savunur, pratik etkinliği yalnızca yahudilerde büründüğü iğrenç biçim altında düşünür ve onu buna indirger."

Feuerbach'da pratik etkinlik düşüncesi üzerine, bkz: *Hıristiyanlığın Özünde*, Leipzig 1841; p. 264. "Konusu pratik olan seyre dalma, seyre dalmanın bencillikle lekelenmiş aşağı ve bayağı bir biçimdir."

¹² Bkz: *İbid.*, s. 23, tez 1: "Bu nedenle (insan davranışının) etkin yönü, maddeciliğin tersine, idealizm tarafından belirtildiği, ama ancak soyut bir biçimde, çünkü idealizm gerçek, somut, olduğu gibi düşünülen etkinliği elbette bilmemez."

veren Feuerbach, bireyi, hepsi bir arada onun gerçek varlığını oluşturan toplumsal ilişkileri içinde değil, ama öbür insanlarla doğal ilişkileri içinde düşünme yolunu tutar. Onda kendi genelliği içinde tasarlanmış, toplumsal bakımdan ayrılaşmamış bir varlık ve dolayısıyla bir soyutlama durumuna gelen birey üzerindeki toplumsal değil, ama antropolojik anlayışın nedeni budur.

İktisadal ve toplumsal açıdan değil, ama insanları kendi aralarında birleştiren doğal ilişkiler bütünü olarak, antropolojik açıdan düşündüğü, ve doğal bir topluluğa, insan türüne indirgediği toplum için de durum böyledir.¹³

Doğanın, bireyin ve toplumun, bireyin doğayla ve öbür insanlarla ilişkilerinin bu ne tarihsel ne de diyalektik anlayışı nedeniyle, Feuerbach, idealizme karşı savaşımına ve somut insanla duyulur doğanın önceliğini olurlamasına karşın, metafizik bir nitelik koruyan mekanist bir maddeciliğe varır, ve bu da onu toplumsal ve ideolojik sorunların doğru bir kavrayışına varmakta ve onlara doğru bir çözüm getirmekte yetersiz kılar.

Onun gerçekte ele aldığı tek toplumsal sorun dinsel sorundur, temel sorun sayar dinsel sorunu, çünkü insanlığın kurtuluşunun dinsel sorunun çözümüne bağlı olduğunu düşünür. Dinin toplumsal nedenlerini görmediği için, dinsel sorunu da, birey ve toplum sorunu gibi, antropolojik açıdan ele alır.

Gerçekten, dinin özsel nedeninin bireyle tür arasında ortaya çıkan karşıtlık olduğunu, bireyin insan özüne uygun cinsil bir yaşam sürmesini engelleyen ve onun Tanrıda ve tanrısal krallıkta, Cennette, kendi gerçek doğasına yanıt veren bir yaşam sürmesi için, insan türüne özgü nitelikleri Tanrıya, yani doğaüstü ve aldatici bir varlığa aktarmasına yolaçan karşıtlık olduğunu düşünür. İnsanın cinsil niteliklerinin Tanrıya geçirilmesinden (*aliénation*, yabancılaşma),

¹³ Bkz: *İbid.*, s. 25-26, tez 6: "İnsanal öz yalıtık bireyin içinde olan bir soyutlama değildir. İnsanal öz gerçekte toplumsal ilişkilerin bütünüdür."

"Feuerbach bu gerçek varlığın eleştirisine girişmediği için:
"1) Tarihin akışını bir yana bırakma ... ve soyut, yalıtık bir insanal bireyin varoluşunu ilke olarak ileri sürme;

"2) Bunun sonucu, insanal varlığı yalnızca *insan türü* biçimi altında, yani bireyler arasında doğal bir bağ hizmeti gören, bütün insanlarda ortak soyut bir genellik biçimi altında düşünme zorunda kalmıştır."

dünyanın, insanın orada insan türüne özgü niteliklerden yoksun bulunması sonucu, insan-dışı bir nitelik alan gerçek, yersel bir dünya ile, insanın kendi cinsil niteliklerini, ama aldatıcı bir biçimde yeniden bulduğu göksel bir dünya biçiminde ikiye bölünmesi sonucu çıkar.¹⁴

Feuerbach'ın dinsel soruna getirdiği çözüm, onun bu sorun üzerindeki yarı-metafizik anlayışına uygun düşer. Gerçekten, o bu çözümü, bir bilinç sorununa indirger. Dini ve onunla birlikte insan türünün niteliklerinin Tanrıya geçirilmesinden (yabancılaşma) doğan insanların insan-dışlaşmasını kaldırmak için, insanlara dinin ve Tanrının aldatıcı niteliğinin bilincini vermenin yeterli olduğunu düşünür, bu da bir eğitim ve öğretim işidir.

Dinsel sorun ve çözümü üzerindeki bu anlayışı yadsıyan Marx, dinin gerçek nedenlerinin toplumsal ilişkilerin doğası içinde bulunduğunu ve ancak bu ilişkilerin köklü bir dönüşümüyle kaldırılabilceğini belirtir.¹⁵

Dinsel duygu, kendine özgü mistisizm ve kuruntularla birlikte, belirli tarihsel koşullar içinde, bireyle toplum arasında ortaya çıkan karşıtlığın yol açtığı ikiye bölünme ve parçalanma tarafından yaratılmıştır. Bundan ötürü, dini kaldırmak için, onun aldatıcı niteliğini göstermek yetmez, onu doğuran toplumsal ilişkileri ortadan kaldırmak gerekir, bu da ancak devrimci eylemin işi olabilir.¹⁶

Öte yandan, dinin eğitim yoluyla Feuerbach tarafın-

¹⁴ Bkz: *İbid.*, s. 25, tez 4: "Feuerbach dinin insanı kendine yabancılaştırdığı ve dünyayı dinsel bir dünyayla maddesel bir dünya olarak ikiye böldüğü olgusundan hareket eder. Çalışması, onu kendi maddesel temelinde indirgeyerek, dinsel dünyayı kaldırmaya dayanır. Bu iş bittikten sonra, asıl işin henüz yapılmamış olarak kaldığını görmez (Engels tarafından eklenmiş bulunan tümce). Dinin maddesel temelinin kendi kendinden kopması ve bulutlar içinde yerleşmesi olgusu, gerçekte ancak bu maddesel temeli bölen iç çelişkisiyle açıklanabilir."

¹⁵ Bkz: *İbid.*, s. 25-26, tez 6: "Feuerbach dinsel özü insanal öze indirger. Ama insanal öz yalıtık bireyin içinde olan bir soyutlama değildir. İnsanal öz gerçekte toplumsal ilişkilerin bütünüdür."

Bkz: *İbid.*, s. 26, tez 7: "Bu nedenle Feuerbach dinsel anlayışın kendisinin bir toplumsal ürün olduğunu ve çözemediği soyut bireyin gerçeklikte belirli bir toplumsal biçime ilişkin bulunduğunu anlamaz."

¹⁶ Bkz: *ibid.*, s. 26, tez 8: "Her toplumsal yaşam özsel olarak pratik bir niteliğe sahiptir. Teoriyi mistisizme yönelten bütün gizemler, ussal çözümlerini pratik insan etkinliği ve bu etkinliğin kavranması içinde bulurlar."

Bkz: *ibid.*, s. 25, tez 4: "Öyleyse, dinin maddesel temelini kendi çelişkisi içinde kavradıktan sonra, bu çelişkiyi ortadan kaldırmakla dini gerçekten kaldırmak gerekir."

dan öğütlenen kaldırılmasının, toplumun, bir yandan gerçekte kendilerinin de eğitilmeleri gereken bir eğitimciler aristokrasisiyle, öte yandan eğitilecek bireyler yığını olarak iki bireyler kategorisine bölünmesi anlamına geldiğini belirtir. Marx, bu da toplumun uzlaşmaz sınıflar olarak bölünmesini dolaylı doğrulanmasıdır.¹⁷

Feuerbach, *praxis*in rolünün değerini bilmemesi nedeniyle, dinsel sorunun ancak aldatıcı bir çözümünü verebildiği gibi, teorik sorunları, özellikle düşünce ve varlık arasındaki ilişkiler sorununu da çözümleyemez ve bunun sonucu, idealizmi büsbütün çürütmekte yeteneksiz olduğu ortaya çıkar.

Gerçi dünyayı tinsel öğeye indirmekle kınadığı idealizme karşı savaşım verir ve soyut düşüncenin karşısına, dış dünyanın gerçekliği kanıtını, dış dünyanın her tasarımına nesnel bir gerçekliğin karşılık düştüğü kanıtını getiren tek şey olduğunu düşündüğü, duyulur gerçekliğin algılanmasına dayanan düşünceyi koyar. Ama, *praxis*i bilmediği ve böylece dış dünyayı, duyulur gerçekliği bir sezgi, bir seyre dalma konusu durumuna getirme yolunu tuttuğu için, düşünceyle varlık arasında kurulan ilişkilerin gerçek doğasını açıklamakta yeteneksizdir.¹⁸

Duyulur gerçekliğin nesnel varoluşunun kesin kanıtını veren şey, Feuerbach'ın düşündüğü gibi, onun sezgisi değildir; bu kesinlik ancak pratik etkinliğe bağlı düşünce tarafından verilebilir. Düşünceyle varlık arasındaki ilişkiler sorunu, yani bilgiye nesnel bir gerçekliğin karşılık verip vermediğini bilme sorunu, gerçekte ancak *praxis* açısından çözülebilir, çünkü insan dünyayı sezgi ve seyre dalma aracıyla bilmeden çok, kendi etkinlik konusu olarak bilir.

Bilinç, düşünce, gerçekten, insanın gerçek varoluşunu, onun iktisadal ve toplumsal etkinliğini yansıtır; bundan

¹⁷ Bkz: *İbid.*, s. 24-25, tez 3: "İnsanların koşulların ve eğitimin ürünleri oldukları yolundaki maddeci öğretisi, koşulları dönüştürenlerin insanlar olduklarını ve eğitimcinin kendisinin de eğitilmeye gereksinmesi bulunduğunu unuttur. Bu öğretisi, zorunlu olarak, toplumu, biri egemen sınıfı oluşturan iki parça biçiminde bölmeye yönelecektir."

"Koşulların dönüşümüyle insanal etkinlik ya da insanın kendi dönüşmesi arasındaki örtüşme, ancak pratik devrimci etkinlik biçimi altında tasarlanabilir ve gerçekten anlaşılabilir."

¹⁸ Bkz: *ibid.*, s. 25, tez 5: "Soyut düşüncenin doyurmadığı Feuerbach, duyulur sezgiye başvurur; ama duyulur dünyayı insanın pratik, somut etkinliği olarak düşünmez."

da ideolojinin, yani insanal düşünce bütünü'nün, onun temelini oluşturan *praxisin* teorik biçiminden başka bir şey olmadığı sonucu çıkar.¹⁹ Böylece düşünce gerçekten ancak insanın pratik etkinliğiyle ilişkileri içinde vardır ve bu etkinlikten bağımsız bir düşünce biçiminin var olabilip olamayacağını bilme sorunu, arı kurguya (*spéculation*) değgin bir sorundur.²⁰

Feuerbach'ın *praxisin* değerini bilmemesinden kaynaklanan yarı-metafizik maddeciliği, gerçekte burjuva dünya görüşüne yanıt verir. Her türlü devrimci eylemden vazgeçme yüzünden, bu görüş sezgiye dayalı maddecilik aşamı aşamaz. Duyulur dünyayı pratik etkinlik biçimi altında düşünmeyen bu maddecilik, zorunlu olarak soyut yalıtık birey anlayışına bağlı kalır ve, toplumsal yaşam görüşü olarak, burjuva toplumdaki yalıtık bireyler görüşünü aşamaz.²¹

Burjuva dünya görüşüne yanıt veren bu maddeciliğin karşısına, Marx, devrimci proletaryanın özlemlerini dile getirdiğinden, sosyalizm tarafından insanlaştırılmış yeni bir toplum anlayışından esinlenen, yeni bir maddecilik çıkarır.²² Mekanist maddecilik olsun, mekanist maddeciliğe değgin birini izlemiş bulunan bütün öbür felsefel sistemler olsun, dünya üzerine çeşitli yorumlar vermekle yetindikleri halde, bu yeni maddecilik, onu esinleyen proletarya gibi, dünyayı dönüştürmeyi amaçlar²³ — ve önemli olan da budur.

¹⁹ Bkz: Karl Marx, 1844 *Elyazmaları*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 192-193: "Etkinlik ve yararlanma, köken türleri bakımından olduğu denli, içerikleri bakımından da toplumsaldırlar; toplumsal etkinlik ve toplumsal yararlanmadırlar ... Benim evrensel bilincim, gerçek ortaklığın, toplumsal örgütün yaşayan biçimi olduğu şeyin kuramsal biçiminden başka bir şey değildir ... benim evrensel bilincimin —evrensel bilinc olarak— etkinliği, toplumsal varlık olarak benim kuramsal varoluşumdur da..."

Bkz: *ibid.*, s. 191: "Din, aile, devlet, hukuk, sağtöre, bilim, sanat, vb., tikel üretim biçimlerinden başka bir şey değildirler ve genel üretim yasasına uyarlar."

²⁰ Bkz: *Alman İdeolojisi*, s. 24, tez 2: "İnsan düşüncesine nesnel bir gerçeklik verilmesi gerekip gerekmediğini bilme sorunu, teorik bir sorun değil, ama pratik etkinliğe bağlı bir sorundur. İnsan doğruyu, yani düşüncenin bu dünyada ve kendi zamanındaki gerçeklik ve gücünü kendi pratik etkinliğiyle tanıtlamalıdır. *Praxisden* ayrılan düşünce'nin gerçekliği ya da gerçeksizliği üzerindeki tartışma, salt skolastik bir sorundur."

²¹ Bkz: *ibid.*, s. 26-27, tez 9: "Duyulur dünyayı pratik etkinlik biçimi altında düşünmeyen, sezgiye dayalı maddecilik, olsa olsa yalıtık birey ve burjuva toplum anlayışına yükselebilir."

²² Bkz: *ibid.*, s. 27, tez 10: "Eski maddeciliğin bakış açısı, burjuva toplum bakış açısıdır; yeni materyalizmse, insanal toplumun, toplumsallaşmış insanlığı bakış açısında yer alır."

Toplumsal yaşamın ve tarihin gelişmesinde *praxisin* devrimci rolü kavramına dayanan bu *Tezlerde*, Marx etkisi *Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları*'nda ve, daha düşük bir derecede de olsa, *Kutsal Aile*'de gene de derin kalan Feuerbach felsefesinden yakasını kesinlikle kurtarıyordu. *Elyazmaları*'nda temel düşün, *Kutsal Aile*'de de hatırı sayılır bir rol oynayan yabancılaşma kavramı kaldığı halde, bu kavram *Tezler*'de *praxis* kavramı tarafından büsbütün dışarda bırakılmıştı.

Feuerbach'a yönelttiği eleştirilerde olsun, bu *Tezler*'de, deyim yerindeyse Feuerbach'ın düşüncelerine karşıt olarak ortaya koyduğu diyalektik ve tarihsel maddeciliğin kimi temel ilkelerinin hazırlanmasında olsun, Marx'ı işte bu *praxis* kavramı yönlendiriyordu. Gerçekte, Marx *praxisin* devrimci rolünün değerinin bilinmemesini, Feuerbach öğretisinin yetersizlik ve eksikliklerine: yanlış doğa anlayışına, toplumsal bakımdan ayrılaşmamış soyut yalıtık birey, insan türü biçimi altında gene soyut bir biçimde tasarlanmış toplum kavrayışına, toplumsal sorunlar, özellikle dinsel sorun ve ona getirdiği aldatici çözüm üzerindeki yanlış görüşüne ve düşünceyle varlık arasında kurulan gerçek ilişkileri anlamaktaki yetersizliğine yükliyordu; insanla doğa arasındaki ilişkiler, toplumla ilişkileri içinde düşünülen birey, iktisadal ve toplumsal gelişmeyle bağlantılı olarak ele alınan toplumsal sorunlar ve üzerine yeni bir bilgi teorisi kurduğu düşünceyle varlık arasındaki ilişkiler konusunda yeni bir görüşe, Feuerbach'a karşıt olarak, Marx işte bu *praxis* kavramına dayanarak erişiyordu.

Marx'ı dogmatizm ve düşülcüklükten kurtaran ve proletaryanın devrimci eylemine teorik temel hizmeti görecek olan, mekanist maddeciliğe taban tabana karşıt yeni bir maddeci dünya görüşünün ana çizgileri, bu çeşitli kavramlardan çıkıyordu.

"Karl Marx et Friedrich Engels: Leur vie et leur oeuvre"
PUF, Paris 1970, t. IV, pp. 129-140.

²³ Bkz: *ibid.*, s. 27, tez II: "Filozoflar dünya üzerine çeşitli yorumlarda bulunmakla yetindiler, önemli olan onu dönüştürmektir."

BURJUVA EĞİTİM ÖĞRETİLERİYLE SAVAŞMADA SOSYALİST PEDAGOJİNİN GÖREVLERİ

W. M. CHWOSTOW

ÇEVİREN
TAHSİN YILMAZ

ÇAĞIMIZDA büyük tarihsel olaylar olup bitmektedir: Sosyalizmin dünyanın üçte birinde zafere ulaşması, sömürge düzeninin yıkılması, sermayenin egemen olduğu ülkelerde işçilerin giderek genişleyen ve yoğunlaşan sınıf savaşı, bunlardandır.

Bugün kapitalizm, dünyada değişen güç ilişkilerini ve dengesini hesaba katmaya ve kendini, tekelci devlet kapitalizmi tarafından ortaya konan önlemlerle yeni koşullara uydurmaya yönelmektedir. Askeri gözdağı-verme yönteminden vazgeçmeksizin sosyalizme karşı ideolojik bir üstünlük sağlayabileceğini de ummaktadır. Şu sıralarda sosyalist değer sistemini gözden düşürmek, sosyalist devletlerinin halklarının oluşturduğu birliği yıkmak, uluslararası işçi hareketlerini parçalamak ve kişilerin marksist-leninist öğretiyeye olan güvenlerini sarsmak için tüm ideolojik araçları da seferber etmiştir. Amerikan emperyalizmin ileri gelenlerinden W. Rostow şunları söylemektedir: "Sahip olduğumuz tüm aklımızla ve çabamızla sosyalist rejimle yöne-

tilen devletleri, özgür devletler safına katmak için uğraşyoruz." Burada "akıl", "çaba" kavramlarından sosyalist devletlerin ideolojik donanımlarını zayıflatmak için tüm yollar ve yöntemlerin anlaşıldığı apaçıktır.

Burjuva ideolojisinde ortaya çıkan bunalım, kapitalizmi, sosyalizme karşı savaşmada yeni araçlar bulmaya zorlamaktadır. Örneğin emperyalizm, kendi ideolojik zehirini çeşitli revizyonist akımlarla, sözgelimi sosyal demokrasi ile sürdürmeye çalışmaktadır. Emperyalizm, tarihsel olarak ortaya çıkan güçsüzlüğü ile yetinmemekte, sosyalizm ile savaşmada yeni kılıklara bürünmektedir.

Emperyalist ülkelerde pedagoji ve okul, sınıfsal çatışma alanlarından birisidir. Toplumun ekonomik olarak ilerlemesinde ve yetişmekte olan kuşağı ideolojik olarak etkilemede bir araç olarak kullanılan eğitimin öneminin artması, kapitalist ülkelerde egemen sınıfların bu alanda etkinliklerini artırmalarına, yoğunlaştırmalarına yol açmaktadır.

Son zamanlarda burjuva pedagoglarının, yöntem sorunlarına karşı büyük bir ilgi duydukları görülmektedir. Yöntem alanındaki bu hareketliliğin yönü ve amacı hakkında burjuva pedagoji öğretisini ortaya koyanların ileri gelenlerinden olan Theodor Brameld *Bunalım Döneminde Eğitim* adlı yapıtında şöyle demektedir: "Batı kültürünün amaçlarının, insanları, sosyalist kültürün amaçlarından daha az ilgilendirdiğini saptamaktayız." Aslında Brameld, bu görüşü ile kendisini rahatsız eden durumu aşmak istemektedir. O, asıl görevini, dünyanın üçte birinden daha fazla bir alanda egemen olan ve alanını her gün gittikçe genişleten sosyalist ülkelerdeki politik, ekonomik, sosyal amaç ve öğretilerinden apayrı olan ve sade yurttaşın duygusunu, güvenini kazanabilecek amaç, öğretiy ve programlar ortaya koymakta görmektedir.

FELSEFİ İDEALİZM VE PEDAGOJİ

Eskiden olduğu gibi bugün de idealist felsefe, burjuva pedagojisinin, onun yönteminin temelidir. Bu yüzden zamanımızdaki idealist felsefenin türlü biçimlerinin pedagojik düşünüşe, okur organizasyonuna ilişkin ilkeleri nasıl etki-

lediğini eleştirici bir gözle ele almak zorunluluğu vardır. Fakat bu eleştiri yapmak sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü birçok burjuva pedagogu şu ya da bu idealist felsefi akıma bağlı olduklarını yadsımaktalar, belli bir felsefeye bağlı olduklarını, hatta esas tutumlarının felsefi spekülyasyonlardan kaçınmak olduğunu söylemektedirler.

Amerika'da ileri gelen pedagoğlardan biri olan Conant, pedagojinin temel sorunlarının Platon'dan Whitehead'e kadar zaten büyük filozoflar tarafından çözümlendiğini, bu sorunlara bugün yeniden yönelmenin yinelemelere yol açan beylik laflar söylemek olduğunu ileri sürmektedir. Bazı batılı pedagoğlar daha da ileri giderek, felsefenin pedagoji için dile getirdiği anlamı kesin olarak yadsımaktadırlar. Onlara göre pedagoji, pedagojik öğretileri temellendirmede herhangi bir felsefi sistemin tezlerine dayanma zorunluluğunda değildir. Pedagoji, ortaya koyduğu öğretileri temellendirmede yalnızca pedagojik süreçlerden hareket etmelidir.

Felsefe, zorunlu olarak dünya anlayışı ve ideoloji ile içiçedir. Bu nedenle yukardaki tutum, bilimin, ideoloji dışına atılması gerektiği düşüncesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bilimi ideoloji dışında tutmak görüşü, geleneksel pozitivizmin ideoloji ile bilimi karşı karşıya koymasından doğmuştur bilim sözümona, nesnel buna karşın ideoloji, politik ilgi ve sempatilere bağlıymış, bu yüzden de gerçek dünyayı çarpık bir biçimde yansıtmış (!). Böyle bir görüşten hareket edilerek de eğitim hakkında ortaya konan her öğreti bilimsel olmak istiyorsa, her türlü ideolojiden uzak olmalıdır, denilmektedir.

Pedagojiyi "ideoloji dışında tutmak" görüşünün yanlış bir görüş olduğunu, böyle bir görüşün gerçek amacının ne olduğunu ortaya çıkarmak, bugün sosyalist ülkelerdeki pedagoğların güncel görevidir. Sosyalist ülkelerde toplum bilimlerinin gelişmesi, işçi sınıfının ideolojisi ile bilimsel olgular arasında asla bir çelişkinin bulunmadığını açıklıkla ortaya koymaktadırlar. Çünkü ilerici olan işçi sınıfının ilgileri ile nesnel tarihsel yasalar arasında bir çelişki yoktur, tersine onun içindedir. Bu nedenle Marx, Engels ve Lenin'in ortaya koydukları sosyalist ideolojinin temel görüşü, yetişmekte olan kuşağın eğitim ve öğretimi için güvenilir bir

yöntem vermektedir. Pedagoji bilimine ideoloji, ideoloji olduğu için değil, tersine toplumsal yaşamı ve toplumsal bilincin gelişme sürecini çarpık bir biçimde ortaya koymaya çalışan burjuva ideolojisi olduğu için, idealist felsefe zararlı etkilerde bulunmaktadır.

Pedagojiyi "ideoloji dışında tutmak" ve onu felsefenin etkisinden kurtarmak için burjuva pedagoğların görülen eğilimlerin, çeşitli biçimlerde güdülendirildiği görülmektedir. Bu, pekçok durumlarda sosyalizme karşı olan görüşleri maskeleyen yolu, marksizme karşı bir yöntem olarak kendini göstermektedir. Fakat pedagojiyi "ideoloji dışında tutmak" öğretisinin bazı durumlarda, verimsizliği ortaya çıkan idealist felsefeye karşı bir protesto olduğu da gözden ırak tutulmamalıdır. Bu protesto, bazı temel pedagojik sorunları çözmede, bu tutumun yetersizliğine karşı yapılan bir protestodur. Örneğin, eğitimin amacı, ders sürecinin temel ilkeleri, öğretim planlarının ortaya konması... vb. sorunlar, felsefi bir temellendirme olmadan ele alınamazlar. Ayrıca bunlar, genel dünya anlayışından da ayırılmazlar. Böyle bir tutumun, yani pedagojiyi "ideoloji dışında tutmanın" da belli bir felsefi tutumu dile getirdiği apaçiktir. Bunu, F. Engels'in doğa ile uğraşan bilim adamları ile ilgili olarak söylediği sözlerde açıkça görmekteyiz: "Onlar kendilerini, felsefeyi yadsıyarak ya da onu söverek felsefeden kurtarabileceklerine inanmaktadırlar..."; ama bunlar, "felsefenin boyunduruğu altında değil, maalesef çoğunlukla kötü, hatta en kötüsünün kölesi, en kötü felsefeden geri kalanın vulgarize edilmesinin kölesidirler."¹

Engels tarafından çok iyi bir biçimde görülen bu durum, bugün burjuva pedagojisine de aktarılabılır. Bugün burjuva pedagojisinin kuramsal temellerinin idealist felsefenin çağdaş görünüşleri, yani pragmatizm, neo-pozitivizm, existansiyalizm ya da neo-thomizm tarafından sağlandığı açıkça görülmektedir. Felsefi akımların pedagojiye ve okul anlayışına etkisi, türlü biçimlerde ve o felsefenin özelliği ile şu ya da bu ülkenin ideolojik yapısına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin pragmatizmin pedagojik

¹ K. Marx/F. Engels, *Werke*, Bd 26, s. 480, Berlin 1962.

öğretisi, belli bir çağda Amerikan eğitim ve öğretiminin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Pragmatizme karşılık neo-pozitivizm ve ekstansiyalizm, ortaya henüz ayrıntılı bir pedagojik öğreti koymamıştır. Fakat bunları, burjuva pedagojik düşünüş biçimini eleştirirken gözönüne almak ya da onları yok saymak, doğru bir tutum olmaz.

İdealist felsefenin çağdaş görünümünde ortaya konan, ileri sürülen görüşler, bilimsel bildiri ya da üniversitelerdeki derslerde savunulmamakta, aynı zamanda da burjuva edebiyatında, basınında görülmekte ve yayın organları tarafından yayılmasına özen gösterilmektedir. Bu görüşleri, halka benimsetebilmek için de, sade yurttaşın günlük bilincine ve pedagojik faaliyette bulunanların düşünme biçimine uygun düşen popüler bir dile de aktarmaktadırlar. Bu doğrudan doğruya etkileme, kapalı pedagojik öğretilerin etkilemeleri kadar kişiler üzerinde etkili olmaktadır.

Çağdaş burjuva felsefi-pedagojik düşünme, pekçok akım ve öğretilerde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kapitalist ülkelerin pedagoji yazınlarında, hiçbiri burjuva dünyaya anlayışının dışına çıkmamalarına karşın, pedagoji alanında pekçok görüşün ortaya konduğunu görmekteyiz. İdealist felsefenin türlü türlü akımlarının, kuşkusuz pekçok pedagojik sorunun yorumunda birbirinden apayrı görüşleri savundukları görülmektedir. Bu farklı yorumları ortaya koyan akımlar arasında polemik, marksist-leninist bilim adamlarını da ilgilendirmektedir. Çünkü bu polemik onlara, çağdaş burjuva düşünme biçiminin önemli gelişme eğilimlerini daha iyi anlama olanağı vermektedir.

Pragmatik felsefi-pedagojik görüşün çözümlenmesi, güncelliğini koruyan bir konudur. Bilindiği gibi pragmatizmin pedagojik öğretisini kuran J. Dewey'dir. Dewey, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında geleneksel pedagoji anlayışının yetersizliği ile skolastik ders pratiğini ağır bir biçimde eleştirmiş ve bu eleştirisinden sonra da okul ile yaşamın bağlılığı, ders sürecinde öğrencinin etkinliğinin gelişmesi, öğretimde pratik bilgilerin rolü üzerinde ilginç bazı sonuçlar ortaya koymuştur.

Pragmatik pedagojinin, nesnel gerçekliğin varolduğu-

nu yadsıması, öznel yaşantının mutlaklaştırılması... vb. nedeniyle öznel idealizme dayandığı kuşku götürmeyecek kadar açıktır. Ayrıca onun, kapitalist toplum düzeninin ideallerine dayandığı besbellidir. Pragmatik pedagoji, açık bir biçimde çıkarıcı (utilitarist) bir özellik göstermektedir. Çünkü kuramsal bilgiyi aşağı ve hor görmekte, ders ile sıkı sıkıya bağlı olan aracısız algılanabilir pratik sonucu mutlaklaştırmaya yönelmektedir. Ahlâksal eğitimin ilkelerini saptamada pragmatik pedagoji kuramcıları, bireyin yaşamdaki başarısını geliştiren şeyin ahlâki olduğu görüşünden yola çıkmaktadırlar. Kuşkusuz bu tez, bir dizi önkoşullarla da bağlantılıdır. Fakat genel olarak pragmatik ahlâk öğretisi ile başarılı bir tüccarın ahlâksal değerleri ve dünya anlayışının uyum içinde olduğu gün gibi açıktır. Bu bağlantıyı zaten burjuva ideologları da söylemektedir.

Özellikle 1950'den sonra pragmatik pedagoji, ABD'de sert bir biçimde eleştirildi. Bu eleştiri, yalnız ilerici bilim adamları tarafından değil, aynı zamanda pekçok burjuva pedagogu tarafından da yapıldı. Progressivizm (uragmatizmin eşanlamı), adeta bir sövgü sözcüğü oldu çıktı. Fakat böyle bir durumun ortaya çıkması, pragmatizmin amerikan okul öğretisi ve pratiğinde etkisini yitirdiği anlamına gelmez. Bu etkiler, bugün hem Amerika'da, hem de diğer kapitalist ülkelerde egemenliğini sürdürmektedir.

Kendilerine "yeni-pragmatistler" adını veren J. Dewey'in zamanımızdaki ardılları Th. Brameld, G. Rugg, E. Kelly ve diğerleri, ustalarının en gerici, en tutucu görüşlerini yaymaya çalışmaktadırlar. Örneğin Th. Brameld, sağlıklı kapitalist bir toplum düzeninin oluşturulabileceğini, bu toplum düzeninin kendi içindeki çelişkileri görmezlikten gelerek, bu sağlıklı toplum düzeni için halkın devrimci bir savaşım vermek zorunda olmadığını tıpkı bir havari gibi vaaz etmeye başladı. Klasik pragmatizmin öznel tutumuna ek olarak neo-pragmatistler, bilinç dışı olan şeylerin insanın psişik yaşantısında etkili olduğunu savunmaktadırlar. Bu nedenle bunlar, böylece irrasyonalizme dört elle sarılıp ondan medet ummaya başladılar.

Pragmatik pedagojik görüşlerin neo-pozitivizmde de ortaya çıktığı görülmektedir. Bilindiği gibi neo-pozitivizm,

İngiliz-Amerikan felsefesinde en etkili olan akımdır günümüzde. Brenzinka (Batı Almanya), R. S. Peters (İngiltere), L. Langrand (Fransa) ve diğerleri, bilimsel bilginin dünya anlayışı ile ilgisini yadsımaktalar ve yanlış bir ampirizmi mutlaklaştırıp pedagojinin kuramsal görevinin yalnızca mantıksal-semantik çözümler olduğunu ileri sürmektedirler. Bu görüşler pedagojik öğretilerde ortaya çıkmakla kalmamakta, aynı zamanda da belli bir ölçüye değin okul pratiğinde uygulanmaktadır.

Neo-pozitivizmin etkisi, kuramsal bilgilerin değersiz sayılmasında, ampirik içeriğin ders programlarında yüceltilmesinde, ampirik içeriğin mutlaklaştırılmasında görülmektedir. Ampirik içeriğin ders programlarında yüceltilmesi, dersin temel görevinin araştırmacı-olma becerisinin öğrenciler tarafından kavranması olduğu görüşünün yayılmasına, sistematik olarak organize edilmiş bilgilerin açıkça aşağı dereceden görülmesine yol açmaktadır.

Neo-pozitivizmin ahlâk öğretisinde ise ahlâksal olmanın nesnel yasalarının bulunduğu ve bunların diğer toplumsal ilişkilerle belirlendiği görüşü yadsınmaktadır.

İdealizmin ortaya çıktığı başka bir felsefi akım da eksistansiyalizmdir. Eksistansiyalizmin pedagojik anlayışında bireyciliğe büyük önem verildiği görülmektedir.

Bilindiği gibi marksizm, tek tek kişilerin bireysel yetenek, beceri ve yönelimlerinin gelişmesinin toplumsal gelişme ve sosyalist toplum için ne büyük bir önem taşıdığı açıkça belirtir, gösterir. Fakat bunu söylerken marksizm, insanı, onun gelişmesini, onun eylemlerini, ondaki içsel psikik dünyanın diğer toplumsal ilişkilerle olan bağlantısı içinde ele alır. Ancak, eksistansiyalistlerin gözünde insan, tüm bu bağlantılarından soyutlanmış bir birey, bir individumdur; individuumun temel düşmanının ise kolektif-olan olduğu ileri sürülmektedir. Böyle bir görüş, en sonunda, insanı bir sürü, bir büyük-baş hayvanlar sürüsü olarak ele alınmasına yol açmaktadır.

Eksistansiyalizme göre çağdaş insan, özellikle kendi bireyselliğini, kendi individualitesini korumalıdır. Bu yüzden, diyorlar bu tezi savunanlar, "hümanist pedagojinin" görevi, ders ve eğitim sürecinin sonsuz bir biçimde bireyselle-

tirmektir. Burada şunu hemen söyleyelim ki böyle bir tutum, burjuva pedagojisinde yeni değildir. Dersin bireyselleştirilmesi, pekçok pedagojik tasarımın amacı idi, özellikle batıda yüzyılımızın ilk yirmi yıllarında yapılan Dalton-Planı, Winnetka-Planı, Jena-Planı bunlardandır. Çağdaş eksistansiyalizm, benzer pedagojik tutumları, yeni felsefi temeller kazandırmaya çabalamaktadır.

Eksistansiyalizm alacalı-bulacalı, rengarenk bir felsefi akımdır. Yandaşlarının toplumsal-politik anlayış bakımından birbirlerinden ayrıldıkları da görülmektedir. Bu farklılık, eğitim sorunlarının ele alınmasında da ortaya çıkmaktadır. Hristiyan eksistansiyalist filozof Fransız Marcel, eğitim kavramını seçkin bir sınıfın, yani en seçkinlerin yetiştirilmesi anlamında kullanmakla kalmıyor, böyle bir eğitim anlayışını anti-sosyalist bir propaganda aracı olarak da kullanıyor. Böyle bir tutum, Amerikalı eksistansiyalist pedagoğ J. Neller'de de görülmektedir. Neller, "Eğitilenlerin bireyselliğine yönelen eğitim, özellikle Sovyet sosyalizmine karşı koyabilmek için çok önemlidir" demektedir. Batı Almanya eksistansiyalist filozof ve pedagoğlarında da anti-sosyalizm yön, kendini açıkça ortaya koymaktadır. Bu tutum, hem klasiklerde, örneğin K. Jaspers'de, hem de eksistansiyalizmin en yeni optimist türü olan Bollnow ve diğerlerinde görülmektedir.

Aynı zamanda J. P. Sartre ve yandaşları individualist eğitimin, kapitalist toplumun ve burjuva devletin totaliter eğilimlerine karşı direnmede bir yöntem olduğunu söylemektedirler. Burada marksist-leninist bilim adamlarına düşen görev, şu ya da bu eksistansiyalistin öznel görüşlerine kapılmadan, onlar tarafından ileri sürülen "pedagojik individualizmin", eğitim ve öğretimin okulda bireyselleştirilmesini yanlış bir açıdan ele aldıklarını, böyle bir eğitim anlayışının kişi ile toplumu karşı karşıya getirerek çatışmalara yol açtığını, açacağını göstermektir.

Çok güncel olan diğer bir konu da moral bir göreliliği (relativizmi) içeren eksistansiyalist ahlâk öğretilerinin çözümlenmesidir. Eksistansiyalizm, insanın davranışlarını belirleyen nesnel yasaların, değerlerin bulunduğunu yadsır. Bu yüzden eksistansiyalistlere göre bir kişinin ahlâksal de-

ğerleri, normları, onun mutlak “özgür isteminin” bir yansımasından başka birşey değildir.

Bu türlü görüşler, bazı aydın kesimlerinde ve okuyan gençler üzerinde belli bir ölçüde etkili olmakta ve bu durum, kapitalist ülkelerde sol gençliğin gittikçe artan eylemleri için gerçek bir tehlike oluşturmaktadır. Çünkü gençler, individualist-anarşik protestolara ya da toplumsal-politik edilgenliğe yönelmektedirler bu etkilerle. Bu nedenle de devrimci sosyalist görüşlerin bir sis perdesi altına sokulmasına yol açmaktalar, devrimci eylemi güçsüzleştirmektedirler. İşte bu nedenle eksistansiyalist görüşlere karşı temelden bir savaşım yürütmek zorunluluğu vardır.

Tüm hıristiyanlık adına eğitim ve öğretim sorunlarının kuramsal çözümünde hak talep eden katolik felsefe akımı neo-thomizm, çağdaş burjuva pedagoji anlayışı üzerinde büyük bir etki yapmaktadır. Neo-thomizm, skolastik Aguinizmin yalnız basit bir yeniden ortaya çıkışı değil, tersine onu çağdaş insanın duygu ve düşünce dünyasına uydurma çabasıdır. Fakat bu çabada hıristiyanlık öğretisinin dünya anlayışının temellerine dokunulmamakta, bu temeller olduğu gibi devir alınmaktadır.

Neo-thomistik görüşlerin batıda yayılmasının nedenlerinden birisi, dinin şimdiki değin burjuva ideolojisinin, burjuva bilincinin yaygın bir biçimi olmasıdır. Fakat neo-thomizmin etkisi, kuşkusuz yalnız dine bağlı çevrelerde görülmemektedir. Aynı zamanda burjuva aydınlarının pek çok temsilcisi, kendini rasyonel, akla uygun ve hümanist bir öğreti olarak ortaya koyan neo-thomizmi, felsefi irrasyonalizme, ahlâksal hiçlikçiliğe (nihilizme), estetik çöküşe karşı durmada dayanılacak bir güç olarak görmektedirler.

Neo-thomizmde pedagojik görüşler önemli bir yer tutmaktadır. Bir kısım kapitalist ülkelerde hıristiyanlık eğitimi ile ilgili araştırmaların yapılmasını üzerlerine alan thomistik pedagoji derneklerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu derneklerin geleneksel okullar için öğretmenin kullanabileceği birçok eğitim araç ve gereçlerini geliştirdikleri de görülmektedir. Neo-thomizmin pedagojik görüşlerini, şimdi Amerika’da yaşayan filozof ve pedagoğ J. Maritain’in yapıtlarında açık olarak bulmaktayız.

Neo-thomist pedagoglar, yurttaşlık ve ahlâk eğitimine büyük önem vermektedirler. Bu pedagoglar genel olarak kapitalizmin açık savunucuları olarak değil, tersine burjuva toplumunun gelişmesindeki ciddi çelişkileri görmekte, gençlerin bir kısmında ahlâksal yıkıntının başgösterdiğini; çocuklar ve gençler arasında suç işleme eğiliminin arttığını; karamsarlığın, kuşkuculuğun ve ahlâksal hiçlikçiliğin genişlediğini söylemektedirler. Onların ileri sürmelerine göre “çağdaş kültürdeki bunalm”, yalnız kapitalist ülkelerde değil, tüm ülkelerde görülmektedir. Bunun nedeni ise asla sömürgeci toplumun özünde değil, tersine çağdaş insanın —ister emekçi, isterse burjuva olsun— yalnız dünyevî şeylere yönelmesi, “ruhun kurtuluşunu” düşünmemesidir. Kilisenin uyguladığı propaganda geleneğine uygun olarak neo-thomistler, dinin dışında hiçbir ahlâksal davranmanın olmayacağını ileri sürmektedirler. Bu nedenle de ahlâksal eğitim, dinsel ahlâk öğretilerine dayandırılmaya çalışılmaktadır.

Bizim için burada önemli olan şey, bu türlü savların kapitalist ülkelerde pek çok kişilerde kök saldığını bilmemizdir. Çünkü burjuva propagandasındaki çelişkilerden, aldatmacalardan, kuşkuculuktan, ahlâksal görelilikten, yıkımlardan yorgun düşen halk, bu türlü sözlere kolaylıkla kapılma eğilimi göstermektedir. İçinde buldukları ahlâksal ve toplumsal sarsıntılardan bıkan insanlar, ruhsal açıdan birşeye bağlanma susuzluğu göstermektedirler.

Neo-thomist pedagoglar benzer psişik durumlardan akıllıca yararlanma çabasıdadırlar. Bunlar, “ebedî”, “sınıfsız” erdemleri, örneğin doğruluk, iyilik, insanları sevme, iyi yürekli olma, sabır, kendini bir şeye adama... vb erdemlerin çocuğa ancak ve ancak dine dayanmakla öğretilebileceğini ileri sürerler. Neo-thomistler, hıristiyan pedagogların en önemli görevlerinin öğrencinin dine olan biçimsel bağlılığını ortadan kaldırmak olduğunu, ancak bu yöntemle yüksek ahlâksal özelliklerin gelişmesinin sağlanabileceğini söylerler.

Neo-thomistler, karşı-devrimci kilisenin eğitim-öğretim sorunlarındaki rolü üzerindeki isteklerini “kuramsal” olarak desteklemek amacıdadırlar. Bunlar, eğitimin görevinin “ebedî”, “değişmez” isteklerle belirlenmesine karşılık, şim-

diki devletlerin gösterdikleri özelliklerin geçici olduklarını savunmaktadırlar. Bu nedenle de gerçek eğitim, ebedi ve değişmez bir kurum olan kilise tarafınan güvence altına alınabilir. Okul ve kilisenin birbirlerinden tamamen ayrılması gerektiği hakkındaki demokratik isteğe karşı katolik ideologlar, okulun devletten ayrılmasını, okulun kiliseye bağlı olmasını isterler.

Neo-thomizm pedagojik uygulamadaki etkisini, öğretmenin eğitim ve öğretim sürecindeki rolü üzerindeki anlayışta da görmekteyiz. Daha önce adını andığımız Maritain, progressiv eğitim için şunları söylemektedir: “çocuğun yönetilmesini zorla tekeline almakta; çocuğu, kendiliğinden ortaya çıkan içgüdülerin isteğine bırakmakta ve öğretmeni edilgen ve yansız bir gözlemci durumuna sokmaktadır. Böyle bir tutum, pedagojinin bataklığa sürüklenmesi demektir.” Progressivizm için burada ortaya konan eleştiri, doğrudur. Ancak, neo-thomistler için öğretmen, herşeyden önce kilisenin bir ajanıdır, kilisenin bir aracıdır. O, “yıkıcı” materyalist ve tanrı-tanımsız görüşlere karşı çıkmak, öğrencilerin tanrıya olan inançlarını pekiştirmek zorundadır. Neo-thomist pedagoğlar, gençliği dinsel önyargı ve dogmaların baskısı altında tutmayı, onları toplumsal sorunlardan ve devrimci eylemlerden uzak tutmayı kendilerine amaç edinmişlerdir. İşte bu nedenden ötürü neo-thomistik pedagoji, nesnel, pekçok durumlarda da öznel olarak burjuva toplum yapısının olduğu gibi korunmasını savunmaktadır.

KLASİKLERDEN BİR DERLEME DOLAYISIYLA

Klasikleri (Marx-Engels-Lenin'i) herhangi bir konuda taramaya girişen kişi, 90'ı aşkın kalın ciltle karşılaşır. Elindeki ciltler “dizin”li ise, işi oldukça kolaylaştırır; ama ilgilendiği konuya göre gene de epey emek gerektiren bir iş yapmak zorunda kalabilir. Klasiklerden belirli konularda yapılmış derlemeler, her şeyden önce bundan ötürü değerlidir. Böyle derlemeler, bir çeşit “çok ayrıntılı ve kullanışlı” birer “dizin” sayılabilir. Onun içindir ki Klasikleri içeren bir kitapta, derlemelerin her zaman ayrı bir yeri olduğu söylenebilir.

Derlemelerde ilk bakışta sandığından çok çeşitli yollar izlenebilir. Düşünüveren en kaba yol, Klasiklerin belirli bir konuda söylediklerini zamana göre sıralamaktır. Bu, o konudaki Marksçı-Leninci gelişmenin tarihsel çizgisini belirtmeye en uygun yoldur. Bu yolun ürünü olan derlemelerin “çok ayrıntılı ve kullanışlı” birer “dizin” olma nitelikleri kuşkusuz daha ağır basar. Ne var ki, derlemelerden amaç, “dizin” hazırlamak değildir. Derlemeler, öyle görünüyorsa ki, pratik bazı gereksemelerin

sonucudur. Bu gereksemeler ise, uzun veya kısa süreli olabilir; ama, herhalde, Klasiklerden çok sayıda okurun yararlanmasını sağlamakla sıkı ilişkileri vardır.

Derlemelerde, zaman sırası, kesinlikle değilse bile, epeyce gözetilmeyebilir. Bir derleme, böylece, okumayı ve anlamayı kolaylaştıran bir biçime kavuşturulabilir. Bu, konuyu kendi içinde ve Marksçı-Leninci ilkelere uygun biçimde sınıflayarak veya bölerek, büyük ölçüde başarılabılır. *Kadın ve Aile** bu türlü derleyişin güzel bir örneğidir.

Anılan Kitapta, Klasiklerin “kadın ve aile” konusunda söyledikleri şeyler şöyle sınıflanıp sunulur: “Uzlaşmaz-Karşıt Sınıflı Topumlarda Çalışan Kadının Ezilmesi ve Sömürülmesi Üzerine”. Bu “birinci” bölüm üç alt-bölüme ayrılır: a) “Kapitalist Sanayide Kadın Emeği”; b) “Kapitalist Tarımda Kadın Emeği”; c) “Sınıf Savaşımında Kadınlar”. Sonra öbür bölümler gelir: 2. “Kadının Hak Eşitliği ve Özgürleşmesi Üzerine”; 3. “Aşk, Evlilik ve Aile Üzerine”; 4. “Sosyalizm/Komünizmde Kadının Kurtuluşu”. *Kadın ve Aile* adlı

* Marx, Engels, Lenin, *Kadın ve Aile*, Ankara, Haziran 1979.

derlemede, zaman sırasına sürekli uyulmadığı görülür. Örneğin, birinci bölüm Marx-Engels'ten alıntılarla gelişir; sonra Lenin'den alıntılar gelir ve onları Marx'tan alıntılar izler. İkinci ve üçüncü bölümlerde de buna benzer bir sıralanış var. Böylece, özde zaten var olan bütünlük, biçimde de (sunulmuşta da) sağlanmaya çalışılmıştır. Ama zaman, böyle bir derleyişte sözkonusu olan ilişkiler bakımından bile, her şeye sonuna kadar boyun eğmez; bizim dışımızda, nesnel bir boyut olduğunu açığa vurur. Dolayısıyla, kitabın dördüncü bölümünü yalnız Lenin'den alıntılar meydana getirir; ikinci ve üçüncü bölümler de onun sözleriyle kapanır. Böylece, sonradan söylenmiş ve ancak sonradan söylenebilir olan şeyler, buna uygun yeri almış olur. Zaman sırası, kitabın bütününde biraz, bölümlerde epeyce bozulur; ama, alıntılar başka ilişkiler bakımından tutarlı bir biçimde sıralanır.

Kadın ve Aile'nin başında ve sonunda Clara Zetkin'den birer alıntı var. Baştaki "Kadınların Klasiklere Borçlu Oldukları Şey", sondaki "Lenin'den Anılar". Baştaki alıntı, "kadın ve aile" diye apayrı bir konu olmadığının da değinerek, okuru bu konuyu genel bütünlükle ilişkileri içinde görmeye hazırlar veya, hiç değilse, amacı bu olan bir uyarı gibidir. Sondaki, ise, derlemeye daha güzel bir bütünlük ve sıcak, canlı bir bitim kazandırır. Bu alıntı, derlemenin bir çeşit ek-sikçe özeti de sayılabilir. Bu örnek gösterir ki, Klasiklerden yapılacak derlemeler, onlarla ilgili

başka verilerle daha tam, daha renkli hale getirilebilir. Yalnız, kesinlikle güvenilir olmak gereken böyle veriler her zaman bulunmayabilir.

Anılan derleme kitapta, her alıntıdan sonra, kaynak bildirilen bir not gelir. Bu notlar, göze batmayacak biçimde konmuş olsalar da, okurun duraksamasına yol açabilir. Dipnotlar halinde verilmeleri veya, kitabın Almancasında olduğu gibi, sayfa yanlarına konmaları daha uygun olurdu gibi görünüyor. Bilimsel bir derlemede böyle notlardan vazgeçilemez; ayrıca, böyle notların varlığıdır ki derlemeye "çok ayrıntılı ve kullanışlı bir dizin" niteliği kazandırır. Burada önemli olup göz önünde bulundurulması gereken nokta şudur: Bir derlemede izlenen yol ve güdülen amaç, buna uygun bir sayfa düzeni gerektirebilir. İşin bu yanı, tümüyle biçimsel sayılıp önemsense, derlemeye verilmiş onca emek gereği gibi değerlendirilmemiş olur veya, hiç değilse, biçimin ona katkısından vazgeçilmiş olunur. (Şunu hemen ekleyim: *Kadın ve Aile* okunurken, öğrenilmek gerekmedikçe, kaynak gösteren ara notlar atlanabilir; bu yüzden hiçbir eksiklik de duyulmaz.)

"Kadın ve Aile" konusu, Engels'in o ünlü *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yapıtında bile, epeyce ayrıntılı işlenmiş olmakla birlikte, "başlı başına" ele alınmış değildir. Başka türlü de olamazdı. *Kadın ve Aile*'de Klasiklerin bu konuda çeşitli gerekçeler veya vesilelerle söylediklerini ustaca der-

lenmiş bir biçimde okuyunca, Marksçı-Leninci dünya görüşüyle yeni karşılaşmış bir okur bile, bunun başka türlü olamayacağını kolayca kavrayabilir. Derlemelerin en önemli yararlarından biri de bu olmalı: Belirli bir konuyla ilgili olarak, diyalektik ve tarihsel maddeseli yöntemin (veya Marksçı-Leninci Teorinin) geniş ve derin kavrayışı ile karşılaşmak. Herhangi bir derlemeye emek verenlerin özellikle üzerinde durmaları gereken nokta da bu olmalıdır. Bir derleme, bu noktanın ne kadar kolay görülmesini sağlıyorsa, o kadar başarılı olmuş demektir. Klasiklerden yapılmış hiçbir derleme, ilgili olduğu konuda, bir "reçeteler elkitabı" değildir.

Bildiğim kadarıyla, ülkemizde, Klasiklerden yapılmış herhangi bir derleme yok; başka ülkelerde hazırlanmış derlemeler

çevriliyor. Bu sırada, ülkemiz koşullarının ön plana çıkardığı konularda yapılmış derlemelere öncelik tanındığı da gözden kaçmıyor.* Ayrıca, genellikle ilgi duyulan konulardaki derlemeler, haklı ve yerinde olarak, yeğleniyor. "Kadın ve aile" de böyle konulardan biridir. Klasiklerden belirli bir konuda derleme yapmak, genellikle, maddesel birtakım olanaklar ve ortak çalışma gerektirir. Bu bakımdan eksiklerimiz sürdükçe, derleme seçiminde dışa bağımlıktan kurtulmamız pek beklenemez. Bu eksiklerimiz zamanla giderilecektir. Derlemelere çeşitli bakımlardan eğilmek de bu giderme işinin bir parçası sayılmalıdır. Ayrıca, böyle davranmanın hemen görülvüreceği bir yararı var: Belirli bir konuda yapılmış en başarılı derlemeleri seçebilmemizi kolaylaştırması.

RAGIP GELENCİK

"KURTULUŞ İSLAMDA" MI?

Bir Cumhuriyet Savcısı, Ekrem Alptekin; "Lâiklik Deyince" başlıklı bir yazı yazmış. Anayasasının ve yasaların "lâikliğe ilişkin" buyruğunu dile getiriyor, Cumhuriyetin öteki nitelikleri gibi "Lâik Devlet" niteliğinin de değiştirilemeyeceğini, dahası böyle bir değişikliğin önerilemeyeceğini anlatıyor. Ve bu arada kimi çevrelerin şu savda oldukla-

rını yazıyor:

"— Toplumsal bunalımlar, sürüp giden kargaşa; din duygularının zayıflamasından, dolayısıyla ahlakın bozulmasındanmış. Dinin evrensel kuralları bir uygulanabilir, ne kalkınma sorununu kalırmış çözülmelik, ne kargaşa! Herşeyin başı manevî kalkınma!"

Savcı Alptekin, buna şu ya-

* Ülkemizde anarşizmin ciddi bir sorun haline gelmesi üzerine Klasiklerden çevrilip yayımlanmış bir derleme örneği için bkz: Marx, Engels, Lenin, *Anarşizm ve Anarko-Sendikalizm*, Ankara, Mart 1979.

niti vererek yazısını sürdürüyor.

— Toplumsal gelişimin kendine özgü yasaları vardır. Ne din, ne ahlak, ne hukuk yasalarıdır bunlar. Toplumsal varlığın belirleyici ögesi olan üretim biçiminde, üretim güçleriyle üretim ilişkilerinde gelişme olmuyorsa, toplum da gelişemez. Bunalmaların, kargaşanın nedeni budur. Din, ahlak, hukuk... bunlar, toplumsal bilinç biçimleri, toplumsal varlığın ürünü kurumlardır.”¹

Bir Cumhuriyet Savcısı bunları yazma gereği duyuyorsa, ortada vurup geçilemeyecek bir durum var demektir.

Toplumumuzdaki “kargaşa”nın sona ermesine ya da azalmasına yararı olur umuduyla “Toplumumuz ve İnsan” konulu bir program TV ekranına getirilmişti. Bu programda profesörler, bilim adamları konuşmuştu. Bunlar, “medrese molaları”nı aratmayacak biçimde “dinsel nitelik”te konuşmuşlar, “İslâm’ın buyruklarına göre” yaşanmış olsa herşeyin nasıl düzeleceğini, “barış” ve “kardeşliğin” nasıl sağlanacağını anlatmaya çalışmışlardı.

Anımsayacaksınız, özellikle Rüştü Şardağ’ın konuşması çok ateşliydi. Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal da vardı konuşmacılar arasında. Ve Sayın Karal’ın bir de “lâiklik fetvası” yer almıştı: “Lâiklik, dinin özüne yönelişti!” demişti Sayın Karal.

Kimi “ilerici” gazetelerin de, “Şeriatçı-gerici” basınla yarışır-

casına “din”i, “İslâm”ı öven yayınlarına tanık olduk. Bir “ilerici”, “en ilerici” sayılan gazete de “İslâmiyet Eki”yle bu kervana katıldı. Ve Erol Toy’un, Ümit Hassan’ın kalemleriyle “İslâm’ın uygarlığa olan etkisi”ni “dosta-düşmana” duyurdu. Erol Toy, “İslâm”ın “İslâm düşünürleri” aracılığıyla “Batı”yı nasıl etkileyip aydınlattığını dile getirdi. (!) Tersliğe bakın ki, Toy’un “İslâm düşünürleri” diye sundukları, Aristo’nun ve öteki Yunan düşünürlerinin öğrencileriydi ve bunların arasında “Yahudiliğin ikinci kurucusu” sayılan Musa b. Meymun (1135-1205) da bulunuyordu! Yani bu düşünür Müslüman değil, Yahudiydi. Ümit Hassan’ın yazısında da “İslâm’a dönüldüğü zaman herşeyin düzeleceği” izlenimi veriliyordu. Bunlara bu dergide yanıt vermeye çalıştım.²

Son zamanlarda “Kurtuluşun İslâm’da olduğu” havası, yoğun biçimde estiriliyor. Kimi siyasal çevreler de bu havaya hız veriyor ve bu “verimli araç”la kendilerine yandaşlar, destekler sağlıyorlar. İnanan da, inanmayan da kullanıyor “din aracı”nı.

Ve bu arada son derece düşündürücü bir durum gözlerimizin önünde: Yurt içinde ve yurt-dışında “irşadlarda bulunmak üzere”, Diyanet İşleri Başkanlığı elemanlarına görevler veriliyor. Bu görevler Devlet eliyle veriliyor, Devletin olanakları sağlanarak veriliyor. Ama acaba Devletin, Türkiye Cumhuriyeti’-

nin, lâik Cumhuriyeti yararına oluyor mu dersiniz? Bunların “va’zları”yla, “irşadları”yla ne olacak, ne sağlanacak? “Anarşi”nin, “terör”ün, “kargaşa”nın durması ya azalması mı sağlanacak? Türlü “bunalım”ların çözümüne mi ulaşılacak bu yolla? Diyanet elemanları bunu sağlayabilirler mi, bu, beklenebilir mi? Bunu beklemek doğru olabilir mi? Ve bunu beklemek, “Kurtuluş İslâmıdır” diyenlere, “Şeriat”ı savunanlara bir çeşit “hak vermek” olmaz mı? Sonra bir yandan bu yola gidilirken, öte yandan yeri geldiğinde “Şeriat Düzeni”ne karşı Cumhuriyet ilkeleri savunulduğu zaman “madem ki din, Şeriat ilkeleri kurtarıcı değil, neden sıkıştığımızda onun yardımına başvuruyorsunuz?” gibi sorular yöneltilemez mi haklı olarak? Kısacası: Diyanet elemanlarının yardımına başvurmakla nereye varılmak isteniyor?

Bir de unutulmaması gereken bir şey var: “Diyanet İşleri Başkanlığı”nda tek egemen ve geçerli olan “mezhep”, “SÜNNİLİK”tir. Diyanet adına “Ehl-i Sünnet Ve’l-Cemaat” denen dinsel çığır doğrultusundadır. Son derece katı kuralları vardır bu mezhebin. İnançları esneklikten son derece uzaktır. Ve bu ülkede, “Ehl-i Sünnet”in görüşlerini, inançlarını paylaşmayan binlerce, milyonlarca insan yaşamaktadır. “Ehl-i Sünnet Ve’l-Cemaat” kurallarına bağlı olan elemanların “va’zlarıyla, öğütleriyle “barış”, “kardeşlik” getirilebilir mi?

Üstelik Anayasanın ve yasalarımızın “lâikliğe ilişkin mad-

deleri” açıktır. Devlet, belirli bir mezhebi araç yapıp kullanamaz. Devletin “resmi” bir dini ve mezhebi yoktur.

İşin bir başka yönü: Diyanet İşleri Başkanlığı, “İlim Yayma Cemiyeti”yle her zaman e l e l e olmuştur ve bugün de eleledir. Bu “Cemiyet”, büyük kentlerin “büyük zenginler”ince yönetilir. Ülkemizde, “Nurcusu”yla, “Süleymancısı”yla, “Ticanisi” ve “Nakşibendi”siyle ne denli “gerici-tutucu” güç ve akım varsa, hemen hepsinin —yasal olmasa da— temsilcisi vardır bu Cemiyette. “Gerici-tutucu” güçler örgütlenir, yurdun her yanına salınır. “Büyük zenginler”imiz, böylece “din” ve “iman” yoluyla “kalkınma”nın sağlanabileceğini, herşeyin ve “kurtuluşun” buna bağlı olduğunu “yurttaşları”na anlatma çabasını gösterirler. Kimi Siyasal Partilerin Genel Başkanlarının “manevi lider”i, “Şeyh”i, “Muhterem” Zeyrekli Mehmet Efendi de bu Cemiyetin “Manevi Genel Başkan”ı durumundadır. Kısacası: İlim Yayma Cemiyeti’nin adına bakmayın siz. “Din-iman Yayma Cemiyeti” gibi birşeydir. Ancak yaymaya çalıştığı “din” ve “iman” da kendine özgü niteliktedir, yerleştirmeye çabaladığı dünya görüşü doğrultusundadır. Ve kuşkusuz, “siyasal” niteliklidir. İşte Diyanet, bu Cemiyet’le eleledir. Cemiyet’e zaman zaman “aynî ve nakdî yardımlar” da sağlattırır elemanları aracılığıyla. Ve düşünün; böyle bir Cemiyetle sıkı işbirliği durumunda olan Diyanet’in elemanları, yurt içinde ve yurt dışında “dinsel öğüt”

¹ 25 Eylül 1979 günlü Cumhuriyet Gazetesi, s. 2.

² Bkz: Turan Dursun, “İslâm ve Çağdaş Kılık Aydınlarımız”, Yeni Ülke Dergisi, Sayı 9, Ekim Kasım Aralık 1979, s. 249-256.

vermeye gönderiliyor. Devlet de "maddi olanaklar" sağlıyor bu alanda. Diyanet'in işbirliği ettiği "İlim Yayma Cemiyeti"nin felsefesi doğrultusunda!

Diyanet başka çevrelerle de işbirliği durumundadır. Örneğin, yurt-dışındaki —siyasal amaçlı hizmetler gören— "İslâm Kültür" dernekleri, "Türk Kültür" dernekleri, Diyanet'ten "din görevlisi" ister, bu görevlilere ayrıca "ücret" vereceğini bildirir, Diyanet de bu derneklerin isteklerini yerine getirir. Ama bilir misiniz seçim nasıl yapılır? Bu derneklerin ve "İlim Yayma Cemiyeti"nin felsefesine uygun elemanı nasıl seçmeye çalışılır bilir misiniz?

Gerek yurt içinde gerek yurt dışında öğüt vermek üzere "va'z"a-"irşad"a gönderilenlerin bağlı buldukları daha başka örgütler de vardır. Üstelik bu elemanlar eliyle yeni örgütler de oluşturulur, geliştirilir. Devlet olanakları da kullanarak.

Biri çıkıp sorsa, devletin olanakları belirli bir din, belirli bir görüş ve belirli bir siyasal nitelikli felsefe için nasıl kullanılabilir? Buna, kimler, ne hakla izin verebiliyorlar? Ne yanıt verilir dersiniz?

1961 Anayasasında Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin maddede (154. madde), birtakım tartışmalar sonucunda bir AMAÇ'la konmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "Genel İdare" için-

de yer almasından yana olanlar vardı.³

Diyanet'e "Genel İdare" içinde yer vermekteki amaç neydi?

Av. Kâzım Öztürk'ün hazırladığı ve "Gerekçeli Anayasa" adıyla yayınlanan yapıtta, 154. maddenin gerekçesinde şöyle deniyor:

"Dini inanç ve kanaat özgürlüklerini temel hak ve özgürlükler arasında ilân eden, ibadet ve dini törenlerin serbestliğini güvence altına alan Anayasa'da, sosyal bir kurum olarak dinin taşıdığı önem bakımından, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu güne değin olduğu gibi genel idare içinde yer alması doğal ve zorunlu görülmüştür."⁴

Prof. Dr. Mümtaz Soysal da şunları yazıyor:

"Bu noktaya önem verilmiş olması, lâiklik sorununun, çoğunluğu bakımından Müslüman olan bir toplumda, çözümlenmesini büyük ölçüde kolaylaştıran bir durumun yitirilmemesi içindir."⁵

"Lâik bir devlette, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer alması, Türk devriminin özelliklerine uygun bir lâikliğin, yani dini, toplum işlerinden; kişisel vicdanlara itebilme işinin daha sağlam ve güvenli yollardan gerçekleştirilmesi dışında herhangi bir anlam taşımaz."⁶

Demek istenen şu:

Diyanet İşleri Başkanlığı'na "Genel İdare içinde" yer verilmiş ki, "daha sağlam ve güvenilir"

bir "yol"la, "Türk Devriminin özelliklerine uygun" bir lâiklik daha kolay gerçekleştirilsin. Başkanlığın yardımıyla, "DİN", "toplum işlerinden" çıkarılarak "kişisel vicdanlara" daha kolay itilebilsin!

Ne var ki "Diyanet İşleri Başkanlığı"nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 633 sayılı yasa bile bu doğrultuda değildir. Yasanın 1. maddesinde, Başkanlığın yürüteceği görevler arasında "İslâm Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek" de var. "İslâm Dininin inançları", din ve dünya işlerinin tümünü kapsıyor. Başkanlık, "İslâm Dini"nin kurallarında göre "din ve dünya işleri"ni değerlendirecekse —ki öyle yapıyor— lâikliğin "gerçekleşmesi"nde nasıl yardımcı olabilecek? Sonra "İslâm ahlak esasları" ile ilgili "işleri" nasıl yürütecek Başkanlık? "İslâm ahlak esasları", çoğu kez, "lâik ahlak ilkeleri"ne uymaz. İslâm'ınki "lâik ahlak"la çelişir. İki ahlak anlayışı arasında uzlaşmaz "fark"lar bulunduğu yadsınamaz. İslâm inançlarına dayalı "ahlak"la "lâik ahlak" çeliştiği zaman Diyanet İşleri Başkanlığı hangisini ölçü alarak işleri yürütecektir? "İslâm ahlakı"nın ölçü alırsa, "LÂİKLİK" ilkesine bağlı kalabilir mi?

Diyanet yasasındaki şu maddeye bakın.

"Madde 22 — Diyanet İşleri Başkanı ile kuruluşun bütün görevlerinde itikadı, ibadeti, tavır ve hareketlerinin İslâm törelerine uygunluğu çevresinde bilinir olduğu ortak niteliğinin

bulunması, ayrıca..."

Yani Diyanet'teki her görevli:

a) "İtikat, ibadet" yönünden olduğu gibi tutum ve davranışları yönünden de İslâm törelerine (İslâm kurallarına) u y g u n yaşayacak, böyle yaşamak zorunda,

b) böyle yaşadığı "çevrede bilinir" olacak. Bu da zorunlu.

Bu "nitelik"te olmak "ortak" koşuldur. "Görev"e alınacaklarda bu koşul aranıyor, görev yapanlarda bu koşul aranıyor. Bu ortak ölçüye uymuyor diye görevliler hakkında "soruşturma" açılıyor, bu ölçüye uymuyor diye görevliler görevlerinden atılıyor. Örnek: 21.10.1979'da, Yenimahalle Müftülüğüne bağlı Sincan Fatih Mahallesi Camii İmam-Hatibi Mehmet Keskin hakkında "soruşturma yapmak üzere" bir "Murakıb" geldi. İmamın "solcu" olduğu, "TÖB-DER"e ve "solcular"ın yanına gidip geldiği "dikkati çekiyormuş". İmam'ın hakından daha kolay gelebilmek için bir başka suç da uydurulmuş: "İmam çocuklardan para alıyor!" diye. "Murakıb"la konuştum, "soruşturma" dayanağını sordum. O zaman Murakıb bana, yasanın 22. maddesinde sözkonusu edilen "ortak nitelik" üzerinde durulduğunu, bu ölçünün çok önemli olduğunu, buna uymayan Diyanet görevlileri hakkında soruşturma açıldığını, "suç"u "sâbit" görülenlerin cezalandırıldıklarını, cezalandırılacaklarını anlattı uzun uzun. Muhtar Erdal Hüner, Ali Söylemez ve başka Mahallelilerle birlikte adamı "ibret"le dinledik. Aslında adam

³ Bkz: Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu, "Lâiklik İlkesi ve Türkiye'deki Durum", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1963, Cilt: XI, s. 49.

⁴ Kâzım Öztürk, *Gerekçeli Anayasa*, Ankara, 1971, Bilgi Yayınevi, s. 307.

⁵ Prof. Dr. Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Antamı*, İstanbul, 1969, s. 172.

⁶ Soysal, a.g.e., s. 174.

verilmiş bir "görev" yapıyordu, yasanın 22. maddesinin gereğine uymaya çalışılıyordu.

Şimdi durup düşünelim: Böyle bir yasayla mı, bu uygulamayla mı Diyanet lâikliğinin "gerçekleşmesi"ne yardımcı olacak?

Diyanet İşleri Başkanlığı, "din" ve "ahlak" konularını ilgilendiren ya da ilgilendirdiğini sandığı ne varsa, bir "Şeyhülislâmlık" edasıyla el atmak istiyor. Dahası "beni ilgilendirir" diyerek Devlet Kurumlarına baskılar yapıyor. Düşündürücü bir örnek sunayım:

"Başlangıcından Bu Yana İnsanlık" adında bir radyo program dizisi yayımlanıyordu. Din ve inançları sömürüp çıkarları için kullanan çevrelerden tepkiler oldu. Tepki gösterenler arasında bir partinin görüşlerini yansıtan yayın organı da vardı. Diziden 3 programın metni elatıldığını ve verilmişti bu yayın organına.

Ardından da aynı metinleri aynı yollarla ele geçirdiği saptanan Diyanet'in "büyük taarruz"u görüldü.

Diyanet İşleri Başkanı TRT Genel Müdürüne mektup göndermişti. Mektupta şöyle deniyordu:

"... Dini inançları sarsıcı nitelikte olan, hatta bu amaçla hazırlanmış kolayca anlaşılabilir ve yurttaşlarımızın büyük çoğunluğunu tedirgin eden bu programın yayından kaldırılarak, yapımcıları ve diğer mensupları hakkında gereğinin yapılmasını bilgi ve takdirlerinize sunarım."

Mektuba ekli bir de Din İş-

leri Yüksek Kurulu'nun kararı vardı. Karar metninde Program yapımcısına ağır saldırılar yöneltildikten ve birçok kez "sapık teori" denerek "Darwin Teorisi" de ele alınıp eleştirildikten (!) sonra şöyle deniyordu:

"1 — Bu dizi program derhal durdurulmalıdır.

2 — Devlet Radyosunu din-sizlik propagandasına alet eden ve yöneticileri yanltan ilgili kişi ve kişiler hakkında takibat yapılmalıdır."

Ve daha birçok "madde"ler yer alıyor "karar"da. 13 sayfalık bir karar.

Zaman geldi, TRT Danışma Kurulu toplandı ve toplantıda Diyanet Temsilcisi, şöyle konuştu "Radyoda 'Başlangıcından Bu Yana İnsanlık' Programının yayından kaldırılması için Başkanlığımız hemen harekete geçti. Sonunda program dizisi yayından kaldırıldı. Bunun için TRT'ye huzurunuzda teşekkür ederiz."

Diyanet işte böyle bir Diyanet'tir. Şimdi böyle bir Kurum, lâikliğinin tam "gerçekleşmesi"nde yardımcı oluyor denebilir mi? Açık gerçek odur ki, Diyanet İşleri Başkanlığı, "Genel İdare içinde" yer verilirken güdülen amaca ters doğrultuda "görev" yapıyor. Yani "Anayasa"da kendisine yerveriliş gerekçesini yitirmiş bulunuyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı, görevlileri ve yandaşlarından oluşan bir çeşit "İslâmcılar ordusu" oluşturmuştur bugün. Bu bir çeşit "ordu"yla lâikliği budama ve

yoketme yolundadır. "Kurtuluş"-un "İslâm'da" olduğunu kafalara yerleştirmeye çalışıyor. "Din öğrenimi veren" okullar ve "Kur'an Kursları" da bu yoldaki çabaya yardımcı oluyor. O okullar ve "kurs"lar ki, Anayasa ve yasa maddelerine "meydan okurcasına" ve büyük bir hızla "İslâmcı", yani "Şeriatçı" kafalar üretir dururlar. Anayasa açıkça "Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz" (mad. 21) diyor, kimsenin aldıracağı yok. Çıkarlarını "oy"a-"oyun"a dayayanlar, "lâik olmayan" kafaların yetişmelerinde kendileri için yarar görürler. Bu politikacılar için "din öğrenimi veren" okullar da, "Kur'an Kursları" da birer "yemlik alanı"dır. Diyanet'e olduğu gibi buralara da milyonlarca, milyarlarca liralık tutarında devlet olanakları harcanır. Nice politikacılar, dahası "çağdaş" olarak bilinen kimi "devlet adamları"mız bile "İslâmı övme yarışı"nda yer alırlar. Bu politikacı ve devlet adamlarına: "Şeriat'tan yana mısınız?" diye sorsanız, eğer "resmen" soruyorsanız "hayır!" derler. Böyle derler ama yine de "İslâm"ı överler. "Şeriat", "İslâm"dan ya da İslâm, Şeriat'tan başka birşeymiş gibi. Kısacası: "İslâm"ın "kurtarıcı" olduğu inancı, hem de çoğu kez "resmî ağız"lardan ve devlet olanakları harcanarak işlenir durur. Bir yandan "lâik okullar"da "lâik kafalar", öbür yanda da "İslâmcı"- "Şeriatçı" okullarda, kurslarda "lâikliğe düşman kafalar" yetişirilir. "Terör" olaylarında, "vu-

run komünistlere" türünden saldırılarda ve nice çatışmalarda bunun payı yok mudur, ne dersiniz?

Gerçekten "Kurtuluş İslâm"ıdır mıdır?

Buna: "—Evet!" demek için "İslâm"ı, çağı ve gerçekleri yeterince bilmemek gerekir.

"İslâm" nedir?

"İslâm"ın ne olduğu ve ne olmadığı üzerinde uzun uzun durmak burada olası değil. Ama kısaca şu söylenebilir:

"İslâm", en başta hiçbir esnekliği tanımayan iki temele dayanır: Kur'an ve "hadis"ler. Buna, "Kitap" ve "Sünnet" de denir. 3. ve 4. kaynak olarak "İcma" ve "Kıyas" da vardır, ama bunların, "Kitap" ve "Sünnet"e dayanması zorunludur. "İslâm", bu çerçeve içindedir işte.

"İslâm"ın "kurtarıcı" olabilmesi için, yaşamın, hele çağımızdaki yaşamın bu çerçeveye sıkıştırılması gerekir. "İslâm, akıl dinidir, mantık dinidir" türünden sözlerse, içinde "sömürü kurnazlığı" saklı birer laftan öteye geçmez. İslâm'ın yaşam gereksinimlerine yetmezliği, insanlar ve insanlararası yaşamdaki yetersizliği daha ilk dönemlerinde bile anlaşıldığı için, o dönemlerden başlayarak "çerçeve"nin dışına çıkma gereği duyulmuştur.⁹

İSLÂM'ın temel iki kaynağı olan Kur'an ve "hadis" "nass"ları da başlıca şu kaynaklardan alınıp oluşturulmuştur:

- 1 — Eski Ahit (Tevrat),
- 2 — Yeni Ahit (İncil),
- 3 — Arap gelenek ve görenekleri,

⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Dk. D/1-3/79 sayılı (tarihsiz) yazı.

⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, 23.5.1979 gün ve 53 sayılı karar, s. 13.

⁹ Ekrem Alptekin, "Laiklik Deyince", 25 Eylül 1979 günlü Cumhuriyet, s. 2.

4 — Peygamberin özel ya-
şamı,

5 — Çevredeki din ve inanç
akımları.

Bunların da çoğu, eski Babil,
Sümer ilkel yaşam ve hukukun-
dan, ilkel inanç ve masalların-
dan kaynaklanır.

Durum böyleyken “İslâm”ın
içeriğini “çağımız”da “kurtarıcı”
saymak olası mıdır?

“Din sömürüsü” yapanların
başındakilerden çoğu da “İslâm”-
ın artık gereksinimleri karşıla-
maktan uzak olduğunu bilirler,
ama yine de “sömürü” için “İs-
lâm”ın “kurtarıcı” olduğunu iş-
lemekten geri durmazlar.

Bu yazının başında yazısın-
dan bölümler aktardığımız Cum-
huriyet Savcısı Ekrem Alptekin
aynı yazısında şunları da belir-
tiyor:

“Sömürücü dış güçlere ve on-
ların yerli ortaklarına karşı ba-
ğımsızlık savaşı veren Türkiye
halkının gerçek temsilcisi Büyük
Millet Meclisi'nin çıkardığı yasa-
ların ikincisi, 'Hıyanet-i Vataniye'
Kanunudur. Bu yasa, lâikliğe
aykırı davranışları 'vatan haini'
sayar...”

Bir Başbakan Milletvekil-
lerine: 'Siz isterseniz Hilafeti bile
getirebilirsiniz!' demişti.

Ne Halifelik geri gelir, ne
Seriati. Bir ırmağı tersine akıtı-
mazsınız. Kurtuluş savaşının acı
deneyimlerinden geçilerek ger-
çekleştirilen devrimin özü, Cum-
huriyet'in niteliğidir lâiklik. De-
ğiştirilemez.”¹⁰

Emperyalistler, bizdeki “din
sömürüsü”nü değişik görüntüler
altında yapıyor. Böylece de
halktaki uyanışlar önlenmeye ça-
lışılıyor. “Emperyalizmin yerli
ortakları”, ortaklıklarının gereği
olan işleri, büyük bir hızla yü-
rütüyorlar, topladıkları yandaş-
larıyla birlikte “din sömürüsü”
yapıp duruyorlar.

“Din Sömürüsü” üstüne yazı
yazan Anayasa Mahkemesi Üyesi
Ahmet Erdoğan da bundan ya-
kınıyor ve yazısının sonlarında
şöyle diyor:

“Din sömürüsünü en başta
Anayasamız yasaklamıştır. Hiç
kimse her ne biçimde olursa ol-
sun, dinî veya din duygularını
ya da dince kutsal sayılan şey-
leri sömürü konusu yapamaz,
bunları kötüye kullanamaz. Bu
yasağa karşı gelen, başkasını bu
yolda kışkırtan gerçek ya da tü-
zel kişilere, yasalarda gösterilen
cezalar verilir. Bunu yapan si-
yasal parti ise hemen kapatılır...”

Din sömürüsü yapan kişiler
ve siyasal partiler için koğuştur-
mayı kimler yapacak? Yetkili ve
sorumlu olan orunlar nereleridir?
Bunlar yasaların kendilerine ödev
verdiği Cumhuriyet Savcılarını, Va-
liler, Kolluk güçleri, Bakanlar
Kurulu, T. B. Millet Meclisi'dir.
Ama uygulamada herkes birbiri-
ne bakıyor.”¹¹

Evet Sayın Anayasa Mahke-
mesi Üyesi'nin dediği gibi “..ama
uygulamada herkes birbirine ba-
kıyor!”.

TURAN DURSUN

SOĞUK SAVAŞ-STRATEJİSİ: ORTADOĞU-TÜRKİYE-AFGANİSTAN

Dünyayı bir nükleer savaşın
korkunç yıkımından bir adım
daha uzaklaştıracak olan strate-
jik silahların sınırlandırılmasının
ikinci aşamasını hayata geçire-
cek olan SALT II anlaşması Ame-
rikan Kongresinin onayını bek-
lediği bir sırada, Carter yöneti-
minin oyun bozanlık etmesinden
sonra, dünya barışının elle tutu-
lur bir gerçeklik kazanması umu-
dunda olan insanlığı yeni bir düş
kırıklığına uğrattı. Dünyanın,
onu birkaç kez yerle bir
edeceği bir nükleer silah deposu
haline getirilmesi, yeni bir dün-
ya savaşı çılgınlığına karşı sağ-
duyunun egemen olmasını zorun-
lu kılıyordu. Öyle ki, yumuşama
(detant) adı altında somut bir
anlam kazanan bu sağduyu, en
azgın militarist-emperyalist çev-
relerini bile, İkinci Dünya Sava-
şının sıcak küllerinde kızıştı-
rılan silahlanma yarışının yüz
milyarlarla ifade edilen askerî
harcamalarını, insanlığın ulaş-
mış olduğu bugünkü düzeyini kat
kat üstüne çıkarabilecek barışçıl
bir yola itebileceğine inanılmıştı.
Ama unutulmaması gereken bir
nokta vardı. Savaş, tekelci dev-
let kapitalizminin niteliği gereği
idi ve tekelci devlet kapitalizmi-
nin varlığı ona bağlı idi. Sava-
şın olmadığı yerde, en azından
savaş tehlikesinin olması gereki-
yordu. O tehlike kalktığı anda,
silah tekelleri de yokolacak, yılda
milyarlarca dolarlık silah ticare-
ti ve ona bağlı olan dev sanayi
yatırımları silinip gidecekti.

1950'lerde, İkinci Dünya Sa-

vaşının hemen ardından ABD em-
peryalizmi tarafından Kore Sava-
şıyla birlikte uygulama alanına
konulan soğuk savaş stratejisi,
beş kıtayı bir baştan bir başa
saran çokuluslu ve ikili bir as-
kerî ittifaklar zinciri ile dünya-
nın üçte ikisini bu ülkeye bağ-
lamıştı. Örneğin, “barış” sözcü-
ğünün yasak sayıldığı o günün
Türkiyesi, yoksul kaynaklarının
büyük bir bölümünü askerî har-
camalara ayırıyor ve askerî ge-
reksinimlerini ABD'den karşılı-
yordu. ABD'nin dünya jandarma-
lığını üstlendiği bu dönem, sa-
nayisinin de askerileşerek dev
boyutlar kazandığı bir dönem-
dir. CIA serüvenlerinin en ilginç
öyküleri de gene bu dönemde
yazılmıştır.

Soğuk savaşın “çirkin Ame-
rikahısı”, Vietnam savaşının “onur
kırıcı yenilgisi” ile iyiden iyiye
sevimsizleşince, yüzüne barış
maskesi takmak gereğini duydu.
Kuşkusuz bu tutumda, elinde
tutuğu pazarların doymuş olması
ve tıkanan üretimin yeni pazar-
lar aramaya zorlaması birincil
etkendi. O nedenle sosyalist dün-
ya ile arasında ördüğü demir
perdenin gene kendi elleriyle
kaldırılması gerekiyordu. Ama
sosyalist dünyaya savaş narala-
rıyla değil, barış çağrılıyla ya-
naşılabilirdi. Ve gerçekten de Ba-
tı kapitalizmi kendi hesabına bu
yumuşamadan beklediğini bul-
muştu. Batının tüketim malları
ve teknolojisine sosyalist dünya
kapılarını aralamış ve bu iştah-
lı yeni pazar, Batının militarist

¹⁰ Bkz: 18 Ekim 1979 günlü Cumhuriyet Gazetesi, s. 12.

¹¹ Ahmet Erdoğan, “Din Sömürüsü”, 10 Ekim 1979 günlü Cumhuriyet Ga-
zetesi, s. 2.

tekelleri dışında kalan tekelleri için, oldukça elverişli bir alan olmuştur. Stratejik silahların sınırlandırılması (SALT) görüşmeleri ve yumuşama havası işte böyle bir ortamda oluşturuldu.

Ama bu ortam, militarist tekel-lerle, öteki tekeller arasında yeni bir rekabeti de birlikte getiriyordu. *Detant*'ın gerçekleştirilmesi bu tekelleri zor durumda bırakacaktı. Bir başka gelişme, "petrol bunalımı" adı verilen bir görüngü, militarist tekellerin imdadına yetişti. Petrol üreten ülkeler OPEC adı altında örgütlenip petrol fiyatlarını bir ölçüde denetim altına alınca, Batının kapitalist ülkelerinin petrol karşılığı ödedikleri fiyat birkaç kat arttı. Öyle ki salt Orta Doğu'nun petrol satan ülkelerine kapitalist dünya yılda 100 milyar dolara ulaşan bir para ödemek zorunda kaldılar. Bu ülkelere aktarılan paranın geri dönmesi öyle şu ya da bu malların ya da teknolojinin satılmasıyla olanaklı değildi. Bu ancak askerî satışlarla dengelenebilirdi. Nitekim yalnızca Şah'ın İran'ı, ve Suudi Arabistan, yılda 30-40 milyarlık askerî silah, uçak ve malzeme siparişi verebiliyorlardı. Ki bu rakam sosyalist ülkelere yapılan toplam yıllık satışın bile üstündeydi.

Üstelik yumuşama, Batı kapitalizminin giderek aleyhine işleyen bir ortam oluşturuyordu. Örneğin Şah gitmiş, Humeyni diye "geri kafalı" biri gelmiş, bütün silah siparişlerini durdurmuştu. Beri yandan OPEC ülkeleri artan bir biçimde Batı kapitalizminin denetiminden çıkıyordu.

Suudi Arabistan'ın koyu monarşist rejimi bile içten içe kayınıyordu. Petrol kaynakları birer birer, emperyalizmin avuçlarından uçup gidebilirdi. Burnunun dibinde kırk yıldır desteklediği Somoza diktatörlüğü ABD'nin gözlerine baka baka devrilmişti. Orta Amerika'nın küçük küçük ülkelerinde gelişen anti-amerikan hava bütün bir Latin Amerika'yı sarabilirdi, vb, vb.

Böylesine bir görünüm sergileyen tabloyu değiştirmenin tek yolu, emperyalizmin kendi gerçek kişiliğine dönmesiyle olanaklıydı. Bu kişiliğe kavuşmanın yolu, yeni bir soğuk savaş stratejisinin uygulanmasından geçiyordu. SALT II anlaşması Amerikan Kongresinde bu yüzden bekliyordu. Ne var ki bu gerçek amacı dünya kamuoyundan gizlemek için bir gerekçe gerekiyordu. İşte bu sırada CIA bomba gibi bir haber patlattı! Küba'da yeni bir Sovyet askerî faaliyeti saptanmıştı! Sovyetler Küba'da ABD'ye yönelik büyük bir askerî yığınak yapıyordu! Sayıları 6000'i bulan Sovyet askerleri hızla artıyordu. Yeni bir Küba bunalımı ile bir Üçüncü Dünya Savaşının eşğine gelinmişti! Bu koşullarda SALT II anlaşması onaylanamazdı. ABD bu bölgedeki askerî varlığını artırmalı, oldukça ciddi direnişle karşılaştığı Avrupa'daki NATO mütteliklerinin Avrupa topraklarına yerleştirmek için hazırladığı nükleer başlıklı yeni füzelerin onayını parlamentolarından geçirmeliydiler.

Gerçek ise bunun tümüyle tersiydi. Küba'daki Sovyet yığı-

nağı dedikleri, ABD resmi yetkililerin de bildikleri, Küba üzerinde düzenli olarak yapılan uçuşlarla çok öncelerden saptanmış olan bir askerî eğitim merkezi idi. Sovyetler değil Küba'da yığınak yapmak, Doğu Almanya'daki 20 bin kişilik bir zırhlı birliğini de, hiçbir koşul öne sürmeden çekeceğini açıklamıştı. Ama Washington, gerçeği, ancak Küba toprakları üzerindeki Guantamano üssüne yeni takviye birlikleri gönderdikten, Orta Amerika'daki askerî konumunu güçlendirdikten ve Avrupa'ya yeni füzeleri yerleştirilmesi istemini kabul ettirdikten sonra açıklamış, Sovyet varlığının yeni bir Küba bunalımı yaratacak boyutlarda olmadığını Carter'in ağzından resmen doğrulamıştı.

Öyle görünüyor ki, petrol sorunu, emperyalizmin yeni soğuk savaş stratejisinin belirleyici başlıca gücü olmak üzeredir. Bu stratejinin, özellikle petrol bölgelerinde yeni çatışmaları, yeni oluşumları da birlikte getireceğinden hiç kuşku yoktur. Orta Doğu bu yeni gelişmelerin yumaklandığı bölge özelliğini korumaktadır. Bölgedeki bu gelişmelerde, İsrail ve Mısır'ın yanında Türkiye'ye yeni roller verileceği emperyalist ağızlardan açıkça ifade edilmektedir. Türkiye 1950-1960 döneminin soğuk savaşının en acı deneyimlerini yaşamıştır. Bugün yaşadığımız toplumsal bunalımda o zamanın gözü kapalı izlenen uyduluk politikasının büyük payı vardır. Oysa, içerisinde bulunduğu nesnel koşullar Türkiye'yi bağımsız ve tarafsız bir dış politika izle-

meye zorlamaktadır. Ne var ki Türkiye'nin içersinde bulunduğu nesnel koşulların zorlamasına karşın, karşıt yönden gelen bir zorlama da emperyalizmin özellikle son yıllarda yoğunlaştığı Orta Doğu'daki bu faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Washington'da kotarılan ve son NATO toplantılarında Türkiye ile dayatılan bu yeni soğuk savaş stratejisi Orta Doğu'yu merkez alarak, Türkiye, İsrail, Mısır, Basra Körfezi, İran, Afganistan, Pakistan, Çin ve Japonya'ya kadar uzanan bir kuşağı kapsayacak boyutlarda uygulama alanına sürülmek istenmektedir. İran olaylarıyla kabaran anti-emperyalist dalğanın zamanla bütün bölgeyi etkisi altına alması kaçınılmazdı. Nitekim, ABD'nin en güvenilir desteği Şah'ın beklenmedik bir biçimde devrilmesinden sonra, bölgenin en bağınaz Amerikancı yönetimlerini bile korkutacak tepkilerin yükselmeye başladığı görülüyordu. Örneğin dünya kamuoyuna maksatlı bir biçimde, çarpıtılarak yansıtılan toplumsal muhalefetin en ağır baskılar altında tutulduğu Suudi Arabistan'daki Mekke baskını, islam dünyasında anti-amerikan kitlesel tepkileri bir anda en yüksek noktasına sıçratabiliyordu. Amerikan yetiştirmesi Ziya-Ül Hak'ın baskıcı askerî yönetimine karşın, Pakistan'daki iki Amerikan elçilik görevlisi öldürülmüş ve Amerikan büyükelçilik binası yakılmıştı. Elçilik binaları önünde yapılan gösterileri bahane edip, askerî çıkarmalar yapmakla ün yapmış bir ABD'nin Tah-

ran'daki elçilik binasının işgal edilip, görevlilerinin esir alınması karşısında ne yapacağını bilemez hale gelmesi, ABD emperyalizminin bölgedeki konumunun büyük ölçüde sarsılmış olduğunu gösteriyordu.

Nisan 1978'de Afganistan'da gerçekleştirilen solcu askeri darbenin kalıcılığı ise, emperyalizmin bölgedeki umutlarının iyiden iyiye zayıflayabileceği sonuçlar doğurabilecek nitelikteydi. Kişi başına 70-80 dolarlık bir ulusal gelirle dünyanın en yoksul ülkeleri arasında bulunan bu müslüman ülkesinde, yazgısını köklü değişikliklere uğratacak bir devrimin başarıya ulaşması, bölgedeki, anti-emperyalizmin ağırlık kazandığı, ve batılıların "islam radikalizmi" adını verdikleri hareketlere örnek olabilecek, bir dizi zincirleme bağımsızlık hareketiyle Orta Doğu'nun ve belki de tüm bir Asya'nın yitirilmesinin bir başlangıcı olacak nitelikteydi. O nedenle, darbenin hemen ardından ABD'nin Asya'daki en son ama en güvenilir desteği Çin, ve darbeden doğrudan etkilenen Pakistan ve İran yönetiminin desteği ile İslam dünyasının sempatisini çekebilecek "müslüman gerillalar" adı altındaki karşı-devrim hareketi, bu ülkeler üzerinden Afganistan içlerine yönlendiriliyordu. Aşiret ilişkilerinin ağır bastığı bu ülkenin kırsal kesimlerini tam bir denetim altında tutan büyük aşiretler, silahlendirilerek, merkezî iktidara karşı harekete geçirilmişti. Dünya kamuoyunun adını bile pek duymadığı Asya'nın merkezinde-

ki bu ülke, görelî sessizliğinden sıyrılıp sıcak bir iç savaşın ateşi içine sokuldu. Kuzey komşusu Sovyetlerin dolaylı desteği dışında, devrim hareketinin düşman güçlerle kuşatılmış olması, karşı-devrim hareketinin etkinliğini devrimi sarsacak boyutlara varmasına neden oluyordu. Bu durum, devrimci güçler arasında huzursuzluğu artırdığı kadar, yığınların devrime olan güvenlerini yitirecek ölçülere ulaşmıştı. Devrimci güçler arasında başgösteren bu tedirginlik, devrimin lideri Taraki'nin karşı-devrimcilere ılımlı davrandığı gerekçesiyle devrilmesine, yerine daha uzlaşmaz eğilimli Hafizullah Amin'in geçmesiyle sonuçlandı. Ama Amin'in son derece sert önlemleri de somut sonuçlar vermek yerine, karşı-devrimci güçleri daha da yüreklendirmiş, yoğunlaştırılan saldırılar ülkenin büyük bir bölümünün gerillaların denetimine geçmesinin de ötesinde, başkent Kabil'in kuşatılmasına dek vardırılmıştı. Kabil'in düşüşü, hiç kuşkusuz, uluslararası güçler dengesinde büyük değişimlere yolaçacak nitelikte olacak, devrim öncesinin tarafsız Afganistan'ı yerine, Asya'da oluşturulmasına çalışılan Japonya-Çin-Pakistan zincirine Afganistan halkası da, emperyalizm adına, eklenmiş olacaktı. Başka bir deyişle, zincirin tamamlanması, Vietnam yenilgisinden sonra, Asya'da adım adım gerileyen ABD emperyalizminin hortlatmaya çalıştığı soğuk savaş stratejisi açısından, en büyük kazanım olacaktı.

Sovyetler Birliği'nin bu ge-

leşmelere doğrudan karışması işte bu noktada başladı. Sovyetler Birliği gibi, değil başka ülkelerin içişlerine karışmak, hangi nedenlerle olursa olsun, bağımsız bir ülkeye silahlı kuvvet göndermek gibi konularda son derece duyarlı ve başka ülkelerin hükümlerine haklarına titizlikle saygılı, ve dahası, bugüne dek izlediği uluslararası politikasında sosyalist ülkelere kıskançlıkla bağlı ve hatta eleştirilere neden olacak ölçüde temkinli bir ülkenin, iki ülke arasında Mayıs 1978'de imzalanan anlaşma maddelerine dayanarak Afganistan'a askeri kuvvet yardımı yaptığı gerekçesi, kuşkusuz, inandırıcı olmaktan uzaktır. Ama burada ikili anlaşmanın biçiminden çok içeriği önemlidir. Afgan halkına yönelik dış tehditler karşısında, Sovyetlerin doğrudan desteği, ülkenin emperyalist saldırılara karşı korunması, anlaşmayla güvence altına alınmıştır. O nedenle konu salt Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askeri müdahalesi açısından alınacak olursa, hiç kuşkusuz böyle bir girişimi haklı gösterecek bir neden bulmak olanaksızdır. Öte yandan bu girişime, başka ülkelerin içişlerine karışılmaması, her ulusun kendi kaderini tayin hakkı vb. gibi marksist ilkelere ters düştüğü öne sürülerek tepki göstereceklerin sayısı az olmayacaktır. Herhalde, Afgan halkının adı sosyalizm de olsa, yabancı üniforma ve tankların gölgesinde ayakta durabilen bir devrime kendi devrimleri gözü ile bakacakları söylenemez.

Ama hemen belirtelim ki,

bu ilkelerin, hiç biri mutlak ilkeler değildir ve yalnızca somut koşulların somut tahlilleriyle geçerlik kazanırlar. Konuya uluslararası güçler dengesi ve Türkiye'yi de içersine alan bütün bir Orta Doğu'yu kapsayan, emperyalizmin, her an bir sıcak savaşa dönüşebilecek, soğuk savaş stratejisi açısından yaklaşmak yerinde olur. Afganistan'daki gelişmelerin bütün bir Asya'ya ve Orta Doğu'ya da içine alacak olan son derece önemli sonuçlar doğuracağı besbellidir. Bu açıdan bir yaklaşım, Afgan sorununun artık Afganistan'ın salt bir iç sorunu olmaktan çıkıp, uluslararası ilerici ve gerici güçler çatışmasının odaklaştığı bir konum kazandığını ve ulaştığı bugünkü boyutları çerçevesinde, Türkiye'yi de yakından ilgilendirdiğini açık sergilemektedir. Uluslararası gericiliğin Afgan olaylarının ardına gizlenerek yeni oyunlar peşinde olduğu gözden kaçmamaktadır. Pakistan'ın ABD'nin bir silah deposu haline getirilmesi, Çin-Amerikan yakınlaşmasında askeri planda daha somut adımlar atılması, Orta Doğu'daki Mısır-İsrail ittifakına Türkiye'nin de katılması yolunda kapalı kapılar arkasında yapılan zorlamalar, ABD ve öteki emperyalist güçlerin denetiminde yeni bir İslâm Birliği kurulmasına yönelik çabalar, ve nihayet ABD'nin bölgedeki askeri gücünü artırmak için yeni üsler ve yeni ikili anlaşmalar yolunda kamuoyu oluşturulması çabaları, aynı oyunun ayrı bölümleri olarak sahnelenmek istenmektedir.

Orta Doğu'da gelişmelerin

her gün daha karmaşıklaştığı ve emperyalizmin faaliyetlerini giderek daha yoğunlaştırdığı şu dönemde, bölgede önemli bir konuma sahip Türkiye'nin, emperyalizme bağımlı bir politika izlemeyi ilke edinen bir yönetimin elinde bulunması, ülke adına büyük bir talihsizliktir. Batı dünyasının önde gelen yetkililerinin Ankara'da cirit attığı günlerde, Menderes döneminin uydu-luk politikasının, yirmi yıl sonra, o dönemin kalıntısı bir politika-cının ellerinde yeniden canlandırılması çabası, ne denli gözlerden uzak tutulmaya çalışılırsa çalışılırsın, kendini ele vermektedir. İşbirlikçi çevreler yeni bir anti-komünizm fırtınasını ülke ölçeğinde estirmek için yoğun çabalar gösterirken, geri planda katarılan yeni ikili anlaşmalar, oldu bittiye getirilip halkımıza dayatılmak isteniyor. Bütün bu gelişmelerle yakından ilişkili olduğundan kuşku duymadığımız 1 Ocak Muhtırası ise, kamuoyuna yansıdığı biçimiyle Türkiye için bir başka talihsizlik olmuştur.

Bu koşullarda "kahrolsun Sovyet işgali" deyip, emperyalizmin Türkiye'yi de içersine alan bu bölgedeki kıskırtmalarını görmezlikten gelmek, hele de adına "sosyalist" diyen bir ülkenin, daha dün sayılabilecek kısa bir süre önce Vietnam'a yaptığı saldırısını unutup, Sovyet tehlikesi gerekçesi altında işi, ABD ile, dünyanın dört bir yanında üsler kuran, asker bulunduran ve sa-

yısız ikili anlaşmalar yapmış olan ABD ile, askeri eylem birliğine dek vardırmasını görmezlikten gelmek, ya da Sovyet müdahalesinin salt Sovyetler ile Afganistan arasındaki iki anlaşmanın uygulanması sonucu olduğunu öne sürerek savunmak, en azından son tahlilde uluslararası gericiiliğin ekmeğine yağ sürecektir.

Tarihinde her türlü müdahalenin acı deneyimlerini yaşamış ve bugün de benzer müdahalelerin açık tehditleriyle karşı karşıya bulunan Türkiye halkı için Afgan halkı üzerinde oynanan oyuna son verilmesi, Afgan halkının özlemini çektiği barış, özgürlük, demokrasi ve devrim yolunda kendi yazgısını kendisinin belirleyeceği bir ortamın yaratılması en içten dilek olmak gerekir. Onun dışında, faşizm özlemcilerinin Afganistan'ı öne sürüp Türkiye'deki devrimci hareketi ezmek için, emperyalizmle yeni ittifaklar peşinde koşması, ege-men sınıfların sıkışan paçalarını kurtarmak kaygısıyla, birkaç dolar karşılığı, ülkeyi sıcak bir savaşın birinci hedefi haline getirecek bir dizi tertiplere başvurma ve nihayet meşruluğunu yitirmiş bir iktidarın meşru olmayan bir biçimde, ABD ile gizlice imzalamış olduğu ikili anlaşmalara yeniden meşruluk kazandırma çabaları bütün açıklığıyla sergilenmelidir. Ve bu oyun ancak halkımızın devrimci uyanıklığıyla boşa çıkarılabilir ve çıkarılacaktır.

VAHAP ERDOĞDU

Türkiye Emekçi Partisi Genel Başkanı, İstanbul'da, hiç kullanılmadığı polis raporuyla belirtilen bir tabanca bulduğuna için gözaltına alındı ve ertesi gün gönderildiği Asliye Ceza Mahkemesi tarafından tutuklandı. Tutuklamaya yapılan itiraz reddedildi, ve bunu izleyen duruşma gününde de, yargıç, Belli'nin tutukluluğunun devamına karar verdi. Kuşku yok ki, "tutuklama" ile "yargılama" birbirinden ayrı şeylerdir, "tutuklama" kararı üzerinde eleştiriler sergilenebilir.

Okurun anımsayacağı gibi, Mihri Belli, geçen yıl nisan ayında, partisinin genel merkez binasına giderken, Sultanahmet'te, ara yollardan birinde silahlı saldırıya uğradı ve özel çabası ile ölümden döndü. Olay şöyle özetlenebilir: vücudunun çeşitli yerlerine isabet eden beş kurşun, dokuz saat süren bir operasyon, iki aylık hastanede bakım altında tutulma. İkincisi, Mihri Belli, bir siyasal partinin genel başkanıdır. Bu ülkede, yurtsever, demokrat ve devrimcilerin, nasıl bir faşist saldırı sağanağı altında bulunduğu herkesçe bilinmektedir. Böyle durumlarda, devlet, bir siyasal parti liderini, ve özellikle bu tür bir saldırıya uğramış bir genel başkanı, özel olarak korumakla görevlidir, bu, devlette düşen bir görevdir. Devlet,

bu görevi yapmamıştır, ve Belli'nin silah ruhsatı için yaptığı başvuruya henüz bir yanıt verilmemiştir. Her an silahlı bir saldırı beklentisi içersinde bulunan ve partisinin genel başkanlık görevini sürdürmekte olan birisinin tabanca taşımasındaki amaç bellidir, silahlı bir saldırıya karşı, kendini savunabilmek. Ruhsat da, bu durumda bulunan insanlara verilmektedir. Devletin görevli makamları, ruhsat istemi konusunda da gereken duyarlılığı göstermemiştir.

Mihri Belli'ye yöneltilen silahlı saldırının bir örgüt tarafından gerçekleştirilmek istendiği de bilinmektedir ve dolayısıyla, Belli bir ya da birkaç örgütün silahlı bir saldırısı olasılığı ile karşı karşıyadır. Ama devlet, bu siyasal partinin genel başkanını korumadığı gibi, ruhsat istemini de yanıtız bırakmaktadır. Kendisini korumak amacıyla silah bulundurduğu için ise, tutuklanmaktadır. İnsanların can güvenliği, "Vurdular, ama gebermedi" diyen bugünkü iktidara mensup bir milletvekilinin zihniyeti altında bulunuyorsa, orada, toplum huzurunu rahatsız eden, toplumda gerginliği artıran olayların, bu zihniyetten kaynaklandığını söylemek, pek yanlış olmasa gerekir. TEP Genel Başkanının özgürlüğüne bir an önce kavuşmasını diliyoruz.

M. E.

ÜLKE'YE ÖNERİLER

Üçüncü yılına girdiği 9. sayısının ardından, Türkiye devrimci hareketinin ideolojik-politik sorunlarını, marksist-leninist dünya görüşüyle açıklamayı, incelemeyi görev bilen *Ülke*'nin kısa bir değerlendirmesini, bir okur gözüyle yapmak istedim.

Ülke, bir örgüt organı olmasına, farklı görüşte insanların yazılarına yer verilmesine karşın, çıktığı günden bu yana belirli yazarların *sürekli* yazdıkları bir yayın organı. Bir insanın ilgi duyacağı, inceleyeceği konuların sınırlı olması da, *Ülke*'nin bazı konulara yoğun şekilde eğilmesini, bazılarında değinememesini getiriyor. Herhalde en önemli sorun, değişik çevrelerin ve değişik yazarların (dolayısıyla değişik konuların) *Ülke*'de yer alabilmesini sağlamak. Ama, koronun uyumunu ve bütünselliğini bozacak, —her ne kadar değişik tonlar bulunsada— çatlak seslere yer verilmesi gerektiği doğaldır.

Ülke'nin baş yazılarında en yoğun işlenen iki konu: Solda birlik ve faşizm. Dergide sayfa adedi olarak en yoğun işlenen konular. Köylülük ve Toprak Sorunu (%14) Faşizm (%11), Türkiye Ekonomisinin Güncel ve Genel Sorunları (%11). Bir ilginç nokta da, yalnızca Muzaffer Erdost'un yazıları, derginin %31'i.

"Açıklamalar Değinmeler Yanıtlar" kısmı, dergiye canlılık kazandıracak bölüm olmasına karşın, (9. sayı hariç) yeterince işlenmeyen ve genişletilmeyen bölüm. Bu kısımda çok ve çeşitli yazıların yer alması, üç aylık bir

derginin dezavantajlarını önemli ölçüde azaltabilir. Bu bölümdeki kitap tanıtma yazıları, çok olumlu ve yararlı; çoğaltılmaları gerek.

Her sayı ortalama olarak 300 sayfa çıkabilen *Ülke*'de, farklı konulara yönelmek açısından, kendi alanlarında uzmanlaşmış, yurtsever-demokratlarla temasa geçilmesi, en azından söyleşi ya da soruşturmalarla, görüşlerinin yansıtılması olumlu bir adım olsa gerek.

Türkiye Devrimci Hareketi Tarihi, Türkiye Kapitalizminin Gelişmesi, Türkiye İşçi Sınıfı, Türkiye Devriminin Sorunları, Dünya Komünist Hareketi, III. Enternasyonal Belgeleri gibi, devrimci hareket açısından önemli sorunların irdelenmesi.

Çeviri yazıların genişletilmesi, yalnızca Türkiye ile ilgili olanlar değil, çevrenizde olup bitenleri anlatan yazılara da yer verilmesi.

Aktüel kültür, sanat sorunlarına yer verilmesi.

Reşat Fuat ve Ethem Nejat'ın yazılarından sonra, bu konuda yazı yayınlanmadı. Oysa hem geçmişimizi anlamada ve değerlendirmede, hem de bugüne bağlamada, eski sosyalistlerin çalışmaları —yazdıkları dönem hakkında açıklayıcı bilgilerle— günümüz kuşaklarına aktarılabilir.

Bütün bunların yanısıra *Ülke*, faşizme karşı duyarlı tavrıyla, doğru Türkiye tahlilleriyle, anti-marksist, anti-leninist çevrelere karşı amansız ve yet-

kin ideolojik mücadelesiyle, Türkiye'de toprak sorununu en tutarlı biçimde açıklayan incelemeleriyle, Dünya Ülkeleri hakkında yararlı araştırmalarıyla,

Türkiye kapitalizminin güncel sorunlarıyla ilgili yazılarla, hiç kuşkusuz, ideolojik-politik oluşturma da önemli bir yere sahiptir.

Başar Deste — İSTANBUL

ÜLKE'NİN NOTU. — "*Ülke*'ye Öneriler" başlıklı mektubu dolayısıyla Başar Deste'ye, teşekkür ederiz. *Ülke*'ye gönderilen okur mektupları, yayınlanacak ölçekte ve nitelikte olduğu zaman yayınlamaya özen gösteriyoruz. Bugüne değin, bu nitelikte mektupların sayıca az olması üzücü, ama bu mektupların niteliklerinin yetkin bir düzeyi simgelemesi bakımından sevindiricidir. Bir dergi, ilkin bir bütün halinde dergi olarak, ikincisi tek tek yazılar olarak, okur ile arasında oluşturduğu bağın nasıl bir bağ olduğunu bilmek gereğini duyar. Doğaldır ki, *Ülke* hariç değil. Bu bakımdan, okur mektupları, hem uyarıcı, hem yönlendirmede etkili olabilir. Bu bakımdan, okurların, bize, düşüncelerini daha sık iletmesinde, yararlar var.

Başar Deste'nin eleştirilerine gelince: *Ülke*, çıkarken ve yayımlandıktan sonra, çeşitli "sorularla" karşılaştı. İlkin *Ülke*'nin bir örgüt olduğu, ve daha sonra ise bir örgüte gitmekte olduğu kanısı yaygınlaştı. *Ülke*, devrimci işçi sınıfının tek bir partisinin kurulması doğrultusunda bir savaşım verdiği, bilindiği gibi, devrimci hareketin belirli bir döneminde yararlı olan, kaldıraç görevi gören birkaç partinin, artık bugün, tek bir partinin oluşma-

sının engeli haline geldiğini ve bu bakımdan gerici bir rol oynadıklarını da özenle vurguladı. Bu bakımdan *Ülke*, bir dördüncü ya da bir beşinci, ya da bir altıncı "sosyalist" parti oluşturmanın, bugün, pratikte, bölünmelere yeni bir bölünme getireceğinin bilincinde. *Ülke*, birkaç sosyalist partinin birleşerek devrimci sınıfın tek bir partisini oluşturmasının da olanaksızlığı bilincinde. İki görev var önümüzde: biri, hemen hemen tüm "sosyalist" partilerin, faşizme karşı birleşebileceği asgari bir temel bulduğu, ve devrimci tutumun, devrimcilerin, birbirlerine, kişisel görüşleriyle değil, devrimci içerikleriyle bakmaktan geçtiğini, faşizme karşı birleşilebilecek konular bulunduğunu ve bu konularda bir güçbirliği oluşturmanın zorunluluğu. İkincisi, ayrılıkların ve bölünmelerin temelini, son çözümlemede, ideolojik görüş ayrılıkları oluşturduğu için, devrimci durumun gerektirdiği sorunlara bilimsel açıdan yaklaşarak, ve bu sorunların ideolojik düzeyini yükselterek ve yetkinleştirerek, ideolojik birliğin daha gelişkin çekirdeğini oluşturma. *Ülke*, ayrıca şunu da düşünüyor ki, bu, dergiye çıkarılanların ya da dergide yazıların, kendi kendilerine üstesinden gelebilecekleri bir sorun de-

ğildir. Bu, aynı ideolojik temel üzerinde ve gelişkin bir ideolojik düzeyde sürekli büyüyen bir kadronun üstesinden geleceği bir sorundur. Ama, sanırız hemen sözlerimizin başında belirtilen nedenlerden dolayı olsa gerek ki, *Ülke*'ye yazı yazanlar bir ölçüde sınırlı kaldı ve bu sınırlı kaldığı sürece, *Ülke*, birkaç kişi ile yürütülme durumunda kaldığı sürece, dergi, bu birkaç arkadaşın yazılarıyla ve bazan derginin üçte-birini doldurarak devam edecek. Yeni yazarlara, yeni kadrolara, yeni konulara ve dışardan katılacak incelemelere, bilimsel sosyalizmin çizgisi içersinde olmak koşuluyla, *Ülke* her zaman açıktır.

Üç aylık bir dergi olan *Ülke*'nin sorunlarından biri de, "Açıklamalar Değİnmeler Yanıtlar" bölümünü geliştirememiş olmasıdır. Okurlar, bu bakımdan haklıdır. Şu var ki, bu bölümde, aşağı yukarı dört-beş imza yer almaktadır, ve bunların hepsi, inceleme bölümüne, inceleme ve polemikleriyle katılmaktadırlar. Bazan inceleme ya da polemiklerini, dergiye, günü gününe ulaştırmakta, ve ayrıca yeni bir yazı yazma olanağı bulamamak-

tadırlar. Bu bölüme yazı yazmayı yüklenen birçok arkadaşın, bu işi gerektiği ölçüde ve aksatmaksızın yürüttüğünü söylemek olanaksız. Dolayısıyla, bu bölümün geliştirilmesi de kadrolaşmanın genişlemesine bağlı olduğu kadar, içerde, her sayı uzun yazılar yazan arkadaşların yüklerinin hafiflemesine de bağlı.

"Söyleşi" ya da "soruşturma" için, ilk sayımızdan sonra çaba harcamadık değil. Ama 12 Mart ile ilgili, söyleşi ve soruşturma girişimlerimiz, reddedilmeksizin öyle bir yöntemle ertelenir olduk ki, bir süre daha beklememiz gerekti. Okura bu uyarısından dolayı teşekkür ederiz. Ve gelecek sayılarda söyleşi ve soruşturmalara, ayrı bir yer vermeye çalışacağız.

Gerek Türkiye ile ilgili, gerek dünya sorunlarıyla ilgili, gerek Türkiye devrimci hareketinin tarihsel kaynaklarıyla ilgili, gerek kültür ve özellikle edebiyat ve sanatla ilgili inceleme, çeviri ve belge yayımlanması, bize bu konuda yardımcı olacak arkadaşların çabasına bağlı. Bu konuda, *Ülke*, çağrısını genel olarak yineliyor.

Yeni
ÜLKE
ÜÇ AYLIK SİYASAL DERGİ

Sahibi: *Vahap Erdoğan*; Yazışleri
Müdürü: *Ali İhsan Torun*; Yönetim
Yeri: Bağlar Caddesi, Seyran Sokak
13/a, Ankara; Yıllık Abone: 250 TL.
(Yurtdışı aboneler, ayrıca 100 TL.
posta gideri eklemelidir); Basıldığı
Yer: *İlkyaz Basımevi*, Ankara; Ya-
zışma ve Havale Adresi: *ÜLKE*, P.K.
512, Kızılay-Ankara.

TÜSTAV